

ОСВІТА МАЙБУТНЬОГО

*Стратегії навчання в умовах воєнного
стану в Україні*

Селіванов Сергій Володимирович
Барабанчик Олена Володимирівна
Савчук Аліна Олександрівна
Єрмакова Світлана Станіславівна
Куліченко Алла Костянтинівна

Освіта майбутнього: стратегії навчання в умовах воєнного стану в Україні

Автори:

Селіванов Сергій Володимирович, **Барабанчик** Олена Володимирівна, **Савчук**
Аліна Олександрівна, **Єрмакова** Світлана Станіславівна, **Куліченко** Алла
Костянтинівна

Підручник

Рекомендовано до друку вчено радою Ізмаїльського державного гуманітарного
університету *Протокол №1-4/248 від 18.06.2024*

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2024

Селіванов С. В., Барабанчик О. В., Савчук А. О., Єрмакова С. С., Куліченко А. К

Освіта майбутнього: стратегії навчання в умовах воєнного стану в Україні—
Дніпро: Середняк Т. К., 2024, —218с.

ISBN 978-617-8489-16-8

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бахмат Наталія Валеріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання, Навчально-науковий інститут філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, Україна

Ворон Ольга Григорівна, кандидат педагогічних наук, доктор філософії, доцент кафедри педагогіки й освітніх інновацій, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Рівне, Україна

НАУКОВИЙ КОНСУЛЬТАНТ:

Кічук Ярослав Валерійович, доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, Україна

АВТОРИ:

Селіванов Сергій Володимирович, кандидат наук з державного управління, заступник директора, Вища школа публічного управління, м. Київ, Україна

Барабанчик Олена Володимирівна, кандидат медичних наук, доцент, кафедра внутрішньої медицини, Навчально-науковий центр "Інститут біології та медицини", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Савчук Аліна Олександрівна, асистент, кафедра внутрішньої медицини, Навчально-науковий центр "Інститут біології та медицини", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Єрмакова Світлана Станіславівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна

Куліченко Алла Костянтинівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

Підручник пропонує матеріали для розуміння та адаптації освітніх стратегій у контексті воєнного стану в Україні. У підручнику розглянуто специфіку освіти під час конфлікту, зокрема обмеження, виклики та можливості для змін і прогресу. Представлено матеріали, що стосуються аналізу стану освіти, ефективних педагогічних стратегій, а також підходів до забезпечення стійкості та психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Призначено для студентів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників, фахівців у сфері освіти, що працюють в умовах конфлікту або кризових ситуацій.

Публікується у авторській редакції.

Зміст підручника

Зміст підручника	4
Передмова	9
РОЗДІЛ 1	10
Загальний огляд	10
1.1 Вступ	10
1.1.1 Мета та значення підручника	10
1.2 Значення освіти в сучасному світі	11
1.2.1 Роль освіти в суспільстві	11
1.2.2 Освіта як драйвер розвитку	11
1.2.3 Сучасні виклики та освітні потреби	12
1.3 Освітні виклики в умовах воєнного стану	12
1.3.1 Зміна освітнього ландшафту	12
1.3.2 Адаптація до непередбачуваних обставин	13
1.3.3 Підтримка здобувачів освіти та освітян	14
1.4 Підсумки	14
1.4.1 Основні ідеї розділу	14
1.4.2 Напрями подальшого вивчення	15
РОЗДІЛ 2	16
Історичний контекст	16
2.1 Вступ до історичного контексту	16
2.1.1 Огляд минулих конфліктів	16
2.1.2 Вплив історії на сучасну освіту	17
2.2 Освітні системи в періоди конфліктів	18
2.2.1 Історичні приклади освітніх змін	18
2.2.2 Уроки з минулого для сьогодення	20
2.3 Історичні уроки для освітньої практики	21
2.3.1 Історія як джерело натхнення	21
2.3.2 Застосування історичних уроків	22
2.4 Підсумки	24
2.4.1 Висновки розділу	24
2.4.2 Можливості для подальшого дослідження	25
2.5 Тестові завдання	26
РОЗДІЛ 3	30
Педагогічні стратегії в умовах воєнного стану	30
3.1 Вступ до педагогічних стратегій	30
3.1.1 Потреба в інноваціях	30
3.1.2 Педагогіка в кризових ситуаціях	33
3.2 Адаптація освітніх методів	36
3.2.1 Нові форми навчання	36

3.2.2 Пристосування до обмежень.....	38
3.3 Розвиток творчого мислення.....	41
3.3.1 Стимулювання креативності.....	41
3.3.2 Інтеграція мистецтва в навчання.....	44
3.4 Підсумки.....	47
3.4.1 Огляд ключових моментів.....	47
3.4.2 Рекомендації для практики.....	48
3.5 Тестові завдання.....	49
РОЗДІЛ 4.....	54
Роль освітянина в умовах кризи.....	54
4.1 Вступ.....	54
4.1.1 Значення освітянина в кризі.....	54
4.1.2 Виклики перед освітянами.....	56
4.2 Підтримка та розвиток стійкості.....	58
4.2.1 Емоційна резильєнтність.....	58
4.2.2 Розвиток професійних компетентностей.....	61
4.3 Методики роботи в складних умовах.....	64
4.3.1 Підходи до кризового навчання.....	64
4.3.2 Адаптивні стратегії навчання.....	67
4.4 Підсумки.....	69
4.4.1 Основні висновки розділу.....	69
4.4.2 Напрями для саморозвитку.....	69
4.5 Тестові завдання.....	70
РОЗДІЛ 5.....	74
Використання технологій у навчанні.....	74
5.1 Вступ.....	74
5.1.1 Роль технологій у сучасній освіті.....	74
5.1.2 Технології як відповідь на виклики.....	76
5.2 Інтеграція цифрових інструментів.....	78
5.2.1 Цифрові ресурси в навчанні.....	78
5.2.2 Використання онлайн-платформ.....	81
5.3 Дистанційне та змішане навчання.....	83
5.3.1 Моделі дистанційного навчання.....	83
5.3.2 Змішані формати освіти.....	87
5.4 Підсумки.....	89
5.4.1 Ключові аспекти технологій в освіті.....	89
5.4.2 Перспективи розвитку.....	90
5.5 Тестові завдання.....	91
РОЗДІЛ 6.....	96
Психологічний супровід у навчанні.....	96
6.1 Вступ.....	96

6.1.1 Значення психологічного здоров'я	96
6.1.2 Роль педагога в психологічному супроводі	99
6.2 Емоційна підтримка здобувачів освіти	101
6.2.1 Техніки стрес-менеджменту	101
6.2.2 Створення психологічно комфортного середовища	106
6.3 Розроблення програм психологічної допомоги.....	108
6.3.1 Стратегії втручання	108
6.3.2 Консультативні послуги	110
6.4 Підсумки	114
6.4.1 Основні пункти розділу	114
6.4.2 Рекомендації для педагогів	115
6.5 Тестові завдання	116
РОЗДІЛ 7	120
Соціальні аспекти освіти в умовах воєнного стану.....	120
7.1 Вступ	120
7.1.1 Освіта як соціальний інструмент	120
7.1.2 Вплив освіти на суспільство.....	122
7.2 Розбудова інклюзивних освітніх середовищ.....	125
7.2.1 Інклюзія та різноманітність	125
7.2.2 Принципи доступності освіти	127
7.3 Сприяння соціальній адаптації та взаємодії	129
7.3.1 Соціальна взаємодія в освітньому процесі	129
7.3.2 Проекти громадської участі	132
7.4 Підсумки	135
7.4.1 Висновки та рекомендації.....	135
7.4.2 Можливості для громадської діяльності	136
7.5 Тестові завдання	137
РОЗДІЛ 8.....	140
Міжнародний досвід і партнерства	140
8.1 Вступ.....	140
8.1.1 Глобальні освітні тренди.....	140
8.1.2 Міжкультурний обмін в освіті	142
8.2 Співпраця з міжнародними інституціями.....	145
8.2.1 Партнерство з освітніми організаціями	145
8.2.2 Міжнародні програми та гранти	146
8.3 Адаптація міжнародних практик.....	151
8.3.1 Впровадження іноземних методів навчання	151
8.3.2 Крос-культурні підходи в освіті	154
8.4 Підсумки	156
8.4.1 Основні висновки розділу	156

8.4.2 Напрями міжнародної співпраці.....	157
8.5 Тестові завдання.....	158
РОЗДІЛ 9.....	162
Кейси успішної освіти в кризових умовах	162
9.1 Вступ.....	162
9.1.1 Огляд вдалих практик	162
9.1.2 Методологія кейс-стаді	163
9.2 Інноваційні підходи до освіти	166
9.2.1 Ефективність інноваційних методик	166
9.3 Вивчення ефективних стратегій.....	168
9.3.1 Детальний аналіз кейсів	168
9.3.2 Лекції від експертів.....	171
9.4 Глобальні стратегії освітньої адаптації у кризових умовах.....	174
9.4.1 Фінляндія	174
9.4.2 Сінгапур	174
9.4.3 Ліван	175
9.4.4 Йорданія	176
9.4.5 Канада	177
9.4.6 Німеччина	177
9.5 Підсумки	178
9.5.1 Висновки з кейсів	178
9.5.2 Перспективи використання кейс-методу.....	179
9.6 Тестові завдання.....	180
РОЗДІЛ 10	184
Перспективи розвитку освіти в Україні	184
10.1 Вступ	184
10.1.1 Освіта як чинник розвитку.....	184
10.1.2 Вплив глобальних трендів на освіту	184
10.2 Майбутнє освіти в контексті викликів.....	185
10.2.1 Прогнозування майбутніх тенденцій.....	185
10.2.2 Аналіз поточних потреб.....	186
10.2.3 Вплив соціально-економічних змін.....	187
10.2.4 Роль міжнародної співпраці.....	188
10.3 Розвиток освітніх ініціатив	188
10.3.1 Інноваційні програми	188
10.3.2 Стратегічне планування в освітніх ініціативах.....	189
10.3.3 Залучення громадськості та партнерство з бізнесом	190
10.4 Підсумки	191
10.4.1 Можливості для розвитку	191
10.4.2 Перспективи інтеграції України у світовий освітній простір	192

10.4.3 Стратегії адаптації до майбутніх викликів	193
10.5 Тестові завдання	194
Відповіді на тестові завдання	198
Розділ 2	198
Розділ 3	199
Розділ 4	201
Розділ 5	202
Розділ 6	203
Розділ 7	204
Розділ 8	206
Розділ 9	207
Розділ 10	209
Підсумки	211
Список використаних та рекомендованих джерел	212

Передмова

Шановні читачі!

Цей підручник «Освіта майбутнього: стратегії навчання в умовах воєнного стану в Україні» був написаний в один із найбільш вирішальних моментів нашої історії – у період, коли Україна зазнала неймовірних викликів через війну. Метою цього підручника є надання комплексного погляду на те, як освіта може бути трансформована та адаптована до непередбачуваних і складних умов, з якими наша країна зіткнулася в недавньому минулому та з якими продовжує боротися донині.

У цьому виданні ми акцентуємо увагу на важливості освіти як фундаменту для збереження та розвитку нації, особливо в умовах кризи. Вперше в історії України ми зіштовхнулися з викликом зберегти та розвинути нашу освітню систему під час війни, враховуючи не тільки фізичні, але й моральні, психологічні та соціальні аспекти, що супроводжують такі часи.

Ми переконані, що освіта є ключем до побудови міцної, стабільної та успішної країни. У цей переломний момент нашої історії освітні стратегії та підходи, описані в цьому підручнику, можуть стати маяком для тих, хто прагне розвивати освіту в умовах, що постійно змінюються.

Також ми прагнемо показати, що в умовах воєнного стану освіта може та повинна продовжувати розвиватися. Наш підручник розглядає різноманітні аспекти освітнього процесу - від педагогіки та використання технологій до психологічної підтримки та соціальних аспектів. Ми висвітлюємо інноваційні методи та підходи, що допомагають освіті адаптуватися до нових умов та викликів.

Цей підручник є результатом спільної праці науковців, педагогів, експертів у сфері освіти та здобувачів освіти, які поділилися своїм досвідом, знаннями та переконаннями в можливості та необхідності розвитку освіти в Україні незалежно від зовнішніх викликів.

Ми висловлюємо глибоку вдячність науковому консультанту, доктору педагогічних наук, професору ректору Ізмаїльського державного гуманітарного університету Ярославу Валерійовичу Кічуку, за його вагомий внесок у підготовку та рецензування нашого підручника. Цінні зауваження та професійні рекомендації допомогли нам вирішити численні питання, що виникали у процесі роботи над підручником, і зробити його актуальним та відповідним до потреб сучасної освіти в Україні.

Ми сподіваємося, що цей підручник стане важливим ресурсом для всіх, хто цікавиться розвитком освіти в Україні, й надихне на нові дослідження та ініціативи в цій важливій сфері.

З повагою,

Автори підручника:

Селіванов С. В., Барабанчик О. В., Савчук А. О., Єрмакова С. С., Куліченко А. К.

РОЗДІЛ 1

Загальний огляд

1.1 Вступ

У тині загостреної воєнної конфліктації в Україні питання освіти стає особливо гострим. Воєнні дії не лише позначилися на фізичній інфраструктурі країни, а й мають великі наслідки для населення, зокрема дітей і молоді, які є найбільш уразливими групами.

Історичний досвід показує, що освіта є важливим інструментом для відновлення після конфліктів, але вона також може грати роль у підтримці стійкості спільнот і заохочуванні до миру. Освітні заклади можуть стати місцями, де діти й молодь учаться розуміти й переосмислювати свої власні досвіди, а також навчаються жити разом зі своїми співгруппниками.

У даному контексті цей підручник спрямований на вивчення специфіки освіти в умовах конфлікту, зокрема в Україні. Він забезпечує глибокий аналіз стану освіти в таких умовах, описуючи основні обмеження, виклики, а також можливості для змін і прогресу.

Цей розділ представляє загальний огляд проблеми, висвітлюючи її масштаби в Україні, а також роль освіти у відновленні суспільства після конфлікту. Увагу також зосереджено на прагненні визначити стратегії навчання, які є ефективними в таких непростих умовах і вкажуть шлях до майбутнього освіти, яке не тільки відреагує на ці виклики, а й допоможе формувати більш мирне і справедливе суспільство.

1.1.1 Мета та значення підручника

Цей підручник було розроблено зі специфічною метою: забезпечити підтримку освітянам в Україні для ефективної адаптації до ускладнень, які вносяться поточними воєнними обставинами. Він функціонує як комплексний освітній ресурс, керуючи освітян через базові концепції та прогресуючи до більш складних педагогічних стратегій, призначених для використання в ситуаціях конфлікту чи в кризових умовах.

Значення цього підручника не може бути недооцінено. Він має на меті забезпечити освітян практичними засобами й ресурсами для здійснення їхньої освітньої роботи, незважаючи на виклики, пов'язані з воєнними діями. Підручник може функціонувати як довідник для розширення знань та розуміння педагогічної мети, а також стати джерелом натхнення для нових ідей та стратегій.

Мета цього підручника – об'єднати із сучасними педагогічними практиками знання, отримані в результаті воєнного конфлікту, для створення виваженого, всеосяжного підходу до навчання, який було б доречно застосувати в умовах невпевненості й конфлікту. Цей підхід надасть освітянам можливість створювати гнучкі та адаптивні системи освіти, які допоможуть здобувачам освіти розвинути стійкість і краще підготуватися до майбутніх життєвих викликів.

Отже, цей підручник має величезне значення для формування стратегії освіти в Україні на майбутнє, враховуючи специфіку та виклики воєнного конфлікту.

1.2 Значення освіти в сучасному світі

1.2.1 Роль освіти в суспільстві

Освіта відіграє надзвичайно важливу роль у будь-якому суспільстві, оскільки вона є основою для утворення прогресивного, сталого та розвиненого світу. Освіта не лише забезпечує людину знаннями, але й допомагає формувати світогляд, виховати моральні цінності та навчити логічного мислення. Вона є платформою для дослідження нових ідей, формування інноваційного мислення та здійснення змін.

Освіта слугує інструментом економічного розвитку, оскільки вона забезпечує потрібну робочу силу для вирішення сучасних викликів. У процесі навчання здобувачі освіти розвивають необхідні навички, через що стають більш продуктивними, здатними до інновацій і готовими вносити вклад в економіку своєї країни.

Подальший розвиток суспільства неможливий без освіти. У сучасному світі освіта стала індикатором соціального статусу [4]. Вона підсилює соціальну мобільність і об'єднує різні шари населення.

До того ж освіта є важливим засобом поліпшення якості людського життя, посилення цивілізованого суспільства, зміцнення демократії, забезпечення миру й порядку.

В умовах воєнного стану роль освіти стає ще більш критичною, оскільки вона служить засобом підтримки нормального життя, стабільності й надії на мирне майбутнє. Вона надає молоді необхідні компетентності для протистояння викликам і допомагає зберігати культуру, традиції та ідентичність народу в умовах конфлікту.

Отже, освіта є засобом впливу на суспільство, який є незамінним для розвитку, прогресу і стабільності. Саме через освіту можна досягти покращення у всіх сферах життя: в економіці, політиці, культурі, технологіях та ін.

1.2.2 Освіта як драйвер розвитку

Освіта може бути вагомим драйвером розвитку. Якість, доступність та релевантність освіти впливають на індивідуальний та соціальний прогрес, водночас підвищуючи економічну продуктивність країни [5].

Сучасний світ вимагає нових підходів до освіти, що враховують швидкозмінювані умови та потреби ринку праці. Освітня політика повинна зосереджуватись на розвитку навичок та здібностей, що необхідні у XXI столітті, таких, як: критичне мислення, креативність, комунікативні навички, співробітництво та цифрова грамотність [6-15].

Освіта – це ключ до розвитку інноваційної економіки, коли висококваліфіковані співробітники працюють над високотехнологічними проєктами, що призводять до росту продуктивності та економічного зростання. До того ж, постійне освітнє підвищення кваліфікації допомагає залишатися конкурентоспроможним у глобальному світі.

Освіта також важлива для соціального розвитку. Вона надає людям інструменти, необхідні для участі в громадському житті, що підтримує демократію та гуманістичні

цінності. Освічений громадянин – це громадянин, здатний навчитися, розуміти та бути активним у спільноті [16-19].

Таким чином, освіта слугує фундаментальним інструментом для стимулювання соціального та економічного прогресу. Вона відіграє ключову роль у відкритті можливостей для покращення умов життя, сприяючи підвищенню загального рівня життєздатності населення та зміцненню соціальної резиліентності.

1.2.3 Сучасні виклики та освітні потреби

У контексті постійної еволюції сучасного світу освітня сфера стикається з низкою нових та унікальних викликів. З огляду на динамічні зміни в потребах суспільства необхідно стає адаптація освітньої системи для адекватного реагування на ці змінені вимоги.

Перше, що потрібно зрозуміти, – це те, що виклики, які виникають сьогодні, не є статичними, вони продовжують еволюціонувати залежно від суспільних, технологічних та економічних змін. Одним із таких викликів є інструменти цифровізації [19]. У сучасному світі інформаційні технології стають усе більш важливими. Це означає, що отримання навичок у сфері ІКТ стає критично важливим для здобувачів освіти [55, 58-61].

Другим викликом є потреба в міжкультурному навчанні. У контексті глобалізації міжкультурна компетентність стає ключовою для розуміння та ефективної комунікації в міжнародному середовищі.

Третім викликом є необхідність освоєння навичок критичного мислення і розв'язання проблем. У світі, повному інформації та фейкових новин, здатність критично оцінювати отриману інформацію стає невід'ємною частиною грамотності.

Розроблення стратегій, які враховують ці виклики та проєктують освітні потреби в контексті сучасного світу, є пріоритетом для освітніх закладів. Освіта має бути гнучкою та адаптивною, здатною реагувати на непередбачені зміни й готувати здобувачів освіти до життя в непевному майбутньому.

1.3 Освітні виклики в умовах воєнного стану

1.3.1 Зміна освітнього ландшафту

Воєнні умови накладають істотні зміни на всі аспекти суспільного життя, включно з освітнім сектором. Ці трансформації зумовлені необхідністю адаптації до нових реалій, забезпеченням відповідних умов для здобувачів освіти та освітян, які опинилися під впливом воєнних подій, а також збереженням ефективності освітнього процесу в надзвичайних обставинах.

Аналіз змін, які відбуваються в якісному та кількісному показниках освітнього ландшафту, допомагає прогнозувати й майбутні зміни, скласти стратегію розвитку освіти та визначити пріоритетні напрямки для дій [20-25].

Освітній ландшафт в умовах воєнного стану зазнає змін на різних рівнях. На макрорівні відбувається перерозподіл ресурсів, у тому числі податкових їх виділень на

освіту. Така ситуація вимагає швидкого реагування та прагнення максимізувати результативність кожного вкладеного ресурсу.

На мезорівні змінюються населені пункти, вміст освітніх програм та методи навчання. Часті переїзди здобувачів освіти й освітян, вторгнення, знищення інфраструктури призводять до покидання рідних шкіл та закладів вищої освіти, до неможливості продовжувати традиційне навчання.

На мікрорівні спостерігаються стреси, травми, відчуття небезпеки та нестабільності серед учасників освітнього процесу. Це у свою чергу знижує продуктивність навчання, погіршує психічний стан учасників, зменшує мотивацію.

Освітній ландшафт в умовах воєнного стану потребує особливого підходу та стратегії, які мають на меті мінімізувати негативні впливи, задоволення потреб і забезпечення психологічної підтримки всіх зацікавлених сторін.

1.3.2 Адаптація до непередбачуваних обставин

В умовах воєнного стану освітня система самого природного порядку стикається з несподіваними та неймовірно складними викликами. Відповідь на ці виклики передбачає швидку адаптацію до непередбаченого хаосу, який може спричинити конфлікт. Освітній процес у таких умовах повинен бути гнучким, спрямованим на потреби індивіда, але при цьому ефективним із погляду навчання базових навичок і знань.

Під час цієї адаптації пріоритетну роль відіграє гідна присутність в оточенні обмежених ресурсів. Освітняни стають великими інноваторами, використовуючи вивчення на місці та інтерактивні технології, аби продовжувати освітній процес. Гнучкість освітніх програм також стає важливою для того, щоб діти могли продовжувати своє навчання незалежно від обставин, в яких вони можуть опинитися [28].

Разом із тим існує величезна потреба в підтримці емоційного благополуччя здобувачів освіти й освітян, які живуть у цих умовах. Психологічна допомога в школах та спрямованість на розвиток міцних емоційних зв'язків стає важливою складовою частиною освітнього процесу. Програми, які спрямовані на підготовку освітян, мусять включати не лише методи навчання, але й навички підтримки психологічного благополуччя [56-57].

Адаптивні стратегії можуть також передбачати використання технологій для навчання на відстані, а також розроблення гнучких програм навчання, які можуть бути призначені конкретно для дітей у зоні конфлікту [26-27]. Важливо зазначити, що адаптація до цих умов не повинна включати компромісів щодо якості освіти.

Передусім адаптація до непередбачуваних обставин вимагає зосередження на забезпеченні безпеки й захисту здобувачів освіти, підтримці їх стабільності через регулярність навчання, якість та актуальність освітніх програм, що відповідають їхнім потребам і контексту.

1.3.3 Підтримка здобувачів освіти та освітян

У сучасних умовах, коли Україна відчуває напруженість у результаті воєнних дій, наявність адекватних механізмів підтримки як учасників освітнього процесу, так і освітян стає абсолютно необхідною.

Подібна ситуація спричиняє сильне емоційне та психологічне напруження в освітній громадськості, що у свою чергу може призвести до втрати мотивації до навчання та викладання, стресів, а найгірше – до поширення травми та посттравматичного стресового розладу. З огляду на це певні стратегії можуть стати корисними для підтримки учасників освітнього процесу [29, 34].

Першочергово необхідно створити безпечне та підтримувальне освітнє середовище. Це включає не лише фізичну безпеку і забезпечення належних умов для навчання та захист від зовнішніх загроз, але і створення комфортної, відкритої та дружньої атмосфери [30-32].

Другим важливим фактором є психологічна підтримка. Важливо розробити та впровадити програми, що надають емоційної підтримки та психологічного виховання. Це може включати регулярні консультативні сесії, тренінги з проблем справляння зі стресом, програми шкільного консультування, уроки ментального здоров'я та інше.

Важливо акцентувати на необхідності підтримки освітян. Вони не лише стикаються з емоційними та психологічними викликами, а й з додатковим навантаженням, зумовленим потребою адаптації освітніх методів до екстремальних умов. Тому урядові структури та незалежні організації мають активно займатися заохоченням і підтримкою педагогів у цей складний період.

До того ж, повне уявлення про освітній процес неможливо без активної участі батьків. Їх залучення є ключовим для успішної адаптації здобувачів освіти до нових умов та підтримання їхнього інтересу до навчання. Конструктивна співпраця з батьками може суттєво покращити освітній досвід дітей.

Створення системи підтримки для здобувачів освіти та освітян у воєнний час не є простим завданням. Але з урахуванням досвіду інших країн та міжнародних рекомендацій ми можемо підійти до цього завдання осмислено та виважено.

1.4 Підсумки

1.4.1 Основні ідеї розділу

Цей розділ вводить нас у важливість освіти в сучасному світі з акцентом на специфічні виклики, які постають перед освітнім сектором у час воєнного конфлікту, особливо щодо України.

Загалом, освіта розглядається як основний драйвер розвитку. Вона набуває ще більшого значення в сучасному глобалізованому світі, де фундаментальні знання та вміння стають інструментами для конкурентної боротьби на міжнародній арені. Також розглядається ключова роль освіти у формуванні суспільства, підготовці громадян до активного громадського життя, їх здатності до критичного мислення і вирішення проблем.

Однак в умовах воєнного стану освіта зустрічається з низкою унікальних додаткових викликів. Зміни в освітньому ландшафті, необхідність адаптації до непередбачуваних обставин, підтримка здобувачів освіти та освітян – це лише деякі з них. Важливість спроможності системи освіти адаптуватися та реагувати на ці виклики не може бути переоцінена, оскільки це впливає на здатність країни будувати освітній пейзаж після конфлікту та формувати гуманні, миролюбні відносини між людьми.

Необхідно підкреслити, що, незважаючи на значні виклики, освіта служить життєво важливим інструментом для відновлення суспільства, особливо під час воєнного конфлікту. Вона може стати основою для стабільності, надати психологічну підтримку та сприяти мирному співіснуванню, перетворюючи освітній процес на засіб створення регулярного ритму життя для молоді та важіль відновлення звичного порядку денного. До того ж, освітня програма може включати життєво важливі навички, такі як перша допомога, методи розмінування та правила поведінки в екстрених ситуаціях.

У кінцевому підсумку ключові аспекти цього розділу направляють нас до усвідомлення критичної ролі якісної освіти у воєнний час та важливості її подальшого дослідження й адаптації для цих умов.

1.4.2 Напрями подальшого вивчення

Ми розглянули освіту як драйвер розвитку суспільства, її значення та роль у сучасному світі з огляду на актуальні освітні потреби. Також обговорили виклики, з якими здобувачі освіти стикаються у воєнний час, зміни в освітньому ландшафті, необхідність адаптації до непередбачуваних обставин, а також імператив підтримки здобувачів освіти та освітян у такий важкий період.

У цьому підрозділі ми починаємо відкривати двері до майбутнього. Ми пропонуємо вам продовжити дослідницьку подорож і спробувати відповісти на питання: Як ми можемо покращити освітню систему в цей непростий час? Які інновації та стратегії можемо ми впровадити, щоб зміцнити наше освітнє середовище?

Одним із можливих напрямів для подальшого вивчення може бути дослідження міжнародного досвіду в освітній сфері. Вивчення оптимальних практик та інновацій, які приймають інші країни в умовах воєнного стану, може допомогти нам краще зрозуміти, яким чином можна оптимізувати наші освітні системи.

До того ж можна продовжити вивчення психології виховання і навчання, особливо в умовах стресу і травми. Це знання може зміцнити наших освітян та здобувачів освіти, надавши їм інструменти для кращого розуміння і керування своїми емоціями та реакціями на події.

Також пропонуємо вивчати прогресивні педагогічні підходи, такі як критичне мислення, колаборативне навчання, використання нових технологій у навчанні тощо.

Зрештою, незалежно від вибраного напрямку важливо пам'ятати, що освіта – це процес, який вимагає постійного аналізу та самовдосконалення. Дослідження різних напрямів є шляхом до покращення освіти, зміцнення нашого суспільства та побудови кращого майбутнього для наших дітей.

РОЗДІЛ 2

Історичний контекст

2.1 Вступ до історичного контексту

2.1.1 Огляд минулих конфліктів

Протягом історії воєнні конфлікти суттєво впливали на розвиток та напрями освіти. Чи то безпосередньо, чи опосередковано, війни формували освітні програми й підходи до навчання. Особливу увагу приділяли віковим категоріям здобувачів освіти, рівням освіти (від початкової до вищої) та географічному розташуванню освітніх закладів (міські чи сільські райони, території поблизу лінії фронту тощо).

Оскільки освіта є невід’ємною частиною суспільства, вона невпинно адаптується до змінюваних життєвих умов. Таким чином, воєнні конфлікти вимагають значних корективів у змісті та формах навчання.

Внаслідок воєнних дій система освіти переосмислює свої цілі та завдання, адаптуючи навчальні програми, методики та форми навчання до нових реалій.

Отже, вплив воєн на освіту в Україні проявляється через комбінацію різноманітних факторів, які ведуть до зміни як змісту, так і організації освітнього процесу.

2.1.1.1 Зіставлення різних конфліктів

Цей підрозділ зосереджений на аналізі та порівнянні різноманітних конфліктів, як в українському, так і в глобальному контексті, з акцентом на їх вплив на освітній процес. Ми досліджуємо зміни, що відбулися у сфері освіти в умовах воєнних дій та конфліктів, а також розглядаємо, як ці обставини спонукали до переосмислення та адаптації освітніх систем, програм та стратегій.

Аналізування і порівняння різних конфліктів є ключовим для глибокого розуміння впливу війни та соціальних потрясінь на освіту. Кожен конфлікт має свої унікальні характеристики. Деякі конфлікти можуть призвести до призупинення освітнього процесу, тоді як інші вимагають негайної адаптації до змінених умов.

Порівняння цих ситуацій дає можливість вивчити виклики та обставини, з якими зіткнулися освітяни в різні часи, визначити ефективні рішення і виявити методи, технології та підходи, які можуть бути актуальними в сучасних умовах.

Важливою є також інтеграція міжнародного досвіду. Вивчення способів, якими інші країни адаптували свої освітні системи до воєнних конфліктів, допомагає нам краще розуміти, як ефективно реагувати на подібні виклики.

Отже, аналіз та порівняння різних конфліктів є суттєвим для розвитку української освітньої системи, особливо в умовах воєнного стану. Це дозволяє українським освітнім установам бути краще підготовленими до різних викликів та ефективно відповідати на них. Використовуючи набутий досвід, українська система освіти може швидше та ефективніше адаптуватися до умов, пов’язаних із воєнними діями.

2.1.2 Вплив історії на сучасну освіту

2.1.2.1 Збереження історичної пам'яті в освіті

Збереження історичної пам'яті відіграє вирішальну роль у формуванні культурної та соціальної ідентичності не лише для особи, а й для країни та нації загалом. Інтеграція історичної пам'яті в освітній процес має велике значення для становлення національної самобутності та глибокого розуміння сучасних реалій.

Освіта, зорієнтована на вивчення історії власної країни та світових подій, особливо в контексті воєнних конфліктів, є ключовою для підтримки історичної свідомості. Це не тільки сприяє запобіганню повторенню історичних помилок, але й виховує в молодому поколінні почуття патріотизму, поваги до минулих поколінь та усвідомлення наслідків воєнного конфлікту.

Поглиблене вивчення історії, особливо в аспекті конфліктів, забезпечує здобувачам освіти краще розуміння сучасної політичної, соціальної і культурної ситуації. Також це сприяє розвитку критичного мислення, оскільки здобувачі освіти навчаються аналізувати історичні події, оцінювати дії та ідеї на основі фактів.

Впровадження спеціалізованих курсів, що детально висвітлюють важливі історичні події та видатних особистостей, також є частиною збереження історичної пам'яті в освіті. Ці курси можуть охоплювати вивчення документів, свідчень очевидців, наукових досліджень, надаючи учасникам освітнього процесу можливість відтворити повну картину історичних подій.

Таким чином, збереження історичної пам'яті в освітньому процесі відіграє важливу роль у розумінні сучасності, формуванні національної ідентичності та вихованні глибокої поваги до минулого. Вона дозволяє молодому поколінню збагнути важливість історичних уроків, що мають безпосередній вплив на формування їхнього світогляду та системи цінностей.

Втілення історичної пам'яті в освітню систему також сприяє розвитку емпатії та соціальної відповідальності серед молоді. Вивчення історичних подій дає можливість здобувачам освіти відчувати зв'язок із минулим, розуміти складність і багатовимірність людської історії. Це допомагає у формуванні більш об'єктивного та багатогранного підходу до аналізу сучасних подій та вирішення суспільних проблем.

До того ж збереження історичної пам'яті в освіті відіграє роль у розвитку національної культури та мистецтва. Через історичні курси та проекти здобувачі освіти мають змогу досліджувати культурні, художні, літературні та наукові досягнення минулого, що сприяє розумінню і цінуванню власної культурної спадщини.

Загалом, інтеграція історичної пам'яті в освіту є невід'ємною частиною підготовки обізнаного, відповідального та гармонійно розвиненого громадянина. Йдеться не просто про передачу знань про минуле, а про формування підґрунтя для розвитку свідомих і активних учасників суспільства, які зможуть впливати на його майбутнє.

2.1.2.2 Історія як інструмент критичного мислення

Критичне мислення є ключовою складовою частиною сучасної освіти, оскільки воно надає здобувачам освіти здатність аналізувати інформацію, логічно міркувати, приймати обґрунтовані рішення та формувати об'єктивні судження.

Історія виступає як один із найефективніших засобів для виховання та практики критичного мислення. Вона змушує здобувачів освіти розглядати минулі події під різними кутами зору, зокрема протиріччя та дискусії, що вимагає глибокого аналізу, ретельного вивчення доказів та розвитку власних висновків. Вивчення історії дозволяє порівнювати різні джерела інформації, розуміти контекст подій та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, а також оцінювати достовірність і обґрунтованість історичних концепцій і тверджень.

Розгляд українських конфліктів може слугувати яскравим прикладом застосування історичного знання для розвитку критичного мислення. Таке дослідження забезпечує не тільки глибоке розуміння подій, але й виховує навички аналізу широких інформаційних масивів, уважного вибору джерел, урахування контексту та оцінювання складності ситуації.

Використання історії як інструменту критичного мислення також передбачає навчання здобувачів освіти розпізнавати маніпуляції, фальсифікації та спотворення історичних фактів. Важливо вчити їх ідентифікувати неточну інформацію та розуміти, як вона може використовуватися в політичних, соціальних та ідеологічних цілях.

Таким чином, використання історії як інструменту для критичного мислення є значущим аспектом освітньої стратегії в умовах воєнного стану в Україні. Це стимулює учасників освітнього процесу до активного мислення, пов'язує минуле із сьогоденням та сприяє формуванню відкритого та об'єктивного ставлення до історії та сучасності.

2.2 Освітні системи в періоди конфліктів

2.2.1 Історичні приклади освітніх змін

2.2.1.1 Адаптація освітніх програм під час воєн

Періоди воєн значно впливають на освітній процес, вимагаючи глобальної адаптації освітніх програм. Історичні приклади показують, що важливо змінювати традиційні системи навчання, щоб адаптувати їх до воєнного періоду. Освітні програми часто включають питання, пов'язані з обороною, а в освітніх планах із часом з'являються воєнні дисципліни. Це відбувається не лише через потребу в мобілізації ресурсів для воєнних потреб, але також через наслідки війни, які викликають психологічні та соціальні зміни, серед яких страх, невизначеність і потреба в захисті [43, 45-46].

Адаптація освітньої програми в умовах воєнного стану охоплює численні фактори. З одного боку, важливим є переосмислення освітніх цілей, змісту програм та педагогічних підходів, щоб адекватно реагувати на зміни й задовольняти актуальні потреби здобувачів освіти в знаннях та вміннях, необхідних для життя і праці в нових реаліях. З іншого боку, необхідно приділяти увагу психологічному благополуччю

учасників освітнього процесу, розробляючи стратегії для підвищення їх здатності ефективно справлятися зі стресом [47, 49, 50].

Необхідність адаптації освітньої програми під час воєн вимагає від освітніх закладів гнучкості і швидкого реагування на зміни. Вони намагаються знайти баланс між підтриманням якості навчання і забезпеченням безпеки здобувачів освіти. Це може включати впровадження гнучкого графіка навчання, застосування дистанційних форм навчання, інтеграції конструктивних форм мирного вирішення конфліктів і курсів психологічної підтримки.

Прикладом адаптації освітньої програми під час війни є ситуація, коли багато країн в роки Другої світової війни адаптували свої освітні системи до воєнного стану. Навчальні програми були переглянуті для забезпечення підготовки кваліфікованих воєнних фахівців і працівників для воєнного виробництва, а також для проведення навчання громадянської оборони [56].

У сучасному світі, де панують передові технології і відбуваються глобальні війни, розроблення адаптивних освітніх програм стає ще більш критичним. Важливо зрозуміти, як освіта може бути адаптована для підготовки здобувачів освіти до викликів та наслідків воєн і як вона може сприяти побудові більш мирного життя.

2.2.1.2 Використання технологій для освіти в умовах конфлікту

Уперше в подіях світової важливості технологія була застосована широко в галузі освіти під час Другої світової війни. З того моменту стало ясно, що технології мають потенціал полегшувати процес навчання, який є чутливим до різноманітних конфліктних факторів. Яскравим прикладом цього можуть служити радіопрограми, які використовувались для подальшого навчання дітей у час війни.

У новітніх конфліктах, як, наприклад, в Україні, сучасні технології відіграли і продовжують відігравати величезну роль. Дистанційна освіта стала життєвою нормою для багатьох здобувачів освіти і викладачів. Освітні платформи, як-от Moodle та Google Classroom, сприяють управлінню курсами, а інтерактивні програми, такі як Zoom та Microsoft Teams, дозволяють освітянам та здобувачам освіти спілкуватися і взаємодіяти в реальному часі.

В обставинах конфлікту технології також дають можливість освітнім установам і державі збирати та аналізувати дані про рівень освітніх досягнень та освітні потреби. Такий аналіз може бути важливим у процесі прагнення до вдосконалення освітніх систем та зміцнення мірою, в якій вони відповідають потребам своїх здобувачів освіти.

Втім використання технологій не обмежується лише підтримкою дистанційного навчання. Технології можуть допомогти освітнім організаціям у створенні безпечних просторів навчання, використовуючи сервіси, які попереджають фізичну та психологічну небезпеку.

Незважаючи на це, застосування технологій в освіті в умовах конфліктів має свої виклики. Питання доступу та якості Інтернету, проблеми з електропостачанням, обмежена грамотність у сфері ІКТ, відсутність навичок управління дистанційним навчанням викладачами та нездатність здобувачів освіти відвідати заняття через нестачу приватного простору вдома – усі ці обставини створюють перешкоди для впровадження універсального дистанційного навчання.

Попри ці перешкоди, які стоять на шляху до впровадження технологій у навчання в умовах конфлікту, видно, що вони відіграють величезну роль у підтримці освіти, розвитку й навчанні людей у важких умовах.

2.2.2 Уроки з минулого для сьогодення

2.2.2.1 Інтеграція історичного досвіду в сучасну освіту

Аналізуючи історичний контекст, ми виявляємо уроки, придатні для впровадження в сучасну освітню практику. Втілення історичного досвіду в сьогоденні освітні курси становить суттєвий крок у створенні актуальних та ефективних освітніх стратегій.

По-перше, історія демонструє, що освіта завжди була і залишається фундаментальним елементом розвитку стабільного і прогресивного суспільства. Навіть у періоди бурхливих змін, війн або соціальних конфліктів надання освіти відігравало ключову роль у підтримці та відновленні спільнот, покладаючи основу для позитивних змін у майбутньому.

По-друге, історичний досвід демонструє важливість адаптації освіти до змінюваних обставин. У випадку воєн або конфліктів це могло означати використання ІТ-технологій для навчання на дистанції, ремоделінг освітніх програм, щоб вони були відповідними та актуальними для здобувачів освіти у воєнних зонах, або навіть підготовку освітян до роботи в екстремальних умовах.

По-третє, історія демонструє, наскільки важливо зберігати та передавати культурну та історичну спадщину через освіту. Це може бути виконано через курси історії, присвячені певному конфлікту, культурним аспектам регіону або через створення освітніх матеріалів, які відображають і вшановують історичний досвід та культурні особливості суспільства.

З огляду на ці уроки з минулого історичний досвід може й має бути інтегрований у сучасну освіту, що допоможе підготувати учасників освітнього процесу до життя в сучасному світі, де глобальні виклики як ніколи актуальні. Інтеграція історичних уроків в освіту також сприяє розвитку громадянських навичок, критичного мислення та підготовки до вирішення глобальних проблем, з якими ми стикаємося дотепер.

2.2.2.2 Підготовка до майбутніх викликів через уроки історії

Цей підрозділ зосереджується на тому, як уроки історії можна використовувати для підготовки до майбутніх викликів, зокрема у сфері освіти в умовах воєнного стану або конфлікту.

Перед нами постає важливе завдання: розглянути, як історичний досвід може допомогти в адаптації та розробленні стратегій для навчання в умовах воєнного стану. У контексті поточної воєнної ситуації в Україні важливо вивчати та аналізувати минулі випадки, коли освітні системи були пристосовані для функціонування в умовах конфлікту.

Досліджувати історичні випадки означає розуміти, які стратегії були успішними, які методи виявилися менш ефективними та як були здолані проблеми, притаманні цим обставинам. Аналіз таких прикладів може дати цінні уроки, які можуть бути адаптовані та використані сьогодні.

Уроки з історії можуть сприяти підготовці до майбутнього на багатьох рівнях. На макрорівні вони можуть надати керівникам освітніх установ та політичним лідерам краще розуміння можливих викликів, з якими вони можуть зіткнутися, і можливих стратегій для їх розв'язання. На мікрорівні вони можуть допомогти освітянам та здобувачам освіти краще адаптуватися до ситуації конфлікту та продовжувати навчання, незважаючи на обставини.

Важливо враховувати також, що уроки з історії – не тільки про минуле, але і про майбутнє. Ці уроки не тільки допомагають нам краще зрозуміти минулий досвід, але й дають нам можливість передбачати і планувати майбутні виклики. Тому підготуватися до майбутнього через уроки історії – це важливий аспект підготовки до майбутнього в умовах воєнного стану.

У цій частині наша мета – показати, яким чином історія може дати нам важливі інструменти для підготовки до майбутніх викликів. Ми хочемо зосередитися на досвіді, отриманому з попередніх конфліктів, і на тому, що цей досвід може навчити нас, як підготуватися до майбутнього.

Отже, через історію ми можемо здобути цінні засоби, які допоможуть нам виробити ефективні та адаптивні стратегії для майбутнього. Вивчення та розуміння наших зв'язків із минулим надає нам уроки, які є невід'ємним чинником у формуванні нашої готовності до майбутнього.

2.3 Історичні уроки для освітньої практики

2.3.1 Історія як джерело натхнення

2.3.1.1 Роль історії у формуванні моральних цінностей

Історія відіграє важливу роль в освітньому процесі, особливо у формуванні моральних цінностей. Моральні цінності – це універсальні принципи, якими люди керуються у своєму житті, а також основи етичної поведінки. Вони формуються протягом життя людини, але освіта є одним із ключових факторів цього процесу.

Історичні події, особистості та часи, які вивчаються в школах, часто служать прекрасними прикладами цих моральних цінностей. Вони дають контекст, в якому можна краще зрозуміти, чому певні цінності є важливими, а інші – ні. Вивчення історії дозволяє бачити наслідки певних дій, які показують, як моральні цінності впливають на результати у великому масштабі. Наприклад, події Другої світової війни навчають значимості миролюбства, толерантності, людяності та важливості стояти на захисті прав людини. Вивчення історії також може вивести на передній план процес проб та помилок, показуючи, що навіть найкращі наміри без урахування моральних цінностей можуть призвести до негативних наслідків.

2.3.1.2 Застосування історичних прикладів для мотивації

Історія рясніє випадками, коли обставини змінювалися несподівано, а воля до перемоги, акти героїзму, самопожертви та мудрість ставали вирішальними. Ці історії можуть слугувати потужним джерелом натхнення для здобувачів освіти. Захоплюючі розповіді про видатних науковців, державних діячів, лідерів та героїв, які перебороли кризи та досягли значних успіхів, можуть стимулювати до інновацій у сфері освіти та стати прикладом для наслідування.

Важливо розуміти, що ці історичні персонажі були справжніми людьми, зі своїми силами і слабкостями, і тим не менш змогли зробити значний вплив на світ. Це може надихнути учасників освітнього процесу, давши їм віру в себе та розуміння, що вони теж можуть змінити своє життя і долю свого народу.

Нині особливо важливо використовувати історичні приклади, щоб допомогти здобувачам освіти зрозуміти, що бути активним громадянином означає брати участь у житті своєї громади та країни, навіть якщо це означає стикатися з великими викликами. Це може стимулювати їх стати активними громадянами і, можливо, лідерами в майбутньому.

З безпосереднього обговорення історичних подій можна зрозуміти, як різні аспекти суспільства, такі як економіка, політика, технології та культура, впливають на їхнє власне життя і навчання. Тим самим вони навчаються глибокому аналізу, критичному мисленню та вирішенню проблем, які слугуватимуть їм у майбутньому.

Таким чином, використання історичних прикладів в освітній практиці може стати могутнім інструментом для залучення і мотивації здобувачів освіти, заохочуючи їх розвивати свої навички та розбірливість.

2.3.2 Застосування історичних уроків

2.3.2.1 Розроблення освітніх стратегій на основі історичного досвіду

Важливою частиною процесу вивчення впливу історії на освіту є розроблення освітніх стратегій, які ґрунтуються на досвіді, набутому протягом років.

Традиційно історія використовується в освіті як засіб навчання, а не як джерело важливих уроків, які можна застосувати для формування освітньої політики та стратегій. Проте існують значущі приклади того, як досвід минулого може вдосконалити сучасну освіту, що відображається в розробленні нових педагогічних методів і технологій.

Перший крок у розробленні освітніх стратегій на основі історичного досвіду – це дослідження та аналіз історичних подій та їх впливу на освіту. Це включає вивчення політики, культури, економіки, технологій та інших важливих факторів, які формували освітню систему в різних історичних періодах.

Другий крок – визначення ключових уроків і принципів, які можна винести з аналізу цих історичних подій. Тут важливо не лише ідентифікувати певні тенденції або фактори, але і зрозуміти, як вони впливали на освіту загалом і як можуть бути поєднані для створення більш ефективних освітніх стратегій.

На останньому етапі вже можливо розробляти конкретні освітні стратегії, враховуючи отримані дані. Це можуть бути нові методи навчання, інноваційні та дослідницькі програми, педагогічні підходи та інше, що базується на вивченому історичному досвіді.

Освітні стратегії, що виходять з історії, сприяють розвитку критичного мислення, поглиблюють розуміння сучасних проблем та викликів, сприяють адаптації до світу, що швидко змінюється. Такий підхід спонукає здобувачів освіти не просто вчити факти, а розуміти причинно-наслідкові зв'язки, а також самостійно генерувати ідеї та висновки.

2.3.2.2 Інтеграція історичних уроків у сучасне навчання

Цей підрозділ підсвічує ключове значення історичних уроків для освітньої практики в Україні та їх інтеграції в сучасну освітню систему. Аналіз історичних подій, що охоплюють всю історію людської цивілізації, відкриває важливість вбудовування значущих уроків і навичок, накопичених протягом віків, у сучасні освітні підходи.

Ми надаємо можливість розвитку і вдосконалення нашої освіти, аналізуючи минулі помилки та досягнення. Особливе місце займає врахування таких елементів історичного контексту, як економічні, політичні, культурні та соціальні фактори. Необхідність зрозуміти історію поступу та падіння окремих методів навчання стає ключовим для врахування можливих проблем та обмежень під час розроблення нових освітніх підходів.

Історія є міцним фундаментом, який допомагає розвивати креативність, критичне мислення та проблемне розв'язання в здобувачів освіти. Використовуючи історію як інструмент, ми можемо впровадити ці навички в сучасні уроки та допомогти здобувачам освіти краще розуміти світ навколо них. Історичні уроки можуть також слугувати важливою платформою для формування глобального громадянства, міжкультурного розуміння та поваги до різних історій і традицій.

Така інтеграція включає різні методи й підходи, які можуть бути використані освітянами, щоб зробити історію зрозумілою та цікавою для сучасного здобувача освіти. Процес інтеграції може бути різним залежно від освітніх потреб та контексту, в якому він реалізується. Важливо, щоб така інтеграція була зроблена у виважений та осмислений спосіб, щоб упевнитися, що вона дійсно допомагає зробити освітній процес більш ефективним.

Інтеграція історичних уроків у сучасне навчання не тільки підвищує кваліфікацію та знання здобувачів освіти, але й допомагає їм розвивати критичне мислення, формувати повагу до історичної спадщини і краще розуміти політичний та соціальний контекст свого суспільства. Освіта, яка інтегрує історичні уроки, у свою чергу стимулює зростання громадянського суспільства, де значення минулого визнається як важливий аспект формування майбутнього.

2.4 Підсумки

2.4.1 Висновки розділу

2.4.1.1 Синтез ключових моментів розділу

У цьому підрозділі ми зробимо підсумок інформації, яка була представлена в розділі 2, викладемо основні моменти, на які варто звернути особливу увагу.

Ми розпочали наше вивчення історії з погляду на її вплив на освіту, оглянули низку минулих конфліктів і досліджували, як вони вплинули на освітні системи й освітню політику. Зіставлення різних конфліктів дало нам можливість вивчити певні закономірності та зібрати цінну порівняльну базу досвіду.

Ми також розглядали, як історія впливає на сучасну освіту. Це показало нам, наскільки важливо зберігати історичну пам'ять в освіті, а також використовувати історію як інструмент для розвитку критичного мислення здобувачів освіти.

У процесі аналізу освітніх систем у періоди конфліктів було виявлено, що війни й конфлікти, незважаючи на свою руйнівність, є також часом інновацій в освіті, таких як адаптація освітніх програм або використання технологій. На прикладах минулого досвіду ми намагалися дістатися важливих уроків для сучасності й майбутнього. Це включало інтеграцію історичного досвіду в сучасну освіту й підготовку до майбутніх викликів з використанням уроків історії.

У кінці розділу ми розглядали, як історія може служити джерелом натхнення для освітньої практики і як історичні уроки можуть бути застосовані в сучасному навчанні.

Усе це дослідження підтвердило важливість історії в контексті освіти, особливо в умовах конфлікту й навчання в надзвичайних обставинах.

2.4.1.2 Оцінка важливості історичного контексту

Історичний контекст займає важливе місце в освіті, особливо в умовах конфліктів. Важливість історичного контексту можна пояснити декількома ключовими моментами.

По-перше, історичний контекст надає глибинне розуміння процесів, які відбуваються. Уся історія людства – це послідовність причин і наслідків, єдність минулого, теперішнього й майбутнього. Визначення історичних причин і тенденцій, що сформували сучасний контекст, може допомогти зрозуміти проблеми, з якими ми стикаємося зараз, і спрогнозувати можливі сценарії розвитку ситуації.

По-друге, вивчення історії дозволяє нам уникнути повторення помилок минулого. Проаналізувавши вплив минулих конфліктів на освіту, ми можемо виявити негативні наслідки та розробити стратегії для їх запобігання в майбутньому.

По-третє, історичний контекст є важливим інструментом для формування світогляду і виховання громадянської позиції. Освіта, яка базується на історичних уроках, допомагає формувати в здобувачів освіти критичне мислення, здатність аналізувати інформацію і розуміти її контекст.

Таким чином, оцінивши важливість історичного контексту, ми можемо зрозуміти, що він є не просто фоном для наших дій, а активним компонентом, який впливає на формування освітнього процесу. Він може слугувати важливим інструментом для адаптації освіти до умов конфлікту, формування моральних цінностей учасників освітнього процесу, розвитку критичного мислення та підготовки до майбутніх викликів.

2.4.2 Можливості для подальшого дослідження

2.4.2.1 Напрями для майбутніх досліджень

У світі зараз представлені численні випадки, які свідчать про вплив історичного контексту на освіту. При цьому є значні прогалини в дослідженнях, що стосуються способів, якими цей історичний контекст може бути ефективно використаний для формування освітніх стратегій.

Один із головних напрямів для майбутніх досліджень включає розроблення більш деталізованих та специфічних моделей включення історичних уроків в освітній процес. Це могло би включати збір та аналіз прикладів вдалого застосування історичного контексту в освітніх програмах із різних країн та контекстів, а також методів оцінки ефективності таких програм.

До того ж потрібно більше досліджень, які б розглядали способи інтеграції історичного контексту в різні аспекти освіти, зокрема не тільки навчальні програми, але й методики викладання, педагогічні підходи, а також системи оцінювання та моніторингу.

Також варто проводити дослідження, спрямовані на визначення того, який об'єм історичного контексту оптимальний для включення в освітній процес, як забезпечити баланс між історичними уроками та сучасними трендами в освіті.

Нарешті, є потреба в проведенні більш глибоких досліджень щодо впливу історії на розроблення та еволюцію освітніх систем у різних культурних та географічних контекстах, а також її ролі у формуванні національних і регіональних освітніх політик.

Ці та інші подібні напрями досліджень допоможуть нам краще зрозуміти, як історія впливає на освіту і, що найважливіше, як ми можемо використати цей вплив для покращення якості та ефективності освітнього процесу загалом.

2.4.2.2 Роль досліджень в удосконаленні освітніх підходів

Дослідження відіграють важливу роль у підвищенні ефективності освітніх підходів, адже вони дозволяють вимірювати їх вплив, виявляти слабкі місця та працювати над їх удосконаленням. В умовах воєнного стану, коли ресурси обмежені та потребується найбільш ефективно їх використання, це стає особливо актуальним.

Використання досліджень у підготовці освітніх стратегій допомагає виявити найефективніші методики та технології навчання, що можуть бути пристосовані до воєнного контексту. Наприклад, аналіз досліджень може допомогти з'ясувати, які електронні платформи навчання є найбільш привабливими для здобувачів освіти та

освітян або які дидактичні методи навчання є найбільш ефективними в умовах невизначеності та стресу, що є типовими для воєнних ситуацій.

Більше того, дослідження можуть забезпечити цінні уроки про вплив попередніх конфліктів на освітню систему та про те, як ці зміни впливали на навчання та успішність. Ці відомості можуть бути важливими в плануванні стратегій навчання, які більше відповідають потребам учасників освітнього процесу у воєнний період та після нього.

Вражаючою можливістю для освітніх досліджень у воєнному контексті є розроблення стратегій, які прямо впливають на психологічне здоров'я та благополуччя здобувачів освіти. Об'єктивна оцінка досвіду учасників освітнього процесу в рамках воєнного досвіду має велику цінність для розроблення ефективних підходів до підтримки їхнього ментального здоров'я.

Загалом, дослідження відкривають можливості для неперервного вдосконалення освітніх підходів. Використання своєчасних, відповідних та високоякісних досліджень дозволить освітній системі краще реагувати на унікальні виклики воєнного контексту та ефективно підготувати учасників освітнього процесу для майбутнього.

2.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Який аспект впливу воєн на освіту розглядається в підрозділі 2.1.1?
 - а) Вплив воєн на спортивну освіту
 - б) Вплив воєн на музичну освіту
 - в) Вплив воєн на освіту в Україні
 - г) Вплив воєн на кулінарну освіту
2. Які рівні освіти визначені в розділі про вплив воєн на освіту?
 - а) Початкова, середня, вища
 - б) Початкова, професійна, вища
 - в) Дошкільна, середня, вища
 - г) Середня, професійна, післядипломна
3. Що було важливим для збереження історичної пам'яті в освіті згідно з 2.1.2.1?
 - а) Навчання здобувачів освіти історії своєї країни
 - б) Зосередження на майбутніх подіях
 - в) Ігнорування історичних конфліктів
 - г) Фокус на вивченні іноземних мов

4. Який період був указаний як приклад адаптації освітніх програм під час воєн?

- а) Перша світова війна
- б) Війна у В'єтнамі
- в) Холодна війна
- г) Друга світова війна

5. Які технології були використані для освіти під час Другої світової війни?

- а) Інтернет та соціальні мережі
- б) Телебачення та відеоігри
- в) Радіопрограми та друковані матеріали
- г) Віртуальна реальність та онлайн-платформи

6. Що є ключовою частиною історії як інструменту критичного мислення?

- а) Прийняття історичних подій як абсолютної правди
- б) Вивчення різних точок зору на історичні події
- в) Ігнорування сучасних подій
- г) Концентрація на математичних аспектах історії

7. Яка роль історії у формуванні моральних цінностей згідно з 2.3.1.1?

- а) Відображення лише позитивних аспектів історії
- б) Формування моральних цінностей через історичні приклади
- в) Ігнорування моральних аспектів історії
- г) Зосередження лише на воєнній історії

8. Які аспекти суспільства впливають на розвиток освіти згідно з 2.3.2.1?

- а) Тільки економічні фактори
- б) Тільки технологічні нововведення
- в) Політика, культура, економіка, технології
- г) Тільки історичні події

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які фактори важливі для розроблення адаптивних освітніх програм?

- а) Збереження традиційних методів навчання

- б) Урахування психологічного стану здобувачів освіти
- в) Актуалізація знань і навичок
- г) Впровадження дистанційного навчання

2. Які методи можна використати для інтеграції історії в сучасну освіту?

- а) Організація екскурсій до історичних місць
- б) Читання лекцій без обговорення
- в) Використання інтерактивних ігор
- г) Аналіз історичних документів

3. Які аспекти історичного досвіду важливі для освіти?

- а) Збереження культурної спадщини
- б) Розвиток спортивних навичок
- в) Розуміння політичних процесів
- г) Формування моральних цінностей

4. Які уроки можна вивчити з історії для підготовки до майбутніх викликів?

- а) Ігнорування минулих помилок
- б) Аналіз успішних стратегій минулого
- в) Вивчення невдалих підходів та їх наслідків
- г) Зосередження лише на сучасних подіях

Розгорнуті відповіді:

1. Опишіть, як воєнний конфлікт може впливати на освітні цілі та завдання.
2. Які виклики виникають під час використання технологій для освіти в умовах конфлікту?
3. Як історія може бути використана для розвитку критичного мислення?
4. Чому збереження історичної пам'яті є важливим в освітньому процесі?
5. Які методи можуть бути застосовані для інтеграції історичних уроків у сучасне навчання?

-
6. Яким чином освітні системи можуть адаптуватися до воєнних умов?
 7. Як можна використовувати історичні приклади для мотивації здобувачів освіти?
 8. Як освітні установи можуть використовувати історію для формування моральних цінностей?
 9. Як історія може допомогти розуміти сучасні глобальні виклики?
 10. Які стратегії були успішні в минулих воєнних конфліктах для підтримки освіти?
 11. Як можна використовувати історичні уроки для підготовки до майбутніх викликів в освіті?
 12. Яким чином освітні стратегії можуть бути розроблені на основі історичного досвіду?

РОЗДІЛ 3

Педагогічні стратегії в умовах воєнного стану

3.1 Вступ до педагогічних стратегій

3.1.1 Потреба в інноваціях

Цей підрозділ має на меті висвітлити значення інноваційних підходів в педагогіці, що дозволяють адаптуватися до змінених умов та впроваджувати ефективні стратегії навчання, які враховують поточні реалії.

В умовах воєнного стану освітній процес зазнає значних трансформацій. Традиційні методи навчання можуть виявитися недостатньо ефективними або навіть нездійсненними. Тому виникає потреба в інноваційних підходах, які забезпечують продовження освітнього процесу в умовах обмежених ресурсів, нестабільності та відсутності можливості для звичайного шкільного або університетського навчання.

Однією із ключових інновацій є інтеграція цифрових технологій в освітній процес. Використання онлайн-платформ, мобільних додатків для навчання та цифрових освітніх ресурсів дозволяє здобувачам освіти та освітянам підтримувати неперервність навчання незалежно від їх фізичного розташування. Це особливо важливо для тих, хто був змушений переїхати або знаходиться в зонах конфлікту.

Також інновації у вигляді нових методів навчання можуть включати залучення інтерактивних методик. Це можуть бути групові онлайн-проекти, віртуальні лабораторії, симуляції та ігрові методи, які стимулюють критичне мислення, креативність та розвиток навичок розв'язання проблем в непередбачуваних ситуаціях.

До того ж, важливим аспектом інновацій є зміна педагогічного мислення. Освітняни повинні бути готові до швидкої адаптації, розроблення нових освітніх планів та методик, які відповідають потребам здобувачів освіти у кризових умовах. Викладачі повинні розвивати власні навички використання цифрових інструментів, а також бути відкритими до нових підходів у навчанні.

Важливо також підкреслити значення емоційної підтримки учасників освітнього процесу та освітян в умовах воєнного стану. Інновації в педагогіці мають не тільки навчальний, але й психологічний аспект, який включає забезпечення емоційного благополуччя, створення безпечного та підтримуючого навчального середовища. Це може бути реалізовано через включення психологічних консультацій, розвиток навичок стресостійкості та адаптації до змін. Варто також звернути увагу на питання інклюзивності та доступності освіти. Важливим аспектом є забезпечення можливості навчання для всіх здобувачів освіти, включаючи тих, хто опинився в особливо складних умовах, таких як вимушене переміщення, відсутність постійного доступу до Інтернету або освітніх матеріалів. Тут інновації мають полягати не тільки в застосуванні новітніх технологій, а й у створенні гнучких освітніх програм, які можуть бути адаптовані до різних умов та потреб учасників освітнього процесу.

Одним із рішень може бути розроблення гібридних моделей навчання, які комбінують онлайн- та офлайн-формати. Такі моделі дозволяють здобувачам освіти, які не мають можливості бути присутніми в класі, доступ до освітніх матеріалів та участі в освітньому процесі. Використання записаних лекцій, відеоматеріалів, онлайн-консультацій з викладачами, а також підручників та освітніх посібників у цифровому форматі може значно підвищити доступність освіти.

Іншим важливим аспектом є розроблення спеціалізованих курсів, які відповідають потребам часу. Наприклад, курси із психологічної підтримки, стресостійкості, першої допомоги, курси із цифрової грамотності тощо. Такі курси не тільки надають корисні навички в умовах кризи, але й сприяють підвищенню впевненості та самостійності здобувачів освіти.

Важливою складовою частиною інновацій в освіті є також розвиток критичного мислення та медіаграмотності. В умовах інформаційної війни та пропаганди навички критичного сприйняття інформації, здатність розрізняти факти від маніпуляцій стають життєво необхідними. Освітні програми мають включати елементи медіаосвіти, навчання основам фактчекінгу, аналізу джерел інформації.

Не можна забувати й про важливість підтримки викладачів та освітян. Вони відіграють ключову роль у впровадженні інновацій та підтримці якості освіти в умовах воєнного стану. Проведення тренінгів, семінарів, воркшопів для підвищення кваліфікації, обмін досвідом між освітянами з різних регіонів та країн може сприяти зміцненню професійних компетентностей та адаптації до нових викликів.

У кінцевому підсумку інновації у освіті в умовах воєнного стану в Україні не є лише викликом, але й можливістю для розвитку нових, гнучких, ефективних підходів до навчання, які будуть відповідати потребам сучасного суспільства. Вони вимагають інтеграції технологій, креативності, гнучкості та відданості від усіх учасників освітнього процесу, але водночас відкривають нові можливості для розвитку освіти, яка здатна витримати випробування часом та надзвичайними обставинами. Потреба в інноваціях у сфері освіти у воєнний час є надзвичайно актуальною. Вона вимагає гнучкості, креативності та готовності до швидких змін як від освітян, так і від учасників освітнього процесу. Впровадження інноваційних підходів може значно сприяти підтримці та розвитку якісної освіти, незважаючи на складні умови.

3.1.1.1 Інноваційні підходи в навчанні

Інноваційні підходи в навчанні відіграють ключову роль у забезпеченні безперервності освітнього процесу, його якості та доступності, особливо в умовах воєнного стану. Вони сприяють не лише уникненню перерв у навчанні, але й розвитку критичного мислення, стимулюванню творчого потенціалу та підвищенню стресостійкості як серед здобувачів освіти, так і викладачів.

Одним із важливих інноваційних підходів є застосування змішаного навчання, яке ефективно поєднує традиційні освітні методи з онлайн-ресурсами й технологіями. Змішане навчання забезпечує гнучкість у процесі освіти, дозволяючи здобувачам освіти та викладачам адаптуватися до змінних умов та місць розташування, забезпечуючи доступ до навчальних матеріалів у будь-який час та з будь-якої точки світу. Цей підхід є особливо цінним для осіб, чиє місцез перебування змінилося через воєнні дії.

До інших інноваційних підходів належать:

1. Проєктне навчання, яке спрямоване на розв'язання реальних проблем, актуальних для воєнних умов. Такий вид навчання передбачає, що здобувачі освіти працюють над створенням проєктів, які можуть мати безпосередній вплив на поліпшення умов життя, розроблення технічних рішень для захисту або допомогу в реабілітації постраждалих;
2. Використання практичних прикладів у навчанні. Ця методика базується на розгляді реальних випадків з життя для аналізу та вирішення складних ситуацій, що спонукає здобувачів освіти до глибокого осмислення та пошуку варіантів оптимальних рішень на основі практичного досвіду;
3. Модель «Перевернутого класу». Цей підхід полягає в зміні стандартної освітньої практики: здобувачі освіти самостійно ознайомлюються з лекційним матеріалом поза школою, а час у класі використовується для застосування здобутих знань через практичні заняття, обговорення та розв'язування конкретних завдань;
4. Гейміфікація освітнього процесу, тобто використання елементів гри (змагання, набір балів, досягнення рівнів). Цей перспективний і дуже популярний серед здобувачів освіти підхід може ефективно залучити учасників в освітній процес, підвищити мотивацію та допомогти засвоїти навчальний матеріал на практиці.

У воєнний час особливого значення набувають питання психологічної підтримки та розуміння емоційних потреб здобувачів освіти. Тому інноваційні підходи повинні також включати елементи травма-інформованої освіти (тобто основаної на засадах поваги до попереднього травматичного досвіду учасників освітнього процесу), яка надає важливі знання з психології, вчить упорядковувати свій емоційний стан та надає впевненість у подоланні викликів.

Інновації в освіті в умовах воєнного стану в Україні мають ураховувати не тільки адаптацію освітніх програм та методик до нових реалій, але й постійно розвивати резильєнтність (стійкість) освітньої спільноти. Такий підхід дозволяє створити відповідне середовище для підготовки кваліфікованих фахівців, здатних працювати в екстремальних умовах та вносити свій вклад у відновлення та розвиток країни.

3.1.1.2 Приклади успішних інновацій

У контексті педагогічних інновацій, особливо в умовах воєнного стану, важливо підкреслити здатність освітньої системи України не лише адаптуватися до стрімких змін, але й ефективно інтегрувати новітні технології та методології для забезпечення необхідного процесу навчання. Незважаючи на труднощі, спричинені воєнними діями, можна виділити кілька прикладів успішних інновацій, які були реалізовані з метою підтримки освітнього процесу в країні.

Дистанційне навчання та цифровізація освіти

Одним із найбільш відчутних результатів інновацій стала широка імплементація дистанційних технологій навчання. Застосування електронних платформ, таких як Moodle, Google Classroom, Zoom та Microsoft Teams, дозволило забезпечити продовження освітнього процесу під час вимушених переміщень та укриттів. Цифрові

ресурси, електронні бібліотеки та віртуальні лабораторії допомогли зберегти доступ до знань і наукових матеріалів.

Мобільне навчання

Розвиток мобільного навчання, або m-learning, відіграє велику роль у воєнний час. Додатки для мобільних телефонів, які пропонують освітні курси та модулі, стали інструментом навчання, доступним у будь-який момент та майже в будь-якому місці. Платформи вроді Coursera, Edx, та Khan Academy надають можливості для самоосвіти та професійного розвитку.

Змішане навчання

Це навчання комбінує традиційні заняття з дистанційними технологіями, воно стало оптимальним рішенням для зменшення дискомфорту від переходу на повний онлайн-формат. Комбіновані методи дозволяють використовувати переваги безпосереднього спілкування між викладачем та здобувачами освіти, коли це є безпечним і доречним.

Інклюзивна освіта

Важливим аспектом інновацій є створення інклюзивного освітнього простору. Розроблення спеціальних програм, які враховують потреби здобувачів освіти з інвалідністю та особливими освітніми потребами, є ключовим для гарантування рівного доступу до освіти для всіх. Використання асистивних технологій, адаптованих матеріалів та спеціально підготовлених викладачів значно покращило можливості навчання для цієї категорії учасників освітнього процесу.

Соціально-емоційне навчання

Зростаюче усвідомлення важливості соціально-емоційного навчання призвело до впровадження програм, які розвивають емпатію, стресостійкість та навички міжособистісного спілкування. Такі програми є надзвичайно важливими в умовах воєнного стану, де психологічна підтримка та розвиток особистісної стійкості можуть мати вирішальний вплив на загальну успішність та добробут здобувачів освіти.

Професійне навчання в умовах кризи

На окрему увагу заслуговує впровадження програм професійного навчання, курсів перекваліфікації та програм з освіти для дорослих, які дозволяють громадянам, що постраждали від кризових явищ, адаптуватися до нових реалій ринку праці. Завдяки таким програмам багато українців можуть здобути нові навички та продовжити свою професійну діяльність у змінених умовах.

Успішні інновації наповнюють освітній простір змістом та функціональністю, які є адаптованими до викликів сьогодення. Вони демонструють високий потенціал української освітньої спільноти до відновлення та розвитку, незважаючи на умови воєнного конфлікту.

3.1.2 Педагогіка в кризових ситуаціях

Освітянам необхідно розвивати власні навички управління стресом та емоційною регуляцією. Викладач, який вміє контролювати власні емоції та ефективно справлятися зі стресом, може бути прикладом та підтримкою для здобувачів освіти. Також важливо забезпечувати регулярні зустрічі колективу освітян для обміну досвідом, методиками та

підтримки один одного. При цьому важливим залишається збереження якості освіти. Викладачі повинні бути готові до інноваційних підходів у навчанні, впровадження інтерактивних методів, які стимулюють інтерес та залученість учасників освітнього процесу. Це може включати використання освітніх ігор, кейс-методів, проектно-орієнтованих завдань, що сприяють застосуванню знань на практиці.

У контексті кризових ситуацій значною мірою зростає роль освіти у формуванні громадянської позиції та вихованні патріотизму. Важливо, щоб освітні програми включали елементи громадянської освіти, історії України, культурної спадщини, а також розвивали розуміння прав людини та демократичних цінностей.

Педагогіка в кризових ситуаціях – це тонка галузь освітньої діяльності, яка має на меті забезпечення якісного освітнього процесу в умовах соціального невпорядкування, природних катастроф і, зокрема, в періоди воєнних конфліктів.

Основною задачею педагогіки в кризових ситуаціях є підтримання стійкості освітнього процесу, психологічного комфорту здобувачів освіти та викладачів, а також адаптація освітніх завдань до поточних умов існування. Важливо враховувати, що стратегії навчання повинні бути гнучкими, доступними та ефективними навіть у найскладніших умовах.

Виклики та рішення

Переривання освітнього процесу є одним з основних викликів, який постає перед освітянами у кризові часи. Для вирішення цієї проблеми можуть бути використані такі стратегії, як: перехід на дистанційне навчання з використанням цифрових технологій; створення гнучких графіків навчання; розроблення конденсованих програм, які дозволяють здобувачам освіти отримувати необхідні знання в стислі терміни.

Доступ до освітніх ресурсів може бути обмеженим через переміщення населення та знищення інфраструктури. У таких умовах важливо використовувати відкриті онлайн-платформи, електронні бібліотеки та освітні ресурси, які можна завантажувати та використовувати в офлайн-режимі.

Емоційний стан учасників освітнього процесу та викладачів вимагає особливої уваги, оскільки почуття тривоги та нестабільності можуть негативно впливати на освітній процес. Викладачі повинні бути обізнані з основами психологічної першої допомоги та знати, як створити безпечне навчальне середовище [1].

Формування педагогічних стратегій має базуватися на конкретних потребах здобувачів освіти і викладачів. Ураховуючи можливу втрату звичного ритму навчання, педагогіка повинна бути зосереджена на критичному мисленні, вирішенні проблем та самостійному навчанні. Значну увагу слід приділити розвитку соціальних та емоційних навичок, які допомагають впоратися зі стресом та невизначеністю.

Висновки

Отже, педагогіка в кризових ситуаціях вимагає інтеграції традиційних і новітніх підходів у навчанні. Вона має бути гнучкою, ресурсно-ефективною та здатною підтримувати розвиток особистості незалежно від зовнішніх чинників. Важливою є адаптивність освітніх планів та програм, а також здатність освітніх закладів швидко реагувати на зміни в навколишньому середовищі. Створення ефективної системи

педагогіки в кризових ситуаціях забезпечить не тільки здобуття якісної освіти під час надзвичайних подій, а й сприятиме підвищенню резиліентності суспільства загалом.

3.1.2.1 Чутливість до потреб здобувачів освіти

Чутливість до потреб учасників освітнього процесу – це ключова компонента ефективної педагогічної стратегії, особливо в умовах воєнного стану. Цей феномен передбачає усвідомлення та розуміння викладачем унікальних вимог та ситуацій, з якими можуть зіштовхуватися здобувачі освіти, та формування освітнього процесу таким чином, щоб відповідати цим потребам.

Під час воєнного конфлікту здобувачі освіти можуть відчувати підвищений рівень стресу та анксіозності, який може негативно впливати на їхню здатність до навчання. Викладачам необхідно виявляти емпатію та підтримувати здобувачів освіти, створюючи безпечний та підтримуючий освітній простір. Урахування психоемоційного стану учасників освітнього процесу повинно стати пріоритетом під час планування занять.

Для забезпечення чутливості до потреб здобувачів освіти викладачі можуть застосовувати такі методи:

1. Забезпечення гнучкості та індивідуалізації навчання шляхом адаптації освітніх планів, завдань та оцінювання до особистісних і життєвих обставин учасників освітнього процесу. Але, використовуючи цей метод, важливо враховувати можливість змін у графіку та доступності освітніх матеріалів;
2. Введення модулів психологічної підтримки. Цей метод включає розроблення та імплементацію програми психологічної підтримки, яка би дієво допомагала здобувачам освіти краще справлятися з тиском воєнного конфлікту на їхній навчальний та особистісний розвиток;
3. Організація взаємодопомоги серед студентського колективу. Потрібно сформувати спільноту, де здобувачі освіти зможуть поділитися досвідом, емоціями та навичками, створюючи таким чином мережу підтримки один для одного;
4. Підвищення культурної чутливості. Оскільки воєнний конфлікт зазвичай збільшує рівень міграції, важливо, щоб викладачі звертали увагу на культурні відмінності та були готові до впровадження інклюзивних педагогічних практик;
5. Розвиток навичок критичного мислення, що означає заохочення здобувачів освіти до аналізу та критичного осмислення інформації, яку вони сприймають із різних джерел, особливо в контексті воєнної пропаганди та дезінформації.

Наприклад, індивідуальний підхід може включати розроблення особистісно орієнтованих завдань, що враховують життєвий досвід та емоційний стан здобувача освіти. Персоналізовані кейс-стаді, тематичні дискусії, а також інтегрування реальних подій у навчальний матеріал можуть допомогти учасникам освітнього процесу краще засвоїти інформацію та розвинути навички вирішення проблем.

У контексті чутливості до потреб учасників освітнього процесу особливо важливі розуміння та підтримка тих, хто зазнав травматичних впливів воєнного конфлікту. Це може включати консультації з психологами, організацію терапевтичних занять та забезпечення доступу до медіаційних та релаксаційних програм.

3.2 Адаптація освітніх методів

3.2.1 Нові форми навчання

В умовах воєнного стану освітній процес потребує ефективних та гнучких методів навчання, здатних адаптуватися до непередбачуваних змін та викликів. Нові форми навчання мають забезпечити континуїтет освіти, зберігаючи при цьому якість та доступність знань для всіх категорій здобувачів освіти. Нижче представлені новітні підходи до навчання, які можуть бути інтегровані в освітню систему в умовах воєнного стану.

Змішане навчання

Як вже говорилося вище, змішане навчання поєднує традиційні класичні методи з інтерактивними онлайн-ресурсами. Такий підхід дозволяє здобувачам освіти самостійно регулювати темп навчання та місце його проведення, що є особливо актуальним під час пересувань або в ситуаціях обмеженого доступу до освітніх закладів. Освітняни можуть використовувати відеолекції, вебінари, електронні книги та інші цифрові інструменти для підтримання освітнього процесу.

Мобільне навчання

Мобільні технології набувають все більшого значення в сучасному світі, й освіта не є винятком. Мобільне навчання дозволяє учасникам освітнього процесу використовувати смартфони і планшети для доступу до освітніх матеріалів, виконання завдань, спілкування з викладачами та однокурсниками. Це забезпечує можливість навчання в будь-який час та в будь-якому місці, що є важливим за складних умов.

Методика «Перевернутого Навчання»

У методиці «Перевернутого Навчання» відбувається інверсія звичайного освітнього процесу: роль лекцій зводиться до мінімуму, тоді як акцент робиться на практичних заняттях під керівництвом викладача. Здобувачі освіти знайомляться з теорією в домашніх умовах, що дозволяє ефективно використовувати час у класі для розв'язування практичних завдань, проведення дискусій та роботи над проектами.

Мікронавчання

Мікронавчання полягає в подачі навчального матеріалу маленькими порціями, що легко сприймаються та засвоюються здобувачами освіти. Короткі відео, інфографіка, тести та інші короткі форми дозволяють здобувачам освіти швидко адаптуватися до нових знань і умінь, що є особливо корисним в умовах обмеженого часу та ресурсів.

Для імплементації цих нових форм навчання необхідно створити адекватну інфраструктуру та забезпечити доступ до необхідних технологічних засобів. Важливим є також постійне навчання та розвиток педагогічних працівників, щоб вони могли ефективно застосовувати інноваційні методики та підтримувати здобувачів освіти.

3.2.1.1 Онлайн-платформи та їх роль

Онлайн-платформи відіграють ключову роль у забезпеченні неперервності навчання. Дистанційна освіта, підтримана різноманітними вебресурсами та

інструментами, дозволяє освітнім закладам продовжувати викладання, незважаючи на відсутність можливості проводити очні заняття.

Основні функції та переваги онлайн-платформ:

- 1) онлайн-навчання надає гнучкість та доступність, що забезпечує здобувачам освіти можливість вивчати матеріал у зручний для них час і з будь-якого місця, де є з'єднання з Інтернетом;
- 2) багато онлайн-платформ пропонують низку інструментів для створення інтерактивного контенту, такого як відео, квізи, інфографіки, які сприяють кращому засвоєнню інформації, тобто мають функцію інтерактивності та візуалізації;
- 3) технології штучного інтелекту та машинного навчання, інтегровані в деякі платформи, дозволяють адаптувати навчальний матеріал під потреби кожного конкретного здобувача освіти;
- 4) платформи надають автоматизовані інструменти для тестування та оцінювання, що спрощує процес відстеження успішності здобувачів освіти;
- 5) онлайн-платформи мають також комунікативну функцію, оскільки форуми, чати, модулі спільної роботи над проєктами сприяють розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в команді.

Приклади онлайн-платформ, які можна використовувати для адаптації освітніх методів:

- Canvas (забезпечує освітній процес за допомогою гнучкої системи управління контентом, можливості інтеграції зовнішніх інструментів та масштабованості для великих освітніх закладів);
- Moodle (платформа електронного навчання, яка завдяки тому, що дозволяє створювати персоналізовані навчальні середовища, широко використовується навчальними закладами по всьому світу);
- Google Classroom (інтегрований з набором інструментів Google Workspace, дозволяє швидко створювати класні кімнати, завдання, вести обговорення та спілкуватися зі здобувачами освіти);
- Zoom (якісна і надійна платформа для проведення відеоконференцій, онлайн-лекцій та семінарів);
- Edx або Coursera (онлайн-курси, що надають доступ до навчання і здобувачам освіти, і викладачам від провідних університетів світу).

Розвиток та інтеграція онлайн-платформ в освітній процес під час воєнного конфлікту не лише сприяють безперервності освіти, але й надають можливість для модернізації та інновацій в підходах до навчання та розвитку вищої освіти в Україні.

3.2.1.2 Гібридні моделі освіти

Гібридні моделі освіти як стратегічний напрям розвитку освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні стають все більш актуальними. Ці моделі передбачають поєднання традиційних методів навчання з інтерактивними електронними засобами, що дає змогу здобувачам освіти та викладачам залишатися гнучкими в умовах, коли

пряме фізичне спілкування може бути обмежене через бойові дії, евакуації та інші непередбачувані обставини.

Застосування гібридної моделі в освітньому процесі дозволяє не тільки підтримувати неперервність навчання, а й адаптувати освітній матеріал до індивідуальних потреб здобувачів освіти, враховуючи їх місцеперебування, доступ до Інтернету та інші життєво важливі обмеження.

Особливості гібридних моделей освіти:

1. Гнучкість навчального планування – навчальні плани можуть бути сконструйовані таким чином, щоб здобувачі освіти могли виконувати курси за власним графіком, якщо це дозволяє ситуація;

2. Комбінація синхронних та асинхронних форм роботи дає можливість учасникам освітнього процесу взаємодіяти з викладачем у реальному часі (наприклад, під час вебінарів) та працювати з навчальними матеріалами в зручний для них час (через доступ до онлайн-платформ і ресурсів);

3. Індивідуалізація освітнього процесу – навчальні матеріали та завдання можуть бути адаптовані до рівня підготовки та індивідуальних потреб кожного здобувача освіти;

4. Застосування сучасних технологій, що передбачає використання електронних освітніх ресурсів, таких як відеолекції, інтерактивні вправи, електронні бібліотеки, форуми для дискусій, забезпечуючи якісне освітнє середовище, де здобувач освіти може вибирати потрібні інструменти для свого навчання.

Прикладами застосування гібридних моделей освіти можна назвати відеоконференції з експертами різних галузей, які забезпечують можливість обміну досвідом та знаннями незалежно від фізичного розташування учасників, та цифрові лабораторії, які дозволяють здобувачам освіти виконувати експерименти та практичні завдання, використовуючи віртуальні інструменти та моделювання без потреби перебування в спеціалізованих лабораторних приміщеннях.

Важливим аспектом є також підтримка та професійний розвиток викладацького складу, адже саме від їхніх навичок залежатиме ефективність реалізації гібридної моделі освіти. Розвиток компетентностей у галузі онлайн-навчання, зокрема створення та управління електронними курсами, організація вебінарів, адаптація традиційних форм освіти до онлайн-формату, є ключем до успішної адаптації освітніх методів у період воєнного конфлікту.

Гібридні моделі освіти не тільки забезпечують продовження освітнього процесу в часи непевності, але й сприяють розвитку самостійності, критичного мислення та здатності до самоорганізації здобувачів освіти, що є потрібними навичками в сучасному світі.

3.2.2 Пристосування до обмежень

Система освіти неминуче зіштовхується з низкою обмежень, які можуть істотно вплинути на якість та доступність навчання. Важливим завданням педагогів є адаптація освітніх методів з урахуванням цих обмежень, щоб забезпечити продовження

освітнього процесу. Далі наведено стратегії та методики пристосування до таких обмежень.

- Організація дистанційного навчання. Завдяки сучасним технологіям існує можливість перейти на дистанційні форми навчання, якщо учасникам освітнього процесу і викладачам загрожує небезпека. Використання онлайн-платформ дозволяє продовжити викладання курсів, проводити семінари та лекції, здійснювати контроль знань і навіть забезпечувати зворотний зв'язок і консультації;

- Гнучкий графік навчання. В умовах нестабільності та постійних змін у воєнному становищі одним зі шляхів адаптації є структурування курсів таким чином, щоб здобувачі освіти могли самостійно вибрати час для вивчення матеріалів;

- Модульна система навчання. Розбивання курсів на окремі модулі, які можуть бути вивчені в незалежній послідовності, дозволяє здобувачам освіти просуватися у власному темпі, а також полегшує перехід на дистанційний формат навчання в разі потреби;

- Адаптація оцінювання. Традиційні методи оцінювання, як-от письмові іспити чи контрольні роботи, можуть бути замінені альтернативними формами, такими як відкриті проєкти, портфоліо, або онлайн-тести, що дозволяють адекватне оцінювання в умовах обмеженого доступу до освітніх закладів;

- Психологічна підтримка учасників освітнього процесу. Інтеграція психологічної допомоги в навчальні програми та організація тренінгів зі стресостійкості можуть значно поліпшити успішність усіх учасників освітнього процесу під час воєнного конфлікту.

У реаліях воєнного конфлікту освітні інституції України випробовують нові форми та методи навчання, що враховують необхідність пристосування до змінених умов. Це вимагає гнучкості, інноваційності та креативності від усіх учасників освітнього процесу й подальшої підтримки з боку держави і міжнародної спільноти. Завдяки скоординованим зусиллям освіта в Україні може не лише витримати виклики воєнного конфлікту, але й стати сильнішою та більш стійкою в майбутньому.

3.2.2.1 Створення ефективних освітніх матеріалів

Ефективність освітніх матеріалів прямо впливає на якість освіти та успішність освітнього процесу, особливо в надзвичайних ситуаціях, таких як воєнний конфлікт в Україні. Адаптивність, гнучкість та релевантність є ключовими принципами, які слід враховувати під час створення освітніх матеріалів, здатних забезпечити продуктивне навчання незалежно від зовнішніх обставин.

У цьому підрозділі розглянуто методологічні підходи до створення освітніх ресурсів, зокрема для здобувачів освіти та педагогів вищих освітніх закладів, які мають працювати в екстремальних умовах воєнного стану в Україні.

Першим із таких підходів є актуалізація контенту. Навчальні матеріали повинні відображати актуальні реалії, з якими стикаються учасники освітнього процесу. Це означає, що приклади або ситуаційні завдання мають бути прив'язані до теперішнього досвіду, включаючи воєнний контекст. Наприклад, навчальні курси з менеджменту

можуть включати модулі про кризовий менеджмент та прийняття рішень у непередбачуваних умовах.

Другим методологічним підходом є гнучкість форматів. Оскільки продумана структура матеріалів є важливою, тексти повинні бути подані у вигляді легкодоступних абзаців із використанням списків, підзаголовків та візуальних елементів (діаграм, таблиць, ілюстрацій), що полегшують сприйняття у стресових умовах.

Ще одним підходом можна назвати інтерактивність та залучення. Інтерактивні завдання, такі як вікторини, онлайн-дискусії, самотестування, можуть значно підвищити залученість учасників освітнього процесу. Умови воєнного конфлікту вимагають спроможності швидкого реагування, тому такі елементи допомагають розвивати критичне мислення та прийняття рефлексивних рішень.

Створення сучасних освітніх ресурсів неможливо без цифрової доступності, особливо коли мобільність учасників обмежена. Використання хмарних сервісів, мобільних додатків та платформ електронного навчання забезпечує гнучкість та постійну доступність матеріалів [40].

Контекстуалізація завдань – один із методів створення ефективних освітніх матеріалів, який означає, що практичні завдання та проєкти повинні враховувати реальні умови, в яких здобувачі освіти можуть опинитися під час воєнних дій. Це може включати адаптацію тем проєктів до потреб відновлення після воєнних зіткнень, розроблення інноваційних рішень для подолання воєнних викликів чи формування здатності до оперативного реагування.

Методологічні підходи включають також психологічну підтримку. Навчальні матеріали повинні містити елементи, що покликані зменшити стрес і тривогу в здобувачів освіти. Це можуть бути розділи, присвячені розвитку стресостійкості, вправи на усвідомлене дихання чи техніки релаксації, інтегровані в академічний контент.

Також треба сказати про такий важливий складник створення освітніх ресурсів, як оцінювання якості. Систематичний зворотний зв'язок від учасників освітнього процесу щодо освітніх матеріалів, а саме опитування, анкетування, відгуки у формі вільних відповідей, допомагають педагогам виявляти слабкі місця і вдосконалювати матеріали.

Враховуючи викладені засади, під час створення ефективних освітніх матеріалів у воєнний час важливо пам'ятати про потреби та можливості аудиторії, а також про особливості ситуації, до якої матеріали повинні бути адаптовані. Усе це сприяє не лише забезпеченню знань та компетентностей, а й зміцненню внутрішньої стійкості та оптимізму здобувачів освіти і викладачів у складних умовах.

3.2.2.2 Використання мінімальних ресурсів

У вимушених умовах воєнного стану освітній процес часто опиняється в ситуації обмеженості ресурсів, що вимагає від педагогів здатності до адаптації та розроблення інноваційних підходів до навчання. Інтелектуальна кмітливність, креативність та гнучкість думки стають основними аспектами ефективності освітянина в подібних умовах. Важливим є використання мінімальних ресурсів для досягнення максимально можливих освітніх результатів.

Адаптування методів навчання з обмеженим набором ресурсів включає:

1) ефективне використання доступних ресурсів (наприклад, створення освітніх карток з використанням папером або перетворення повсякденних предметів на навчальні інструменти;

2) інтеграцію цифрових технологій для покращення навчання (безкоштовні онлайн-ресурси, як-от відкриті електронні бібліотеки чи освітні платформи);

3) застосування проектно-орієнтованого навчання з мінімальними засобами (розроблення проектів, спрямованих на вирішення практичних завдань, наприклад, створення міні-саду на шкільному подвір'ї);

4) ситуаційне навчання через реальні життєві сценарії (здобування навичок через безпосереднє спостереження та участь у реальних ситуаціях, наприклад, вивчення основ бізнесу шляхом організації шкільного кіоску);

5) формування дискусійних груп і співпраця у навчанні (наприклад, ведення дебатів на актуальні теми без використання додаткових матеріалів).

Приклади застосування мінімальних ресурсів:

- Під час вивчення іноземної мови освітяни можуть організувати рольові ігри, де здобувачі освіти використовують доступні ресурси для створення «театральних декорацій», практикуючи мову в уявних ситуаціях подорожей, зустрічей, переговорів.

- У курсі історії викладач може застосувати метод «живої історії», заохочуючи здобувачів освіти до створення костюмів із наявних матеріалів, колективної реконструкції історичних подій, що сприяє глибокому засвоєнню матеріалу.

- У природничих науках можна організувати польові дослідження: спостереження за рослинним та тваринним світом, які можна проводити навіть у міських умовах, документуючи спостереження через малюнки та записи.

Адаптація до використання мінімальних ресурсів вимагає від педагогів не лише творчості, але й здатності до інновацій та готовності до постійного навчання. Найважливішим ресурсом у цьому процесі є мотивація й бажання учасників освітнього процесу навчатися, тому завдання викладача – створювати умови для їхньої максимальної залученості та розвитку.

3.3 Розвиток творчого мислення

3.3.1 Стимулювання креативності

У контексті педагогічної практики стимулювання креативності здобувачів освіти є однією із ключових задач сучасної освіти, особливо в умовах воєнного стану, коли необхідно швидко адаптуватися до змін та знаходити нетрадиційні рішення в екстремальних ситуаціях.

Навчальні стратегії для стимулювання креативності

1. **Проблемне навчання.** Замість стандартних лекцій та завдань викладачі можуть використовувати проблемно-орієнтовані задачі, що вимагають творчого підходу та винахідливості для їх розв'язання. Такі задачі можуть бути пов'язані з

реальними ситуаціями, які виникають під час воєнних конфліктів, зокрема з логістикою, розподілом ресурсів або з прогнозуванням наслідків для суспільства.

2. Дебати та дискусії. Організація інтелектуальних баталій, де здобувачі освіти повинні захищати різні позиції, розвиває критичне мислення і спонукає їх до пошуку оригінальних аргументів і розгляду проблеми під різними кутами.

3. Метод «мозкового штурму». Завдяки залученню учасників освітнього процесу до активної колективної творчої роботи, де кожен може висловити найсміливіші ідеї без страху бути неприйнятним, цей метод сприяє вільному потоку думок і генерації новаторських ідей.

Рекомендації для викладачів

- Необхідно створення сприятливого середовища, тобто організувати освітній простір так, аби здобувачі освіти почувалися комфортно, висловлювали свої думки та ідеї, не боячись критики або оцінювання.

- Похвала і підтримка вкрай потрібні в процесі навчання, оскільки визнання ефективності та оригінальності ідей здобувачів освіти сприяє підтримці їхнього інтересу до креативного мислення.

- Використання метафор та аналогій як пошук паралелей між знайомими і новими концепціями допомагає здобувачам освіти краще зрозуміти складні ідеї та сприймати інформацію на більш глибокому рівні.

- Міждисциплінарний підхід заохочує учасників освітнього процесу використовувати знання та уміння з різних областей, надає їм можливість знаходити універсальні рішення для складних проблем.

Приклади застосування

На прикладі рішення логістичних завдань під час воєнних дій можна розробити симуляційні проекти, де учасникам освітнього процесу необхідно оптимізувати розподіл ресурсів за умов обмеженого часу та бюджету. Через метод «мозкового штурму» може бути виявлено нестандартні шляхи доставки допомоги, які уможливають мінімізацію ризиків та підвищення ефективності.

Слід пам'ятати, що креативність не є самоціллю. Вона є інструментом для досягнення реальних результатів, особливо в умовах, що вимагають отримання швидких та ефективних рішень. Отже, розвиток творчого мислення повинен бути інтегрованим в усі сфери освітнього процесу.

3.3.1.1 Ігри та інтерактивні вправи

Розглядаючи питання розвитку творчого мислення в освітньому процесі під час воєнних конфліктів, слід звернути особливу увагу на застосування ігор та інтерактивних вправ. Ці методики є незамінними інструментами навчання, котрі дають змогу здобувачам освіти акумулювати знання та розвивати навички в умовах стресу та нестабільності, стимулюючи творчий потенціал у ситуаціях, які вимагають швидкого реагування та адаптивності.

Ігри та інтерактивні вправи допомагають:

- підтримувати емоційний баланс;
- розвивати критичне мислення;
- стимулювати колективну творчість;
- виробляти навички швидкого прийняття рішень;
- покращувати комунікативні вміння.

Під ігровими техніками мається на увазі низка методів, які моделюють реальні ситуації або створюють умови для вільного вираження думок і пошуку нетривіальних рішень. Інтерактивні вправи передбачають активну участь здобувачів освіти в процесі навчання шляхом діалогів, дискусій, рольових ігор тощо.

Ось кілька прикладів використання ігор та інтерактивних вправ:

- Дебати – формат, який дозволяє учасникам освітнього процесу аналізувати й аргументувати різні точки зору, практикуючи вміння вести дискусію та переконувати. В умовах воєнного стану теми можуть бути пов'язані з морально-етичними дилемами, логістичними викликами чи оптимізацією ресурсів.

- Рольові ігри – учасники отримують визначені ролі, що відображають різні соціальні, професійні чи культурні персонажі. Такий підхід дозволяє здобувачам освіти краще розуміти різноманітність перспектив та взаємодіяти в контексті можливої невизначеності і конфліктів.

- Ігри на розвиток критичного мислення – ігрові сценарії, які призначені для визначення слабких місць у логіці, виявлення помилок мислення, а також формування здатності до аналізу інформації та формулювання власних висновків.

- Симуляційні ігри – моделюють реальні життєві ситуації, що допомагає здобувачам освіти навчитися швидко адаптуватися до змін та розробляти стратегії поведінки в різних умовах. У часи нестабільності такі ігри можуть бути особливо корисні для тренування навичок виживання, ефективної комунікації та командної роботи.

- Мозкові штурми – відкриті дискусії з метою генерації нових ідей і рішень. Цей метод дозволяє кожному учаснику висловити власні думки та об'єднати зусилля групи для досягнення спільної мети.

У разі правильного застосування ігри та інтерактивні вправи стають фундаментальним елементом у формуванні міцного і творчого освітнього середовища, навіть у такі складні періоди, як воєнні дії. Для ефективності їх використання надзвичайно важливим є професійний підхід викладачів, гнучкість у підборі тем і здатність адаптувати ігрові методи до конкретних обставин та потреб здобувачів освіти.

3.3.1.2 Проєктні роботи

Проєктні роботи є одним із ключових інструментів для розвитку творчого мислення учасників освітнього процесу, особливо в умовах воєнного стану, де традиційні форми освітнього процесу часто бувають порушені. Проєктна діяльність

сприяє формуванню критичного мислення, інноваційного підходу та адаптивності до швидкозмінних обставин, що є дуже важливим в часи кризи.

Проектна робота має бути орієнтована на розв'язання реальної проблеми або завдання, що має значення для учасників освітнього процесу та для ширшої громади. Під час воєнного стану такі проекти можуть включати розроблення ефективних способів навчання в умовах обмежених ресурсів, створення програм психологічної підтримки або розроблення технологій для підтримки інфраструктури в постраждалих районах.

Етапи виконання проектної роботи:

1. Визначення проблеми та цілей проекту.
2. Планування діяльності, розподіл ролей та відповідальності серед учасників.
3. Збір та аналіз інформації, необхідної для реалізації проекту.
4. Розроблення конкретних рішень або продуктів.
5. Практична реалізація розробленого рішення чи продукту.
6. Оцінювання процесу та результатів проекту, рефлексія.

Розглянемо приклад конкретного проекту. Умовна група здобувачів освіти вирішує розробити мобільний додаток, який допоможе координувати розподіл гуманітарної допомоги між постраждалими від воєнного конфлікту. Ціль проекту – оптимізувати процес доставки допомоги та забезпечити її досяжність для тих, хто її найбільш потребує.

Здобувачі освіти аналізують існуючі проблеми, опитують експертів, волонтерів та отримувачів допомоги, визначають критерії ефективності й доступності допомоги. На основі зібраних даних створюється прототип додатку. Далі відбувається його тестування, виправлення недоліків та запуск реального застосування продукту.

Після завершення проекту учасники аналізують, наскільки ефективно вдалося досягти поставлених цілей, які труднощі виникали під час реалізації та як ці проблеми було подолано. Така рефлексія дає змогу краще зрозуміти освітній процес і є важливою складовою частиною самовдосконалення.

Таким чином, проектні роботи є ефективним способом розвитку творчого мислення, оскільки вони наголошують на практичному застосуванні знань та навичок, сприяють ініціативності та самостійності здобувачів освіти, а також допомагають адаптуватися до реальних викликів сучасного світу.

3.3.2 Інтеграція мистецтва в навчання

Мистецтво може мати терапевтичний вплив на учасників освітнього процесу, а також служити потужним інструментом для розвитку творчого мислення. Інтеграція мистецтва в процес навчання вимагає глибокого розуміння його сутності та функцій у навчальному середовищі. Нижче наведено кілька стратегій і принципів, які можуть бути застосовані в різних освітніх контекстах.

Трансдисциплінарний підхід

Оскільки мистецтво є всебічною сферою людської діяльності, його інтеграція в освітній процес повинна виходити за рамки окремого предмету. Викладачі можуть поєднувати вивчення мистецтва з іншими дисциплінами, такими як історія, література, соціологія і навіть природничі науки, створюючи мультидисциплінарні проекти, які спонукають здобувачів освіти до рефлексії та критичного мислення.

Проектний метод

Використання проектного методу дозволяє здобувачам освіти розвивати власну творчу ідентичність через створення мистецьких творів. Проекти можуть включати створення візуальних творів, виставок, музичних композицій та театральних постановок, що пов'язані з контекстом воєнного конфлікту в Україні й проблемами, які це породжує.

Критичний аналіз мистецтва

Розвиток критичного мислення є ключовим у навчанні. Здобувачі освіти повинні навчитися аналізувати мистецькі твори, розуміти їхні історичні та культурні контексти, розглядати різні інтерпретації та естетичні оцінки. Це допоможе їм краще досягнути сучасні художні течії і роль мистецтва в історії та суспільстві.

Арт-терапія

Залучення здобувачів освіти до арт-терапії може бути ефективним способом подолання стресу та відновлення психічної рівноваги в умовах воєнного стану. Через малювання, ліплення, роботу з кольором та формами здобувачі освіти зможуть виразити свої почуття та переживання, що є важливим кроком на шляху до зцілення від травм.

Дослідження традиційного мистецтва

Повага до національної культури та спадщини є невід'ємною частиною патріотичного виховання. Здобувачі освіти мають вивчати та практикувати елементи традиційного українського мистецтва, як-от вишивання, петриківський розпис, косівська кераміка, що стане для них засобом збереження та поширення національних культурних цінностей.

Культурні проекти та обмін

Співпраця з міжнародними культурними організаціями та використання глобальних платформ для обміну досвідом дозволяє учасникам освітнього процесу отримати нові враження, ділитися своїми ідеями та творчістю зі світом, що сприяє взаєморозумінню та миру.

Кінцева мета інтеграції мистецтва в освітній процес полягає не лише в оволодінні творчими навичками, а й у формуванні усвідомлених, відповідальних громадян, здатних адекватно реагувати на складні соціальні виклики та використовувати мистецтво як мову миру та діалогу.

3.3.2.1 Використання мистецтва як засобу вираження

Мистецтво завжди було потужним засобом вираження людських емоцій, переживань та ідей. Культурне вираження дозволяє людям обробляти складні, часто трагічні події, що впливають на їхнє життя. Використання мистецтва в освіті може

виступити в ролі каталізатора для розвитку творчого мислення та самовираження, а також стати ефективним засобом психосоціальної підтримки.

Основними перевагами впровадження мистецтва в педагогічні процеси в умовах воєнного стану є:

1. Емоційне розвантаження. Мистецтво дозволяє здобувачам освіти виразити свої емоції без потреби в слухних словах, що може бути засобом подолання стресу.
2. Рефлексія та осмислення досвіду. Малювання, скульптура, танці, музика чи літературна творчість можуть допомогти учасникам освітнього процесу рефлексувати над власними переживаннями, сприйняттям воєнного конфлікту та його впливом на особисте життя.
3. Розвиток критичного мислення. Аналіз художніх творів та процесу створення власних творів може стимулювати критичне мислення і глибокий аналіз соціальних та особистісних проблем.
4. Соціальне згуртування. Спільні творчі проєкти можуть сприяти зміцненню взаєморозуміння, підтримки та встановленню соціальних зв'язків між здобувачами освіти.

Для реалізації потенціалу мистецтва як засобу вираження в умовах воєнного стану освітні заклади можуть вживати такі методики, як:

- організація тематичних художніх виставок, де здобувачі освіти мають можливість представити роботи, створені як рефлексія на воєнні події;
- робота з художньою терапією, де через візуальне мистецтво здобувачі освіти можуть виразити свої внутрішні переживання в безпечному терапевтичному просторі;
- залучення до літературного творчості, наприклад, через написання есе, поезії або коротких оповідань, що дозволяє словесно виразити пережите;
- використання театрального мистецтва або рольових ігор для драматизації та переосмислення ситуацій, пов'язаних із воєнним станом;
- інтеграція музики як засобу формування сильних емоційних відгуків та зв'язків, включаючи створення музичних композицій або використання музики як фону для медитації та релаксації.

На практиці ефективне використання мистецтва в педагогіці вимагає не лише творчого підходу від педагогів, а й адекватного обладнання, матеріалів, освітніх планів та методичних розробок. Можливе залучення професійних художників, психологів та художніх терапевтів для тренінгів та майстер-класів, які допоможуть освітянам більш ефективно використовувати мистецтво для розвитку творчого мислення та емоційного благополуччя здобувачів освіти.

3.3.2.2 Мистецтво як спосіб осмислення війни

Впродовж віків мистецтво відігравало ключову роль у вираженні та осмисленні війни та її наслідків для суспільства. Живопис, література, музика, театр, кінематограф

та інші види мистецтва є могутніми засобами рефлексії та критики, які надають погляду на війну глибину та багатовимірність. Особливе значення мистецтво набуває в умовах воєнного стану в Україні, де воно служить не лише катарсисом для індивідуального переживання, але й інструментом документування, осмислення і навіть психологічної реабілітації.

Використання образотворчого мистецтва може стати важливою педагогічною стратегією. Створення та аналіз живописних робіт, що відображають війну, дозволяє не тільки виразити емоції, але й глибше зрозуміти соціальні та емоційні наслідки конфлікту. Прикладом може слугувати творчість українського художника Івана Марчука, який у своїх полотнах зачіпає тему війни, втрати та національної ідентичності.

Літературні твори про війну, такі як повісті, романи та поезія, дають змогу заглибитися в особисті історії та досвіди, які не здатна передати звичайна статистика. Використання таких текстів у навчанні допомагає формувати критичне мислення та емпатію. Твори сучасних українських авторів, таких як Сергій Жадан, демонструють зв'язок між особистою травмою та колективними воєнними трагедіями.

Щодо музики, то вона має унікальну здатність з'єднувати людей та виразити складні емоції. Під час війни пісні та композиції можуть служити джерелом натхнення та засобом відтворення національної самобутності й волі до опору. Наприклад, твори сучасного композитора Валентина Сильвестрова часто переплітаються з темами війни, висловлюючи біль втрати, але й надію на мир.

Такі види мистецтва, як театр і кіно мають потужну візуально-емоційну силу, здатні увиразнити воєнну трагедію, а також сприяти катарсису. Фільми та п'єси, які висвітлюють як історичні, так і сучасні аспекти воєнного конфлікту в Україні, допомагають аудиторії краще зрозуміти глибину конфлікту. Наприклад, фільм «Донбас» режисера Сергія Лозниці в інтерпретації подій на сході України викликає роздуми про природу війни та її вплив на людей.

В освітньому процесі осмислення воєнного конфлікту через мистецтво може включати дискусії, есе, творчі проекти та інші інтерактивні методи. Це дозволяє здобувачам освіти не тільки критично оцінювати твори, але й використовувати творчий потенціал для особистісного розвитку та самовираження. Мистецтво в цьому контексті виступає не лише як засіб відображення історії, але й як інструмент формування майбутнього, несе можливість зцілення, розвитку співчуття та створення нових перспектив мирного існування.

3.4 Підсумки

3.4.1 Огляд ключових моментів

Ми оглянули ключові педагогічні стратегії, які можуть бути застосовані в освітньому процесі в умовах воєнного стану в Україні. Воєнний конфлікт накладає свій відбиток на всі сфери суспільного життя, в тому числі й на освіту. Важливо підкреслити, що, незважаючи на чисельні виклики, освітній процес не тільки продовжується, але й адаптується, щоб забезпечити якісну освіту в нових умовах.

Ми розглянули такі педагогічні стратегії, які стають вирішальними в умовах воєнного стану:

1. Змішане навчання, тобто перехід на гнучкі форми навчання, зокрема дистанційне, що дозволяє продовжувати освітній процес незалежно від географічного розташування здобувачів освіти та викладачів.
2. Емоційно-психологічна підтримка, що забезпечує емоційну стійкість та психологічну допомогу здобувачам освіти і викладачам, відновлює психологічний комфорт і сприяє ефективному навчанню.
3. Актуалізація навчального матеріалу – включення в навчальні програми тем, що стосуються сучасних викликів, історії України, виховання патріотизму та розвитку критичного мислення.
4. Створення соціальної згуртованості, тобто формування в учасників освітнього процесу відчуття спільноти та підтримки один одного, що має велике значення для збереження соціальних зв'язків в умовах воєнного стану.
5. Гуманітарна освіта, а саме інтегрування гуманітарних знань і розуміння міжнародного права та прав людини в навчальні курси, виховання поваги до людської гідності та цінностей.
6. Інклюзивність та рівний доступ до освіти, що передбачає адаптацію освітніх матеріалів і методик для забезпечення доступу до якісної освіти всіх категорій здобувачів освіти незалежно від їх місця розташування та особистих обставин.

Ці стратегії вимагають від викладачів глибокого розуміння сучасної ситуації, гнучкості в підходах до навчання та вміння адаптуватися до обставин, що швидко змінюються. Використання інноваційних технологій, забезпечення безпеки навчального середовища і підтримка здоров'я та добробуту здобувачів освіти і викладачів стануть ключовими елементами успіху освіти майбутнього в умовах воєнного стану.

Наведені стратегії не тільки підвищують якість навчання в непростих умовах, але й сприяють формуванню міцної, стійкої до труднощів освітньої системи, яка може служити основою для відновлення та розвитку України після воєнного конфлікту.

3.4.2 Рекомендації для практики

У цій частині викладено конкретні рекомендації, які можуть стати на допомогу освітянам у формуванні та реалізації педагогічних стратегій в умовах воєнного стану. Ці рекомендації базуються на досвіді зарубіжних колег, експертних думках та адаптовані для специфіки українських реалій.

1. Урахування психоемоційного стану здобувачів освіти: обов'язково приділяти увагу не тільки академічним знанням, а й емоційному благополуччю учасників освітнього процесу; використовувати адаптивні методи навчання, які дозволяють знизити рівень стресу і тривожності, наприклад, медитацію, арт-терапію, ігрові методики.

2. Гнучкість в освітньому процесі: розробляти і впроваджувати гнучкі освітні плани та програми, які дозволяють швидко адаптуватися до змін умов життя; застосовувати дистанційні та гібридні форми навчання.

3. Підтримка та розвиток умінь критичного мислення на практиці передбачає розвивати у здобувачів освіти здатність аналізувати різноманітну інформацію, відрізняти правдиві факти від пропаганди та фейків, що особливо важливо в умовах інформаційної війни.

4. Підсилення ролі самостійної роботи, що забезпечує здобувачам освіти доступ до якісних електронних ресурсів та освітніх матеріалів, створення умов для самостійного дослідницького пошуку.

5. Забезпечення безпеки навчального середовища включає розроблення чітких інструкцій і тренувань із безпеки життєдіяльності, включно з діями в умовах повітряної тривоги та евакуації.

6. Включення теми війни в навчальну програму: включати в курси питання, пов'язані з війною, аби здобувачі освіти могли зрозуміти контекст і наслідки конфлікту; формувати власні стратегії виживання та вирішення конфліктів.

7. Підготовка та підтримка викладачів, що передбачає проведення регулярних тренінгів для викладачів із психологічної стійкості, використання технологій дистанційного навчання, методів кризового інтерв'ювання та роботи в екстремальних умовах.

8. Стимулювання співпраці між різними дисциплінами для створення комплексних освітніх програм, які враховують різноманітні аспекти життя в умовах воєнного стану.

9. Формування спільнот підтримки, які можуть надавати емоційну, інформаційну та практичну підтримку, включно із забезпеченням місць для спілкування та обміну досвідом між здобувачами освіти і викладачами.

10. Адвокація та просвітницька діяльність, тобто залучення освітян до просвітницьких програм, спрямованих на підвищення обізнаності суспільства щодо наслідків воєнного конфлікту та пошук шляхів відновлення.

Реалізуючи ці рекомендації у своїй практиці, освітяни зможуть максимально ефективно адаптувати освітній процес до викликів, які постають перед ними в умовах воєнного стану, забезпечивши високу якість освіти та психоемоційну підтримку здобувачів освіти.

3.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Який метод навчання під час воєнних дій дозволяє здобувачам освіти за допомогою смартфонів мати доступ до освітніх матеріалів та спілкування з викладачами?

- а) Гібридне навчання
- б) Мікронавчання

- в) Мобільне навчання
- г) Перевернуте навчання

2. Який тип навчання передбачає інтеграцію класичних занять з онлайн-ресурсами?

- а) Змішане навчання
- б) Мобільне навчання
- в) Перевернуте навчання
- г) Гібридне навчання

3. Яка онлайн-платформа надає можливість великим освітнім закладам інтегрувати відеолекції, вебінари та інші цифрові ресурси?

- а) Moodle
- б) Google Classroom
- в) Edx
- г) Canvas

4. Яка мета застосування гібридних моделей освіти за умов воєнного стану?

- а) Забезпечити неперервність навчання
- б) Знизити якість освіти
- в) Збільшити вартість навчання
- г) Обмежити доступ до освіти

5. Чому важлива модульна система навчання під час воєнних дій?

- а) Щоб здобувачі освіти могли просуватися у власному темпі
- б) Для тривалого перебування здобувачів освіти в аудиторіях
- в) Зменшити навантаження на викладачів
- г) Для скорочення навчального курсу

6. В якому методі навчання здобувачі освіти знайомляться з теорією в домашніх умовах і акцент робиться на практичних заняттях?

- а) Змішане навчання
- б) Мобільне навчання
- в) Перевернуте навчання
- г) Мікронавчання

7. Яка з наведених онлайн-платформ відома своєю інтеграцією з Google Workspace і створенням класних кімнат?

- а) Canvas
- б) Google Classroom
- в) Moodle
- г) Zoom

8. Як називається методика навчання, яка включає подачу матеріалів у коротких порціях, що легко сприймаються?

- а) Гібридне навчання
- б) Змішане навчання
- в) Мобільне навчання
- г) Мікронавчання

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які переваги може мати використання онлайн-платформ для адаптації освітніх методів під час воєнного конфлікту?

- а) Гнучкість та доступність
- б) Обмежений доступ до ресурсів
- в) Адаптивне навчання
- г) Сприяння комунікативним навичкам

2. Які аспекти використання мінімальних ресурсів в освітньому процесі є найбільш важливими в умовах воєнного стану?

- а) Ефективне використання доступних матеріалів
- б) Висока теоретична складність завдань
- в) Інтеграція цифрових технологій
- г) Великі фінансові інвестиції в освітній процес

3. Які форми мистецтва можуть бути використані для осмислення воєнного конфлікту в освітньому процесі?

- а) Живопис
- б) Комп'ютерне програмування
- в) Література

г) Архітектура

4. У чому може полягати важливість проєктних робіт під час воєнних дій?

- а) Розвиток творчого мислення
- б) Покращення фізичної підготовки здобувачів освіти
- в) Адаптивність до швидкозмінних обставин
- г) Вивчення іноземних мов

Розгорнуті відповіді:

1. Опишіть, як мистецтво може бути використане для підтримки учасників освітнього процесу, які переживають війну.

2. Які кроки повинні бути вжиті для інтеграції гібридної моделі освіти в освітній процес?

3. Як можна адаптувати традиційні методи оцінювання для використання в онлайн-форматі під час воєнного конфлікту?

4. Обговоріть роль мобільного навчання в сучасних умовах воєнного стану. Які його переваги і недоліки?

5. В який спосіб проєктні роботи можуть серйозно впливати на розвиток творчого мислення здобувачів освіти?

6. Проаналізуйте важливість критичного мислення в контексті освіти під час воєнного конфлікту.

7. Обговоріть необхідність постійного навчання педагогічних працівників та їх роль у застосуванні інноваційних методів навчання.

8. Які виклики можуть виникнути в разі впровадження змішаного навчання і як їх подолати?

9. Опишіть, як інтерактивні вправи та ігри можуть сприяти розвитку творчого мислення та критичного аналізу в умовах воєнного стану.

-
10. Оцініть значення мікронавчання для забезпечення якості освіти за обмежених умов.
 11. Розкрийте способи використання мистецтва як інструменту для формування майбутнього та миру в умовах, коли країна зіштовхується з воєнними діями.
 12. Як психологічна підтримка може бути інтегрована в навчальні програми для загального благополуччя учасників освітнього процесу і педагогів під час воєнного конфлікту.

РОЗДІЛ 4

Роль освітянина в умовах кризи

4.1 Вступ

4.1.1 Значення освітянина в кризі

У період кризи ця роль надзвичайно зростає і трансформується. Педагог стає не просто провідником у світ знань, але й психологічною опорою, зразком стійкості та каталізатором адаптації у нових умовах.

Освітняни є фронтовиками освітнього процесу, відповідальними за підтримку неперервності освіти, навіть коли звичний порядок денний порушений. У кризові часи важливо забезпечити стабільність у навчальному середовищі, адже це може вплинути на здатність здобувачів освіти протистояти стресам та викликам, що їх приносить криза.

На прикладі воєнного конфлікту в Україні значення освітянина полягає в:

- 1) забезпеченні психологічної безпеки. Педагоги допомагають здобувачам освіти відчувати себе захищеними та розуміти, що незважаючи на зовнішні загрози, освітній простір залишається територією довіри та допомоги;
- 2) адаптації освітніх програм до умов воєнного стану, що передбачає переосмислення змісту та формату навчання, при цьому зберігаючи високий рівень освіти;
- 3) розвитку критичного мислення. Оскільки воєнний конфлікт породжує багато дезінформації, освітяни вчать учасників освітнього процесу аналізувати інформацію, розрізняти факти, формувати власну обізнану думку;
- 4) вихованні цінностей, допомагаючи здобувачам освіти зрозуміти цінність миру, вільного суспільства, гуманізму й толерантності, переносючи акцент на засади демократії та прав людини;
- 5) підтримці мотивації у здобувачів освіти, намагаючись служити джерелом натхнення та стимулу до особистого розвитку здобувачів освіти в кризових умовах;
- 6) установленні реалістичних цілей, допомагаючи коригувати навчальні плани з урахуванням обмежень, внесених кризою;
- 7) забезпеченні емоційної підтримки, тому що створення освітянської емпатії, розуміння та підтримка емоційного стану учасників освітнього процесу допомагає їм впоратися з негативними враженнями;
- 8) сприянні соціалізації здобувачів освіти в умовах, коли діти і молодь утрачають звичні соціальні зв'язки, а школа й освітяни стають майданчиком для відновлення комунікації та розвитку соціальних навичок.

У кризових умовах важливо пам'ятати, що освітянин – це не тільки поширювач знань, але й лідер, готовий діяти в непростих обставинах, оберігаючи добробут та інтереси здобувачів освіти. Кожен освітянин вносить вагомий внесок у зміцнення стійкості нації, підтримуючи освітній процес і формуючи міцне підґрунтя для майбутнього покоління.

4.1.1.1 Підтримка та наставництво у важкі часи

У важкі часи, такі як воєнні конфлікти, природні катаклізми чи глобальні пандемії, роль освітянина набуває особливої значущості. Педагоги стають не лише трансляторами знань, а й психологічною опорою, наставниками та помічниками для учасників освітнього процесу, які можуть переживати стрес і тривогу, зумовлену кризовими умовами. Здатність освітянина підтримувати здобувачів освіти та забезпечувати ефективне наставництво в цей період є ключовою для збереження освітнього процесу та емоційного благополуччя учасників освітнього процесу.

Підтримка здобувачів освіти включає емпатійну взаємодію, здатність вислухати та відчувати їхні проблеми, надати моральну та інформаційну підтримку. Від освітянина очікується не тільки психологічна стійкість, але й гнучкість методів навчання, адаптація до нестандартних умов, забезпечення доступу до освіти.

Наставництво у важкі часи передбачає особливий підхід до кожного здобувача освіти, індивідуальне врахування його потреб та обставин. Це може бути організація додаткових консультацій, робота в малих групах або надання індивідуальних матеріалів для самостійного вивчення.

Специфіка підтримки та наставництва може варіюватися в залежності від конкретної ситуації. Наприклад, у воєнних умовах в Україні освітянам необхідно забезпечити не тільки продовження освітнього процесу, але й урахувати психоемоційні травми учасників освітнього процесу, зумовлені конфліктом. Таке наставництво може включати:

- Працю з травмою: викладачі можуть залучати фахівців із психічного здоров'я для проведення тренінгів, семінарів, індивідуальних чи групових занять зі здобувачами освіти, спрямованих на працю з воєнними травмами та стресами;
- Гнучкість освітнього процесу: умови воєнного конфлікту вимагають від освітянина адаптувати навчальні плани, враховувати можливості та обмеження, пов'язані з переміщеннями, обмеженим доступом до Інтернету, випадками відключення електроенергії;
- Фізичну безпеку, тобто організацію освітнього простору в умовах, які мінімізують ризик для здоров'я та життя здобувачів освіти та освітян, наприклад, шляхом використання укриттів для занять під час повітряних тривог;
- Соціально-емоційне навчання, наприклад, інтеграцію занять, які розвивають навички емоційної регуляції, співпереживання, розв'язання конфліктів та побудови стійких соціальних зв'язків.

Важливим є також забезпечення безперервності освітнього процесу. Освітянин має задіяти всі можливі ресурси для підтримання зв'язків зі здобувачами освіти: онлайн-платформи, соціальні мережі, телефонні дзвінки. Підтримання регулярного контакту допомагає здобувачам освіти відчувати себе частиною спільноти, незважаючи на фізичну ізоляцію чи інші обмеження.

Таким чином, у контексті кризи освітянин виконує не тільки освітню роль, а й стає важливим чинником емоційної підтримки та соціальної адаптації здобувачів освіти. Вміння гнучко підходити до навчання, підтримувати учасників освітнього процесу в складних емоційних умовах та забезпечувати структуроване й безпечне оточення для навчання є ключовими компетенціями сучасного педагога [1].

4.1.1.2 Освітняни як агенти змін

Освітняни не лише передають знання, але й стають ключовими фігурами в процесі трансформації освітньої системи та суспільства загалом. У ролі агентів змін вони впливають на розвиток і адаптацію освітніх програм, методів викладання, інтеграції новітніх технологій та формування міцного, демократичного суспільства, здатного протистояти викликам сучасності.

Освітняни як агенти змін виконують кілька ключових функцій і можуть виступати як:

1. Інноватори в освіті. Ураховуючи непередбачувані обставини, такі як воєнний конфлікт, освітняни адаптують та впроваджують інноваційні підходи до навчання, що допомагають утримувати освітній процес під час перебоїв. Наприклад, вони можуть розробляти гнучкі навчальні плани, використовувати електронні ресурси та міжнародні освітні платформи для забезпечення безперервного доступу до освіти.

2. Модератори соціального діалогу. В умовах воєнного стану важливо виховувати молодь з високим рівнем критичного мислення, толерантності та готовності до діалогу. Освітняни проводять відкриті дискусії, розвивають у здобувачів освіти навички мирного вирішення конфліктів, обговорюють важливі соціальні теми та сприяють формуванню активної громадянської позиції.

3. Лідери змін у спільноті. Освітняни ініціюють соціальні проекти, залучають учасників освітнього процесу та громаду до волонтерської роботи, екологічних ініціатив чи допомоги тим, хто постраждав від воєнного конфлікту. Це сприяє вихованню відповідальності та усвідомлення важливості власного внеску в розвиток та підтримку громади.

4. Ментори, що надають підтримку. Воєнний конфлікт породжує стрес і травми, тому освітняни несуть відповідальність за психологічний стан своїх здобувачів освіти. Вони стають менторами, які підтримують, запроваджують програми емоційного розвитку й допомагають здобувачам освіти адаптуватися до нових обставин.

У процесі виконання цих функцій важливими якостями освітнянина є гнучкість, креативність та емпатія. Необхідно володіти здатністю швидко переосмислювати та адаптувати освітній процес, навчальні методи та зміст освіти з урахуванням змін у суспільстві та світових тенденцій. Водночас освітняни повинні зберігати високу професійну компетентність та бути взірцем академічної чесності та доброчесності.

Освітнянин сьогодення – це лідер, який формує майбутнє нації через розвиток та освіту наступних поколінь.

4.1.2 Виклики перед освітнянами

Освітняни стикаються з низкою небувалих викликів, які вимагають від них незвичної гнучкості, оперативності в прийнятті рішень, здатності до швидкої адаптації до змінюваних обставин, а також високого рівня професіоналізму та особистісної відваги.

По-перше, нестабільність та змінність умов життя у воєнний час вимагають від освітян континуального осмислення та переосмислення своєї ролі в суспільстві.

Необхідно не лише надавати якісні знання, а й виховувати стійкість, оптимізм та відповідальність як невід’ємні складники моральності молоді.

По-друге, організація освітнього процесу в умовах евакуації, переселення та постійної небезпеки вимагає від освітян зміни звичних форматів навчання. Вони мусять опановувати нові технології, включаючи дистанційне навчання, та пристосовувати навчальні плани до складних умов, часто з обмеженими ресурсами.

По-третє, проблема забезпечення безпеки учасників освітнього процесу має первинне значення. Освітняни мусять бути обізнаними щодо правил поведінки в умовах воєнного стану, забезпечувати емоційну підтримку здобувачів освіти, які можуть переживати травми чи стрес.

По-четверте, викликом є також питання змісту освіти. У воєнний час освітяни несуть велику відповідальність за формування національної свідомості, розвиток критичного мислення та здібності аналізувати інформацію, особливо в умовах інформаційної війни.

До того ж не можна не відзначити і психологічний аспект роботи освітян. З огляду на шок, жорстокість та біль освітяни часто виступають у ролі опори та психологічної підтримки не тільки для своїх учасників освітнього процесу, а й для їхніх сімей. Це висуває підвищені вимоги до їхньої емоційної стійкості, здатності керувати стресом та надавати професійну допомогу в екстремальних ситуаціях.

Насамкінець важливим є аспект професійного зростання та самоосвіти. У воєнний час, коли знання та інформація швидко застарівають, освітяни повинні безперервно здобувати нові компетенції, методи та підходи, що дозволять їм залишатися ефективними в умовах невизначеності та ризику.

Таким чином, роль освітянина в умовах кризи еволюціонує, вносячи нові вимоги до професійної підготовки та особистісних якостей освітян. Усвідомлення масштабів викликів допоможе освітянській спільноті підготуватися та ефективно реагувати на потреби суспільства під час воєнного стану.

4.1.2.1 Вирішення психологічних і логістичних проблем

Роль освітянина у вирішенні психологічних і логістичних проблем набуває особливого значення. Викладачі стають не лише посередниками в передачі знань, а й опорою для здобувачів освіти в періоди нестабільності та невизначеності. Важливо підкреслити, що компетентний педагог повинен знаходити баланс між підтримкою учасників освітнього процесу в навчанні та наданням допомоги в адаптації до нових реалій.

Психологічні аспекти

Під час вирішення психологічних проблем освітянину слід застосовувати емпатію та індивідуалізований підхід. Важливим є розуміння емоційного стану здобувачів освіти, який може включати тривогу, страх, почуття втрати або депресію. Викладачі мають бути готові до надання першої психологічної допомоги та посилення на професійних психологів у випадку необхідності. Також можуть виявитися корисними методи групової психотерапії, спрямовані на створення безпечного середовища для

обговорення емоційних переживань. Прикладом може слугувати впровадження регулярних зустрічей зі здобувачами освіти, де вони зможуть поділитися власними переживаннями, та включення в програму навчання елементів арт-терапії чи медитації, щоб сприяти емоційному зціленню.

Логістичні виклики

Логістичні проблеми можуть варіюватися від переривань доступу до Інтернету до втрати освітніх приміщень або матеріально-технічних ресурсів. Тут освітянину важливо проявляти гнучкість та креативність. Це може означати використання альтернативних платформ для навчання, адаптацію планів уроків до менш ресурсозатратних форматів або залучення учасників освітнього процесу до процесу пошуку та створення освітніх матеріалів. Використання онлайн-ресурсів для самостійної роботи здобувачів освіти, їх залучення до відкритих онлайн-курсів, можливість задіяти схеми обміну книгами або створення електронних бібліотек можуть стати ефективними вирішеннями в контексті обмежених логістичних можливостей.

Висновки

У викладанні навчального матеріалу в умовах кризи педагогам варто бути орієнтованими на розвиток стійкості та адаптивності серед учасників освітнього процесу. Це стосується як психологічної готовності до стресів, так і практичного регулювання освітніх процесів. Підтримка та розуміння, а також забезпечення доступу до освіти, незважаючи на складнощі, є ключовими завданнями освітянина в кризові часи.

4.2 Підтримка та розвиток стійкості

4.2.1 Емоційна резильєнтність

Емоційна резильєнтність є фундаментальною складовою частиною психологічної стійкості особистості, що забезпечує адаптацію до кризових умов та їх подолання. В освітньому процесі в умовах воєнного стану, коли зростає рівень стресу та емоційного навантаження, емоційна резильєнтність викладачів набуває особливої актуальності.

Емоційна резильєнтність передбачає здатність особистості ефективно управляти власними емоціями, зберігати емоційну рівновагу та повертатись до психологічного благополуччя після стресових подій. Це вимагає розвитку таких навиків, як саморегуляція, емпатія, гнучкість мислення, позитивне ставлення до життя та навички конструктивного вирішення проблем. Для освітянина важливо приділяти увагу не тільки академічному забезпеченню освітнього процесу, але й підтримці власного емоційного здоров'я та розвитку ресурсів, які сприяють зростанню емоційної стійкості. Для цього викладачеві необхідно:

- Розвивати емпатію та взаємопідтримку серед колег, оскільки включення в професійну спільноту зі спільними цілями та цінностями сприяє відчуттю безпеки та розуміння, що ви не самотні у своїх випробуваннях;

● Займатися самоосвітою та постійним професійним розвитком для забезпечення контролю та впевненості у власних силах, що є критично важливим у кризових умовах;

● Практикувати техніки релаксації та регулярні вправи на уважність, що допомагає знижувати рівень стресу;

● Налагодити відкритий діалог з колегами чи психологами про спільні емоції та переживання, створюючи простір для обговорення та розроблення стратегій подолання емоційних труднощів;

● Забезпечити планування, чітке управління часом і відкладання неважливих справ, що дозволяє знизити рівень емоційного вигорання.

Слід зазначити, що емоційна резильєнтність не є статичною якістю, це процес, який вимагає сталої уваги та розвитку. Українська освіта в умовах воєнного стану потребує освітян, здатних адаптуватися до складних викликів, зберігаючи високий рівень професіоналізму та особистої емоційної стійкості.

4.2.1.1 Розвиток механізмів стресостійкості

Стресостійкість є ключовою здатністю особистості, яка дозволяє адекватно переживати емоційний вплив кризових ситуацій і виходити з них із мінімальними втратами для психічного та фізичного здоров'я. У контексті воєнних дій та інших кризових явищ, які мають місце в Україні, розвиток механізмів стресостійкості освітян набуває надзвичайної актуальності, адже саме від міцності духу педагога часто залежить ефективність розв'язання проблем і вплив на психологічне самопочуття здобувачів освіти та інших учасників освітнього процесу.

Стратегії управління стресом

1. Самопізнання та саморегуляція – визначення особистих стресоутворювальних чинників та розроблення індивідуальних стратегій їх подолання. Наприклад, ведення щоденника емоцій може допомогти виявити конкретні ситуації, які провокують стрес, та ефективно з ними працювати.

2. Розвиток комунікативних навичок – побудова відкритого діалогу, вміння вислуховувати аргументи інших та висловлювати власну думку без конфліктів.

3. Використання релаксаційних технік – медитація, глибоке дихання, йога, тайм-менеджмент тощо.

4. Фізична активність – систематичні заняття спортом, прогулянки на свіжому повітрі, гімнастика в офісі чи вдома – всі ці заходи сприяють зниженню рівня стресу.

5. Розвиток гнучкості мислення – адаптація до постійно змінних умов, вміння знаходити нетрадиційні рішення в складних ситуаціях.

6. Розбудова соціальної підтримки – формування міцної спільноти колег, друзів, родини, котрі можуть надавати емоційну, інформаційну чи фізичну підтримку.

7. Планування та організація – перегляд пріоритетів та завдань, установлення реалістичних цілей та методичне їх досягнення.

Важливо, щоб педагоги не лише розвивали власні стресостійкі механізми, а й навчали цього здобувачів освіти, демонструючи при цьому особистий приклад і використовуючи відповідні методики і підходи. До того ж, акцент має бути зроблений на профілактиці професійного вигорання, що також вимагає від освітян осмислення власних емоційних та фізичних ресурсів, а також ефективного їх відновлення.

Варто організувати навчальні семінари та тренінги для педагогів, спрямовані на розбудову особистісної стресостійкості, вивчення технік саморегуляції, а також розроблення власної стратегії дій у критичних ситуаціях.

4.2.1.2 Психологічна підтримка освітян

Забезпечення психологічної підтримки освітян є надзвичайно актуальним питанням у часи конфліктів та криз. Стрес, пов'язаний з нестабільністю та загрозами, може суттєво підірвати професійну діяльність освітян і має потребу в спеціальних інтервенціях, спрямованих на розвиток стійкості та емоційного благополуччя.

Шляхи реалізації психологічної підтримки

Розвиток професійних спільнот. Створення платформ для комунікації та обміну досвідом між освітянами сприяє не лише професійному зростанню, а й емоційній підтримці. Учасники таких спільнот можуть обговорювати спільні проблеми, виклики в умовах кризи й разом шукати шляхи їхнього розв'язання.

Психологічна освіта. Програми навчання з психологічної першої допомоги, стрес-менеджменту, технікам саморегуляції та усвідомленості дозволяють освітянам здобувати навички, які сприятимуть їхній психічній стійкості, а це у свою чергу допомагає їм бути опорою для здобувачів освіти.

Індивідуальне консультування. Пропозиція індивідуальних консультацій із психологами може бути ефективною мірою у виявленні й лікуванні емоційного вигорання, а також інших психічних розладів, що можуть виникнути в результаті тривалої кризи.

Організація тренінгів та воркшопів. Тренінги з особистісного зростання, підвищення емоційного інтелекту, ефективної комунікації та керування класом надають освітянам інструменти, щоб краще справлятися зі стресом та підвищувати рівень власної адаптивності.

Приклади надання психологічної підтримки

- Сценарій 1: «Професійні спільноти онлайн». В умовах обмеженої мобільності, освітяни можуть заснувати вебфорум або закриту групу в соціальній мережі, де будуть регулярно проводитись онлайн-зустрічі з обговоренням актуальних питань.

- Сценарій 2: «Індивідуальні консультації». Школа або освітній заклад може укласти договір із психологічним центром про надання пріоритетних консультацій для педагогічного персоналу.

● Сценарій 3: «Тренінги для освітян». Організація тренінгів з елементами психологічної драми або рольовими іграми, що дозволяють освітянам в інтерактивній формі осмислити та проробити стресові ситуації.

● Сценарій 4: «Майстер-класи із саморегуляції». Професійні психологи навчають освітян технік дихання та релаксації, що є дієвим методом зниження рівня стресу.

Враховуючи вищезазначене, можна сказати, що системна психологічна підтримка освітян є ключем до підтримання освітнього процесу на високому рівні навіть у найскладніші періоди. Працюючи над власною резильєнтністю, освітяни можуть ефективно передавати свої знання та підтримувати здобувачів освіти в їх розвитку та навчанні.

4.2.2 Розвиток професійних компетентностей

Сучасний освітній процес ставить перед освітянами високі вимоги не лише у володінні предметом і методиками його викладання, а й у постійному оновленні та розширенні професійних компетентностей. Активний розвиток професійних компетентностей освітян є ключем до ефективності освітнього процесу та психологічної стійкості всіх його учасників.

Професійні компетентності освітянина можна класифікувати на кілька основних категорій:

1. Предметна компетентність. Освітянам необхідно не лише володіти глибокими знаннями у своїй сфері, але й постійно поглиблювати їх, особливо в умовах, коли воєнний конфлікт породжує нові теми для дискусій та рефлексії. Наприклад, викладачам історії важливо включати в навчальні програми блоки, що розглядають причини та наслідки воєнних конфліктів.

2. Дидактична компетентність. Це здатність ефективно вибирати та застосовувати методики навчання, адаптовані до змінних умов. У часи кризи особливо актуальним стає вміння освітян розробляти гнучкі навчальні плани та володіти дистанційними технологіями, щоб залучати та зацікавлювати здобувачів освіти незалежно від формату навчання.

3. Психолого-педагогічна компетентність. Важливою є здатність освітянина розпізнавати стресові стани у здобувачів освіти та підтримувати їх у складних життєвих обставинах. Освітній процес має бути організований таким чином, щоб він сприяв розвитку емоційного добробуту та резильєнтності учасників.

4. Комунікативна компетентність. Ефективна взаємодія з колегами, здобувачами освіти та їхніми родинами є критично важливою в будь-якому контексті, а в умовах кризи – особливо значущою. Уміння слухати, виявляти співчуття та чітко передавати інформацію стає невід’ємною частиною професійної компетентності освітянина.

Основні напрями для розвитку професійних компетентностей в умовах воєнного часу включають:

- Участь у професійних вебінарах та онлайн-курсах, що дозволяють оновлювати знання та набувати нові навички без необхідності фізичного переміщення;
- Самоосвіту через читання наукової літератури, фахових журналів та участь у віртуальних дискусіях із колегами з різних країн;
- Менторські програми та участь у спільнотах практик, де досвідчені освітяни діляться своїми знаннями та підтримкою з менш досвідченими колегами;
- Рефлексію власної практики через щоденники, аналіз кейсів та участь у супервізіях, що дозволяє отримувати зворотний зв'язок та рекомендації для покращення власної діяльності.

Розширення професійних компетентностей є безперервним процесом, який вимагає від освітянина бути відкритим до нового навчання, адаптації та інновацій, особливо в умовах воєнного часу, коли важливо підтримувати здобувачів освіти, проявляти резильєнтність та впроваджувати новітні підходи в освіті, що сприятиме створенню міцної та адаптивної освітньої системи.

4.2.2.1 Навчання в умовах кризи

Навчання під час кризи вимагає від педагогічних працівників неабиякої винахідливості, гнучкості та психологічної стійкості. Основними завданнями є забезпечення безперервності освітнього процесу, адаптація змісту, форм і методів навчання до поточних умов існування, а також підтримка та розвиток стійкості студентства та викладацького складу.

Забезпечення безперебійності навчання

Перехід на дистанційні форми навчання є однією з основних стратегій в умовах кризи. Важливо створити таку цифрову інфраструктуру, що дозволяє продовжити навчання незалежно від місцезнаходження. Онлайн-платформи, такі як Moodle, Google Classroom чи Microsoft Teams, виходять на перший план організації освітнього процесу, забезпечуючи доступ до освітніх матеріалів, комунікації з викладачами та спільнотою учасників освітнього процесу.

Адаптація освітніх програм

Кризові ситуації вимагають перегляду освітніх програм із метою їх оптимізації для кращого засвоєння матеріалу в складних умовах. Це може включати зменшення об'єму матеріалу, що вивчається, фокусування на ключових концепціях та практичних навичках, які можуть бути корисними в умовах кризи. Викладачі мають розробляти спрощені, але ефективні відеоуроки, слайди, інтерактивні завдання, щоб зацікавити і зберегти увагу здобувачів освіти.

Підтримка психоемоційного стану

Важливим аспектом є підтримка емоційного благополуччя учасників освітнього процесу, яку можна забезпечити через пропозицію консультативних сеансів, воркшопів зі стрес-менеджменту та розроблення спеціальних тренінгів для навчання технікам самопомогі та відновлення після травматичних подій.

Інклюзивність і доступність освіти:

Навчальні матеріали і методики повинні бути доступні для всіх категорій здобувачів освіти, включаючи тих, хто знаходиться в зонах активних бойових дій, тимчасово переміщених осіб або осіб з особливими потребами. Це може включати адаптацію матеріалів таким чином, щоб вони були зрозумілі без додаткових пояснень, використання аудіо- та відеозасобів для полегшення сприйняття інформації та розширення гнучкості здачі заліків та іспитів.

Формування навичок критичного мислення і вирішення проблем

У відповідь на виклики кризи викладачі повинні надавати здобувачам освіти інструменти для критичного аналізу ситуації, вироблення креативних рішень і самостійного навчання. Методи проєктного навчання і симуляційні ігри можуть сприяти розвитку цих навичок.

Загалом, навчання в умовах кризи ставить перед освітянами завдання забезпечення освітнього процесу, адаптованого до потреб і можливостей сучасності, й формування особистісних якостей студентства, які згодом допоможуть їм впоратися з будь-якими життєвими труднощами.

4.2.2.2 Адаптація до швидкозмінних умов

Здатність адаптуватися до швидкозмінних умов є однією з ключових компетентностей сучасного освітянина в умовах кризи. Адаптивність передбачає гнучкість мислення, готовність до неперервного навчання та вміння швидко реагувати на нові виклики в освітньому процесі. Адаптація є процесом, що не може бути здійсненим миттєво; вона вимагає часу, зусиль та залучення наявних ресурсів.

Стратегії адаптації:

- Гнучке планування

В умовах змін планування повинно бути гнучким, отже, викладачам рекомендовано відходити від строгих довгострокових планів і бути готовими до коригування змісту, методів та форм навчання залежно від ситуації. Це також стосується можливості зміни темпів навчання, що дозволяє здобувачам освіти краще адаптуватися до освітнього процесу під час кризи.

- Технологічна обізнаність

Сучасні технології є невід'ємною частиною адаптації до нових умов. Викладачі мають освоювати онлайн-платформи для дистанційного навчання, використовувати цифрові інструменти для взаємодії зі здобувачами освіти та колегами, а також знаходити нові способи вдосконалення освітнього процесу через технологічні рішення.

- Емоційний інтелект

Емоційний інтелект допомагає освітянам керувати власними емоціями та ефективно спілкуватися зі здобувачами освіти, що проходять через стресові події. Вміння слухати, співпереживати та підтримувати здобувачів освіти відіграє значну роль у відновленні їх навчальної мотивації.

- Критичне мислення та вирішення проблем

Викладачам необхідно розвивати критичне мислення, аби розуміти причинно-наслідкові зв'язки кризових явищ та бути ефективними у вирішенні проблем, що виникають. Вміння аналізувати ситуацію і приймати виважені рішення є незамінним в умовах невизначеності.

Приклади адаптації:

1. Розроблення індивідуальних освітніх траєкторій, що враховують специфічні потреби учасників освітнього процесу та відображають мінливість умов.
2. Впровадження змішаного навчання, що комбінує традиційні методи з онлайн-навчанням для забезпечення більшої доступності та гнучкості освітніх послуг.
3. Використання ігрових елементів та ситуативного навчання для підвищення залученості здобувачів освіти та практичного відпрацювання навичок реагування на кризові ситуації.

Адаптація в умовах кризи вимагає швидкої оцінки обставин та здатності до інноваційного підходу в освітній діяльності. Викладачам слід розвивати толерантність до невизначеності, бути готовими до постійного самовдосконалення і стимулювати ці якості.

4.3 Методики роботи в складних умовах

4.3.1 Підходи до кризового навчання

Кризове навчання вимагає від освітянина глибокого розуміння специфічних потреб студентства та здатності адаптувати методики викладання до екстремальних умов. Криза може призвести до стресу, анксіозності та втрати мотивації серед здобувачів освіти, що безпосередньо впливає на їх здатність до навчання. Тому важливо враховувати психологічний компонент освітнього процесу та створювати здорове навчальне середовище, яке підтримує як академічний, так і емоційний розвиток учасників освітнього процесу.

Емпатія як фундамент успішної взаємодії

У кризових умовах необхідно посилити емпатійні здібності, щоб розуміти стан та потреби здобувачів освіти. Рекомендується застосовувати індивідуальний підхід до кожного, уважно слухати та забезпечувати підтримку. Освітянин повинен бути готовим до того, що звичний темп навчання може бути зменшено, а курси адаптовано до нової реальності.

Гнучкість у плануванні навчання

Планування повинно бути гнучким та здатним адаптуватися під змінні умови. Використання онлайн-платформ, модульне навчання, асинхронні методики

дозволяють здобувачам освіти працювати в зручному для них темпі та у відповідності до власних життєвих обставин.

Травма-інформоване навчання

У кризових умовах важливо застосовувати принципи травма-інформованого навчання. Це означає усвідомлення того, що здобувачі освіти могли пережити труднощі й травматичні події і що ці досвіди можуть впливати на їх поведінку та навчання. Викладачі повинні бути обережними, щоб не посилювати стрес або травму, і розробляти свої уроки так, щоб вони були чутливими до цих аспектів.

Критичне мислення як інструмент адаптації

У кризовому навчанні необхідно спрямовувати здобувачів освіти на розвиток критичного мислення, яке допоможе їм не тільки осмислити ситуацію, але й адаптуватися до змін, які криза вносить в їхнє життя. Через обговорення та аналітичні завдання зміцнюються навички оцінки інформації та ухвалення важливих рішень.

Включення психологічної підтримки в освітній процес

Роль освітянина також полягає в тому, щоб забезпечити доступ до психологічної підтримки, коли це необхідно. Важливо втілювати стратегії, що сприяють розвитку резильєнтності, враховуючи ресурси учасників освітнього процесу та можливості для їх підсилення.

Контингентні планування та вивчення досвіду

Витворення контингентних планів для можливих майбутніх криз є ключем до підтримки безперебійного освітнього процесу. Важливо аналізувати й вивчати досвід, отриманий під час кризи, для оптимізації підходів та методик навчання. Кожен із цих підходів вимагає від освітянина розвитку нових навичок та гнучкості в дидактиці. Кризові умови — це виклик, але також і можливість для впровадження інновацій у навчанні, які можуть бути корисними й після стабілізації ситуації.

4.3.1.1 Розроблення гнучких освітніх планів

Розроблення гнучких освітніх планів важливе для забезпечення якості та доступності освіти. Гнучкий навчальний план повинен адаптуватися до змінюваних умов і потреб учасників освітнього процесу, забезпечуючи стабільність та продовження освітньої діяльності.

Засади гнучкості освітніх планів:

1. **Модульність.** Навчальний матеріал поділяється на незалежні модулі, кожен з яких має чіткі цілі та результати навчання. Такий підхід дозволяє здобувачам

освіти вивчати матеріал у зручному темпі та вибирати необхідні модулі залежно від ситуації.

2. Диференціація. Розроблення різних шляхів досягнення освітніх результатів, що враховують рівень підготовки, індивідуальні особливості та потреби здобувачів освіти.

3. Адаптивність. Навчальні плани повинні бути готові до швидкого переходу на дистанційну або змішану форму навчання. Це вимагає інтеграції електронних ресурсів та цифрових технологій.

4. Інтеграція практичного складника. Теоретичні знання повинні комбінуватися з практичними завданнями, які мають бути реалізовані в умовах обмежених ресурсів або непередбачуваних обставин.

Реалізація гнучкості відбувається за допомогою:

- 1) використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) (інтеграція онлайн-платформ для розподілу освітніх матеріалів та управління освітнім процесом);
- 2) проєктного підходу, тобто розроблення освітніх проєктів, які можуть бути адаптовані до різних умов та екології навчання, сприяючи розвитку критичного мислення, креативності та навичок роботи в команді;
- 3) гнучкої системи оцінювання з можливістю зворотного зв'язку та коригуванням навчального плану відповідно до індивідуальних досягнень здобувачів освіти.

Приклади застосування гнучких планів:

- Університет може розробити навчальний курс із права, який включає модулі про міжнародне гуманітарне право, права людини та воєнні злочини. Ці модулі можуть бути вивчені як у рамках курсу, так і окремо, залежно від професійних інтересів здобувача освіти.

- Педагогічний університет може запропонувати освітню програму для освітян, яка включає тренінги з психологічної підтримки учасників освітнього процесу у воєнний час та навчання ефективному використанню ІКТ в освітньому процесі.

Висновок

Отже, гнучкі навчальні плани – це ефективний інструмент для забезпечення неперервності освіти та розвитку компетентностей, необхідних у кризові часи. Вони дозволяють освітнім установам та викладачам залишатися реактивними та пристосовуватись до динамічних умов сучасного світу.

4.3.2 Адаптивні стратегії навчання

Викладачі повинні бути готові змінювати звичні підходи та застосовувати техніки, які допоможуть забезпечити доступність та якість навчання, незважаючи на внутрішні та зовнішні виклики. Адаптивність освітнього процесу може бути реалізована за допомогою таких стратегій, як:

1. Гнучке планування. Викладачі повинні бути готові швидко переглядати навчальні плани та програми, оскільки стандартний освітній процес може бути порушений раптовими подіями. Наприклад, можлива зміна темпу викладання матеріалу, пріоритету тем, а також перехід на модульну систему, де окремі блоки знань викладаються незалежно один від одного;

2. Використання гнучких форматів навчання. Відповідно до ситуації може бути знадобитися перехід на дистанційне навчання, комбіноване навчання чи інші нетрадиційні форми. Під час дистанційного навчання можна використовувати платформи, такі як Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams, для проведення вебінарів, онлайн-лекцій та семінарів;

3. Індивідуалізація освітнього процесу. Важливо враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти, які можуть зіткнутися з різними складнощами в умовах кризи. Для цього можна налаштувати навчальний матеріал та завдання з можливістю вибору складності, кількості та формату їх виконання;

4. Створення адаптивних освітніх ресурсів. Електронні освітні ресурси, такі як інтерактивні відео, подкасти, ігрові елементи, можуть бути адаптовані до змінних умов, дозволяючи здобувачам освіти самостійно управляти своїм навчанням, повторювати матеріал і водночас робити навчання більш захоплюючим;

5. Оцінювання на основі досягнень. Методи оцінювання повинні бути адаптовані так, щоб вони відображали реальні навчальні досягнення, а не лише здатність учасників освітнього процесу працювати за стандартними умовами. Доцільно застосовувати формативне оцінювання, портфоліо, проєкти, які дозволяють глибше аналізувати знання та компетенції здобувачів освіти;

6. Емоційна та психологічна підтримка. У кризових умовах особливу увагу слід приділяти емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, наприклад, запропонувати консультативні сесії, тренінги зі стресостійкості та розвитку впорядкованості;

7. Залучення до спільноти. Побудова сильної освітньої спільноти, де здобувачі освіти та викладачі можуть підтримувати один одного, обмінюватися ідеями та ресурсами, є основою для адаптивного навчання.

Впровадження цих стратегій потребує творчого підходу та готовності до змін у звичних процесах. Наприклад, однією з конкретних тактик може бути організація воркшопів для здобувачів освіти з розроблення особистих освітніх планів, що враховують їхні унікальні обставини. Це дозволить учасникам освітнього процесу бути більш свідомими щодо своїх освітніх цілей та вибору тактик для їх досягнення.

Важливо, щоб викладачі пам'ятали про необхідність балансу між стабільністю, яку надає структурований освітній процес, і гнучкістю, яка необхідна для адаптації до нових

викликів. Такий підхід допоможе здобувачам освіти не лише набувати знань та вмінь, але й розвивати стійкість та адаптивність, які будуть корисними їм у майбутньому.

4.3.2.1 Індивідуальний підхід до навчання

Педагогічні працівники стикаються з викликами, які вимагають нестандартних рішень та гнучкості в освітніх процесах. Індивідуальний підхід до навчання виступає ефективним методом адаптації освітньої програми до потреб кожного здобувача освіти в умовах зміненого навчального середовища.

Застосування індивідуального підходу в освіті передбачає детальний аналіз здібностей, інтересів, емоційного стану та освітніх потреб здобувачів освіти. Це дозволяє викладачам розробляти унікальні навчальні плани та налаштовувати методику викладання так, щоб вона максимально враховувала індивідуальні особливості кожного здобувача освіти в освітньому процесі.

Підвищення мотивації учасників освітнього процесу є ключовим аспектом. Важливо зберігати зацікавленість у навчанні, стимулюючи внутрішню мотивацію через захоплюючі та значущі завдання та акцентування на практичному значенні набутих знань.

Конкретний приклад підвищення мотивації учасників освітнього процесу може включати створення і реалізацію курсу, зосередженого на практичному проєкті, який тісно пов'язаний з реальними проблемами та потребами сучасності. Наприклад, курс може бути спрямований на розроблення стартапів або соціальних проєктів. Наведемо докладний опис такого курсу.

1. Тема курсу: «Стартапи в цифровій епосі». Курс спрямовано на розроблення навичок підприємництва та інноваційного мислення серед здобувачів освіти.
2. Розроблення ідеї. Здобувачі освіти працюють над створенням власних стартап-ідей, виходячи з їхніх інтересів та спостережень про поточні тенденції в технологіях, соціальних проблемах або ринкових потребах.
3. Залучення успішних підприємців та експертів як менторів для проведення воркшопів та семінарів. Це допомагає здобувачам освіти отримати реальні знання та навички від фахівців галузі.
4. Практична реалізація проєктів. Здобувачі освіти працюють над розробленням прототипів своїх стартапів, використовуючи знання, отримані на курсі, та залучаючи наставників для отримання зворотного зв'язку та корегування.
5. Презентація проєктів. Наприкінці курсу здобувачі освіти представляють свої стартапи журі, що складається з викладачів, менторів та потенційних інвесторів. Це дає учасникам освітнього процесу можливість випробувати свої ідеї в реальних умовах.
6. Оцінювання та зворотний зв'язок. Критерії оцінювання включають оригінальність ідеї, якість розробленого прототипу, потенціал ринку та якість презентації, а зворотний зв'язок від журі та менторів допомагає здобувачам освіти в подальшому розвитку їхніх проєктів.

Такий курс не тільки мотивує здобувачів освіти через реальне застосування навичок та знань, але й надихає їх на інновації та підприємництво, що є важливими компонентами сучасної освіти.

4.4 Підсумки

4.4.1 Основні висновки розділу

У цьому розділі ми ретельно проаналізували роль освітянина в умовах кризи, зокрема в сучасному контексті воєнного конфлікту в Україні. На основі цього аналізу можна зробити певні висновки.

По-перше, в умовах кризи освітянин відіграє надзвичайно важливу роль не лише як освітній фахівець, але й як опора для емоційного та психологічного стану здобувачів освіти. Здатність педагога підтримувати стабільність та продовжувати освітній процес в умовах невизначеності є ключовим аспектом, що сприяє збереженню духу та віри в майбутнє.

По-друге, адаптація до зміненого освітнього середовища вимагає від освітянина високої гнучкості та готовності до швидкого переосмислення традиційних підходів. Упровадження дистанційних та гнучких форм навчання, інтеграція цифрових технологій та нестандартних методик стають важливими елементами роботи кожного освітянина.

По-третє, в умовах кризи особливого значення набуває підтримка відносин зі здобувачами освіти. Освітянин повинен бути здатним не лише передати знання, але й вислухати, зрозуміти та надати ефективну психологічну допомогу, забезпечувати почуття безпеки та стабільності у своїх учасників освітнього процесу.

По-четверте, зростає роль професійних спільнот та мереж, які дозволяють освітянам обмінюватися досвідом, знаходити нові рішення та отримувати взаємопідтримку. Саме співпраця та солідарність педагогічних працівників стає фундаментом для побудови ефективної стратегії освіти в умовах кризи.

Насамкінець, необхідно підкреслити, що освіта в умовах кризи вимагає від освітянина великої відваги, відданості та готовності до змін. Відповідно до здобутого досвіду освітянин у таких умовах повинен бути лідером, мудрим наставником та інноватором, здатним створювати нові освітні стратегії для подолання кризових викликів та підготовки здобувачів освіти до життя в складному і постійно мінливому світі.

4.4.2 Напрями для саморозвитку

Саморозвиток стає ключем до ефективної освітньої діяльності й підтримки учасників освітнього процесу в складних умовах. Викладач повинен не лише передавати знання, але й вміти відчувати соціальні настрої, підтримувати моральний дух та адаптуватися до нових умов викладання. Перелічимо напрями для саморозвитку освітянина в умовах кризи:

1. Психологічна стійкість, здатність викладача зберігати спокій та рівновагу в стресових ситуаціях. Вивчення основ психології та технік саморегуляції, таких як медитація або усвідомленість, може допомогти підвищити резильєнтність;

2. Технологічна компетентність. Вивчення нових освітніх платформ, цифрових інструментів та методик дистанційного навчання є необхідністю для викладача сучасності, особливо під час воєнного конфлікту.

3. Комунікативні навички, тобто здатність встановлювати ефективний зв'язок зі студентством, колегами та батьками здобувачів освіти в кризових ситуаціях, коли потрібно чітко та злагоджено передати важливу інформацію.

4. Емоційний інтелект як спосіб розуміння та управління власними емоціями, а також емоціями інших. Розвиток емоційного інтелекту допоможе освітянину будувати більш осмислені й емпатичні взаємовідносини в умовах кризи.

5. Методики критичного мислення. В умовах інформаційних воєн і пропаганди розвиток навичок критичного мислення допоможе не лише самому викладачу, а й здобувачам освіти краще аналізувати інформаційний простір.

6. Крос-культурна компетентність, уміння працювати з людьми різних культур та враховувати нюанси їхніх культурних контекстів в умовах глобалізації та міграційних процесів, що посилюються через війну, є необхідними.

Кожен із цих напрямів вимагає не лише теоретичного вивчення, але й практичного застосування. Систематичне проходження професійних курсів, воркшопів, вебінарів, а також самостійне навчання через спеціалізовану літературу та онлайн-ресурси можуть становити основу процесу саморозвитку викладача в сучасних умовах. Такий підхід дозволяє не тільки адаптуватися до змін, але й підтримувати високий рівень освітньої діяльності навіть у непростих умовах.

4.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Чому гнучкість освітніх планів є важливою в кризових умовах?

- а) Дозволяє учасникам освітнього процесу працювати в зручному темпі
- б) Унеможливорює дистанційне навчання
- в) Зменшує вартість освіти
- г) Збільшує розмір класів

2. Яка платформа НЕ згадується як інструмент для дистанційного навчання?

- а) Moodle
- б) Zoom
- в) Microsoft Teams
- г) Facebook

3. Що таке травма-інформоване навчання?

- а) Методика, яка ігнорує емоційний стан здобувачів освіти
- б) Підхід, що усвідомлює наслідки травм учасників освітнього процесу
- в) Навчання з акцентом лише на академічний успіх
- г) Зосередження навчання на фізичному здоров'ї здобувачів освіти

4. Що є запорукою адаптивності освітнього процесу?

- а) Суворе дотримання стандартних умов
- б) Ігнорування змін у навчальному середовищі
- в) Регулярні зміни в освітньому законодавстві
- г) Постійне самовдосконалення і гнучкість методів

5. У чому полягає роль освітянина в часи воєнного стану?

- а) Поширення політичних поглядів
- б) Гарантування безпеки країни
- в) Підтримка неперервності освітнього процесу
- г) Проведення політичних кампаній

6. Що НЕ включається до методів стресостійкості?

- а) Розвиток комунікативних навичок
- б) Використання релаксаційних технік
- в) Зосередження на негативній інформації
- г) Фізична активність

7. Яка з перелічених стратегій НЕ сприяє розвитку професійних компетентностей в умовах кризи?

- а) Участь у професійних вебінарах
- б) Ігнорування необхідності підвищення кваліфікації
- в) Робота в спільнотах практик
- г) Рефлексія власної практики

8. Чому важливе розроблення індивідуальних освітніх траєкторій?

- а) Збільшує час викладачів на перевірку завдань
- б) Враховує унікальні особливості кожного здобувача освіти
- в) Гарантує здобувачам освіти отримання високих оцінок без зусиль

г) Створює більше роботи для адміністрації

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які методики можуть бути використані для роботи зі здобувачами освіти в умовах кризи?

- а) Модульне навчання
- б) Традиційні лекції без змін
- в) Проєктний підхід
- г) Кейс-метод

2. Які з наведених факторів мають бути враховані під час адаптації освітніх програм у воєнний час?

- а) Зміст та формати навчання
- б) Швидкість Інтернету
- в) Рівень освіти освітянина
- г) Психоемоційні травми здобувачів освіти

3. Які аспекти є важливими для гнучкого навчального плану?

- а) Диференціація завдань
- б) Інтеграція практичного складника
- в) Швидка здача всіх контрольних робіт
- г) Адаптивність до різних форматів навчання

4. Які стратегії можуть бути використані освітянином для підвищення стресостійкості?

- а) Самопізнання та саморегуляція
- б) Фізична пасивність
- в) Розбудова соціальної підтримки
- г) Планування та організація часу

Розгорнуті відповіді:

1. Опишіть, як викладач може інтегрувати принципи травма-інформованого навчання в свою практику.

-
2. Якими способами викладачі можуть стимулювати самостійне навчання учасників освітнього процесу в умовах обмеження доступу до освітніх ресурсів?
 3. Охарактеризуйте, як викладач може встановити зворотний зв'язок зі здобувачами освіти під час дистанційного навчання.
 4. Які зміни варто внести в методику проведення практичних занять для їх адаптації в умовах кризи?
 5. В якій мірі важливо працювати над емоційним інтелектом для ефективної роботи в умовах кризи?
 6. Обґрунтуйте, чому критичне мислення є важливим навиком для здобувачів освіти в умовах сучасного воєнного конфлікту.
 7. Опишіть роль освітянина в забезпеченні безперервності освітнього процесу під час воєнного стану.
 8. Розкажіть про методики, які викладач може застосовувати для підтримки мотивації учасників освітнього процесу в непростих умовах.
 9. Які стратегії має застосувати освітянин для адаптації освітніх матеріалів до гнучкого навчального плану?
 10. Як можна використати технологічні ресурси для поліпшення індивідуалізованого навчання?
 11. Обговоріть переваги та недоліки залучення здобувачів освіти до спільноти практик, і як це може допомогти в їх адаптації до кризових умов.
 11. Продемонструйте, як викладач може використовувати ігрові елементи в навчанні для підвищення залученості учасників освітнього процесу у воєнний час.

РОЗДІЛ 5

Використання технологій у навчанні

5.1 Вступ

5.1.1 Роль технологій у сучасній освіті

У надзвичайно стрімкому світі інформаційних інновацій значення і роль технологій в освітньому середовищі неухильно зростає. Натепер технології відіграють вирішальну роль у формуванні освітньої парадигми та методології навчання, вони є каталізаторами розвитку критичного мислення, самостійності та креативності студентства і педагогів.

Одним із ключових аспектів впливу технологій на освіту є забезпечення доступності освітніх матеріалів. Цифрові платформи, електронні бібліотеки та онлайн-курси відчиняють двері до безмежних ресурсів знань. Вони дозволяють здобувачам освіти самостійно вибирати траєкторію навчання, регулювати темп здобуття відомостей і, відповідно, підвищувати свою мотивацію та зацікавленість у навчанні.

Другий аспект – це індивідуалізація навчання. Сучасні рішення, як-от адаптивне навчання, можуть урахувати особливості та потреби кожного здобувача освіти, забезпечуючи персоналізований підхід. Це вкрай важливо, адже таке дозволяє освітянам відходити від традиційної одноманітної моделі «один розмір для всіх» і гнучко підлаштовувати процес навчання під індивідуальні особливості кожного здобувача освіти.

Технології також відіграють значущу роль у формуванні комунікативних навичок через колаборативне навчання. Платформи для співпраці забезпечують учасникам освітнього процесу майданчик для спільної роботи, обміну ідеями та проектами, розвиваючи водночас навички роботи в команді та кроскультурного спілкування.

В умовах воєнного стану в Україні, коли фізична безпека є першочерговим пріоритетом, технології надають неоціненну можливість продовжувати освіту в онлайн-форматах. Це стосується не лише традиційних уроків, але й проведення вебінарів, онлайн-консультацій, використання електронних тестових систем для оцінювання знань та дистанційної підтримки здобувачів освіти.

Завдяки впровадженню цифрових технологій в освітній процес викладачі здатні оперативно реагувати на зміни в освітніх програмах, швидко адаптуватися до нових викликів сучасності та впроваджувати інновації, що значно підвищує якість надання освітніх послуг.

Окрім цього, використання технологій сприяє розвитку цифрової грамотності, що є важливою компетенцією у XXI столітті. Здобувачі освіти, які володіють навичками роботи з новітніми інструментами та платформами, будуть краще підготовлені до викликів сучасного ринку праці.

Отже, технології невід’ємно інтегровані в освіту майбутнього. Вони підвищують ефективність та доступність навчання, стимулюють індивідуальний та колективний розвиток, забезпечують безперервність освіти навіть у непростих умовах та суттєво впливають на формування готовності до життєдіяльності в цифровому суспільстві.

5.1.1.1 Огляд сучасних освітніх технологій

Використання інноваційних освітніх технологій дозволяє підвищити ефективність освітнього процесу, зробити його більш гнучким, доступним та індивідуалізованим. Проведемо огляд найсучасніших освітніх технологій, які можуть бути використані для підтримки та поліпшення якості навчання у воєнний період в Україні.

Дистанційне навчання. Ця технологія набула величезного розповсюдження у зв'язку з обмеженнями, викликаними воєнним станом. Онлайн-платформи, такі як Moodle, Google Classroom, Zoom та Microsoft Teams, дозволяють освітянам і здобувачам освіти здійснювати взаємодію, організовувати відеоконференції, ділитися матеріалами та виконувати завдання в режимі реального часу, незважаючи на фізичну відстань.

Мобільне навчання. Смартфони та планшети відкривають нові можливості для доступу до освітніх матеріалів з будь-якої точки світу. Мобільні додатки для електронного навчання, такі як Duolingo для вивчення мов або Khan Academy, який пропонує широкий спектр освітніх курсів, стають незамінними інструментами сучасного навчання.

Інтерактивні дошки. Ці пристрої трансформують традиційне навчання, забезпечуючи динамічну взаємодію між освітянином та здобувачами освіти. Інтерактивні дошки, зокрема Smart Board, дозволяють викладачам інтегрувати мультимедійні файли, інтернет-ресурси та інші цифрові інструменти безпосередньо в навчальну презентацію.

Ігрове навчання. Гейміфікація та освітні ігри допомагають підвищити мотивацію і залученість здобувачів освіти. Ігрові платформи, наприклад Minecraft Education Edition, використовуються для вирішення складних питань і задач, викликаючи при цьому інтерес та креативність.

Адаптивне навчання. Системи адаптивного навчання, такі як DreamBox або Smart Sparrow, можуть автоматично налаштовувати навчальні матеріали та завдання на основі відповідей і прогресу здобувача освіти, забезпечуючи персоналізований навчальний досвід.

Аналітика навчання. Інструменти для збору та аналізу даних про освітній процес, такі як Google Analytics для освіти або Canvas Analytics, допомагають виявити тенденції, проблеми та успіхи в навчанні, дозволяючи освітянам і адміністраторам покращувати методики та стратегії.

Віртуальна та доповнена реальність. Ці технології надають можливість поглиблення знань через занурення у віртуальне середовище. Такі програми, як Google Expeditions дозволяють здобувачам освіти здійснювати віртуальні екскурсії в історичні, географічні або наукові локації.

Штучний інтелект в освіті. Він може сприяти персоналізації навчання через створення віртуальних асистентів, які можуть проводити діалоги, налаштовувати навчання під особливості кожного здобувача освіти та надавати підтримку в рішенні академічних завдань.

Сучасні освітні технології – це потужні інструменти, що надають освітянам можливість не тільки пристосуватися до викликів сьогодення, але й розвивати методику викладання, яка відповідає стрімким змінам сьогодення та майбутнього.

5.1.1.2 Переваги технологічного підходу

З плином часу зростає усвідомлення значущості інтеграції технологій у процес навчання. Технологічний підхід не просто відкриває нові горизонти для освітніх практик, а й дозволяє значно підвищити ефективність і якість навчання. Розглянемо ключові переваги застосування сучасних технологій у освітньому процесі.

1. **Індивідуалізація навчання.** Технології допомагають створити освітнє середовище, яке враховує індивідуальні потреби, рівень знань і темп розвитку кожного здобувача освіти. Інтерактивні платформи, програми для самостійного навчання та системи управління навчальними процесами дозволяють учасникам освітнього процесу вивчати матеріал у власному темпі та відповідно до особистих здібностей.

2. **Доступність матеріалів.** Цифрові ресурси, такі як електронні книги, онлайн-бібліотеки, відкриті освітні ресурси можуть бути доступні на будь-якому пристрої з Інтернет-з'єднанням. Це спрощує доступ до необхідної інформації та знань, особливо для здобувачів освіти, котрі живуть у віддалених регіонах або там, де тривають воєнні дії.

3. **Гнучкість і мобільність.** Відеолекції, онлайн-курси, вебінари та мобільні додатки для навчання забезпечують можливість отримати освіту в будь-якому місці та в будь-який час, що особливо цінно в умовах воєнного стану, коли фізична безпека учасників освітнього процесу може бути під загрозою.

4. **Викладання через інтерактивність.** Інтерактивні технології, такі як віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) та ігрові платформи, підвищують залученість здобувачів освіти і сприяють глибшому засвоєнню матеріалу за рахунок занурювального досвіду.

5. **Розвиток критичного мислення та навичок XXI століття.** Цифрові інструменти, такі як блоги, форуми, системи управління проектами та колаборативні платформи, стимулюють учасників освітнього процесу до самостійного дослідження, аналітичної роботи та ефективної співпраці. Це готує молодь до викликів сучасного ринку праці, де ці навички є вкрай важливими.

6. **Оптимізація процесу оцінювання.** Цифрові інструменти для оцінювання та аналітики дозволяють викладачам автоматизувати процес оцінки знань, забезпечуючи точнішу та об'єктивнішу оцінку прогресу здобувачів освіти.

7. **Економія ресурсів.** Електронні носії інформації та зменшення потреби у фізичних приміщеннях дозволяють знизити витрати на навчальні матеріали та інфраструктуру, роблячи освіту більш екологічною та економічно ефективною.

Таким чином, технологічний підхід у навчанні відкриває широкі можливості для підвищення якості освіти, забезпечуючи масштабованість, адаптивність, індивідуалізацію та ефективність освітнього процесу. В умовах воєнного стану та глобальних викликів ці переваги стають ще більш актуальними, дозволяючи зберегти та продовжити освітній процес у найскладніших обставинах.

5.1.2 Технології як відповідь на виклики

Технологічний прогрес відіграє роль каталізатора соціальних змін, резонатора культурних еволюцій та захисника від потенційних загроз. У контексті воєнного

конфлікту в Україні технології набувають особливого значення, відповідаючи на виклики, з якими наша країна зіштовхується щодня.

Один із таких викликів – перерви в освітньому процесі, викликані воєнними діями. У таких умовах використання технологій може забезпечити доступність освіти та її неперервність. З цією метою розроблені онлайн-платформи, які дозволяють здійснювати навчання дистанційно. Платформи надають можливість викладачам створювати віртуальні класи, де учасники можуть мати доступ до освітніх матеріалів, спілкуватися в реальному часі та робити спільні проекти, незважаючи на географічне розташування.

Іншим суттєвим викликом є забезпечення психологічної стабільності та підтримки учасників освітнього процесу і викладачів. Соціальні мережі та месенджери, такі як Telegram, Viber, WhatsApp, створюють спільноти підтримки, де учасники освітнього процесу можуть обмінюватися інформацією, досвідом та емоційною підтримкою. Важливою є також інтеграція модулів ментального здоров'я в освітні платформи, що дозволяє оперативно виявити здобувачів освіти, які потребують психологічної допомоги.

У контексті воєнних дій особливо актуальним стає питання інформаційної безпеки. Системи електронного урядування та освіти вимагають забезпечення високого рівня захисту персональних даних та інформаційних ресурсів. Криптографічні методи, блокчейн та інші передові технології надають засоби для забезпечення надійності та конфіденційності під час оброблення та зберігання даних.

Враховуючи важливість підготовки кадрів для оборони держави, освітні інституції можуть використовувати спеціалізоване програмне забезпечення для симуляції та тренування. Воєнні симулятори та віртуальні тренажери надають можливість підготовки фахівців у безпечному та контрольованому середовищі. Це допомагає вдосконаленню навичок та компетентностей, необхідних для ефективної роботи в умовах воєнних конфліктів.

Також технології відіграють значну роль у пошуку шляхів відновлення інфраструктури та економіки після воєнного конфлікту. Бази даних, штучний інтелект та аналітичні інструменти дозволяють аналізувати великі обсяги інформації, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень у плануванні реконструкції та відновлення.

Отже, технології пропонують засоби відповіді на численні виклики і допомагають забезпечити стабільність, безпеку та прогрес у навчанні, навіть за умов гострого конфлікту. Вони служать мостом, що з'єднує потреби сьогодення з перспективою майбутнього, дозволяючи освіті рухатися вперед, незважаючи на перешкоди.

5.1.2.1 Технології в розв'язанні освітніх проблем

Важливим є використання інтерактивних електронних посібників та освітніх ресурсів. Це не лише сприяє більшій заінтересованості та мотивації здобувачів освіти, а й дозволяє адаптувати матеріал до індивідуальних потреб кожного. Електронні бібліотеки, віртуальні лабораторії, симуляційні програми допомагають зробити навчання більш гнучким і доступним.

Асинхронне навчання за допомогою відеолекцій і вебінарів пропонує альтернативні можливості для освіти там, де пряме спілкування з викладачем

неможливе. Здобувачі освіти можуть самостійно планувати свій освітній процес, переглядаючи матеріали в зручний для них час.

До того ж, штучний інтелект і аналітика великих даних відіграють ключову роль у персоналізації освітнього досвіду, забезпечуючи зворотний зв'язок та рекомендації, засновані на індивідуальних результатах навчання. Розумні освітні платформи використовують дані для виявлення слабких місць у знаннях учасників освітнього процесу та пропонують додаткові ресурси для їх покращення.

Додатково технології дозволяють розширити можливості для колаборативного навчання. Завдяки інструментам онлайн-співпраці, таким як Trello, Slack, чи Microsoft Teams, здобувачі освіти та викладачі можуть ефективно взаємодіяти, обмінюватися ідеями та працювати над спільними проєктами, незважаючи на логістичні обмеження.

У вищезгаданих умовах особливе місце займає підготовка якісних кадрів у сфері освіти, здатних використовувати ці технології. Відповідно, професійний розвиток викладачів та їх підготовка до використання цифрових інструментів є критичним аспектом сучасної освітньої стратегії.

У сукупності технології не лише сприяють розв'язанню безлічі освітніх проблем у воєнний час, але й стимулюють інноваційний розвиток освітніх механізмів, що можуть бути взірцем для післявоєнного відновлення та модернізації освітньої системи в Україні та у світі.

5.2 Інтеграція цифрових інструментів

5.2.1 Цифрові ресурси в навчанні

Інтеграція цифрових інструментів в освітній процес відкриває перед викладачами та здобувачами освіти безпрецедентні можливості для підвищення ефективності освітнього середовища. Цифрові ресурси можуть значно розширити та поглибити навчальний матеріал, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти.

Основними перевагами використання цифрових ресурсів є їх доступність, інтерактивність та велике розмаїття форматів. Завдяки розвитку інтернет-технологій багато якісних освітніх матеріалів доступні через різні онлайн-платформи та медіаресурси.

Електронні бібліотеки та онлайн-архіви, такі як Google Scholar, JSTOR, PubMed, надають здобувачам освіти доступ до широкої колекції наукових статей, книг, дисертацій та інших академічних джерел. Це дозволяє їм проводити комплексні дослідження та отримувати актуальну інформацію з різних областей знань.

Електронні навчальні курси та платформи, як-от Coursera, edX та Khan Academy, пропонують курси від провідних університетів світу, що являються чудовими ресурсами для самостійного вивчення чи доповнення академічних знань.

Інтерактивні вправи та симуляції, що створюються на платформах Codecademy (для вивчення програмування) чи Labster (для проведення віртуальних наукових експериментів), дозволяють учасникам освітнього процесу практикуватися в реальних задачах та сценаріях, які можуть зустрічатися в їхній професійній діяльності.

Системи управління навчанням, такі як Moodle, Canvas чи Blackboard, забезпечують платформу для розміщення освітніх матеріалів, організації взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, проведення тестувань і здійснення моніторингу прогресу навчання.

Соціальні медіа, включаючи платформи LinkedIn Learning та дискусійні форуми спеціалізованих спільнот, сприяють обміну знаннями та досвідом, установленню професійних контактів, а також розвитку мережі взаємодії між однодумцями та експертами в різних галузях.

Цифрові технології також сприяють створенню більш гнучкого та адаптивного навчального середовища. Наприклад, за допомогою хмарних сервісів, таких як Google Drive, OneDrive чи Dropbox, здобувачі освіти і викладачі можуть мати цілодобовий доступ до освітніх матеріалів, а також здійснювати колаборативну роботу над спільними проєктами з будь-якої точки світу [41].

Таким чином, цифрові ресурси в навчанні відкривають нові горизонти для особистісного розвитку та професійного зростання, пропонуючи інноваційні підходи до здобуття знань та вмінь. Важливо, щоб обидва – викладачі та здобувачі освіти – були обізнані щодо цих інструментів та активно їх використовували, адаптуючи до специфіки освітнього процесу та власних потреб.

5.2.1.1 Використання цифрового контенту

Використання цифрового контенту в освітньому процесі набуває все більшої актуальності. Цифровий контент – це інформація, представлена у формі, що дозволяє її легко обробляти і передавати через цифрові технології. Він включає в себе текстові файли, електронні книги, мультимедійні презентації, аудіо- та відеоматеріали, інтерактивні аплікації тощо.

Інтеграція цифрового контенту в освітній процес повинна відбуватися стратегічно та продумано, її основні принципи включають:

- 1) Відбір та аналіз контенту. Перед тим як використовувати цифровий контент у навчанні, необхідно здійснити його критичний відбір. Важливо, щоб матеріали були актуальними, науково достовірними та відповідали навчальним цілям. Наприклад, викладачі можуть використовувати перевірені відкриті освітні ресурси, такі як Khan Academy чи Coursera, які пропонують високоякісний сертифікований контент;
- 2) Адаптацію та персоналізацію. Цифровий контент можна адаптувати під конкретні освітні потреби аудиторії. Завдяки інструментам редагування та авторингу, викладачі можуть модифікувати існуючі матеріали чи створювати власні. Це дозволяє підвищити ефективність навчання через урахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти;
- 3) Інтерактивність. Цифровий контент часто включає можливості для інтерактивності – від простих тестів для перевірки знань до складних симуляцій та ігор. Використання таких інструментів може підвищити зацікавленість учасників освітнього процесу та забезпечити практичне застосування теоретичних знань. Наприклад, платформа Edpuzzle дозволяє інтегрувати відео з інтерактивними завданнями;

4) Доступність та зручність. Важливо, щоб цифровий контент був доступним для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхніх фізичних можливостей чи обладнання, яким вони володіють. Формати, такі як HTML5 та EPUB, підтримують адаптивний дизайн і можливості зміни шрифтів, кольорів та інших параметрів для кращого сприйняття контенту;

5) Дотримання авторського права й безпеки користувачів. Використовуючи цифровий контент, необхідно завжди враховувати питання авторських прав та забезпечувати захист персональних даних учасників освітнього процесу, при цьому намагаючись користуватися ліцензованими матеріалами і платформами, які гарантують конфіденційність.

В ідеалі використання цифрового контенту повинно виходити за межі простого представлення інформації та стимулювати критичне мислення, самостійність у навчанні та співпрацю між здобувачами освіти. Наприклад, за допомогою Google Docs учасники освітнього процесу можуть одночасно працювати над спільними проєктами та в реальному часі обмінюватися думками та ідеями.

Умови воєнного конфлікту в Україні вносять свої корективи в питання використання цифрового контенту. Це вимагає забезпечення надійного доступу до освітніх матеріалів, можливості їх офлайн-використання та адаптації до екстрених ситуацій. Важливо, аби освітні інституції були забезпечені необхідним програмним забезпеченням та мали підготовлені плани дистанційного навчання.

Підсумовуючи, визначимо, що ефективне використання цифрового контенту може значно покращити якість та доступність освіти, особливо в такі критичні часи. Це допомагає формувати гнучкі, адаптивні та навіть міцніші освітні системи, які здатні витримати виклики сучасності та відновитися після кризових подій.

5.2.1.2 Роль інтерактивних інструментів

Інтерактивні інструменти відіграють виняткову роль у сучасному освітньому процесі, особливо в умовах воєнного стану, коли важливо забезпечити не лише безперервність навчання, а і його доступність та ефективність. Ці інструменти сприяють залученню здобувачів освіти і викладачів у діалог та кооперативне навчання, попри фізичну відстань, що може їх розділяти.

Інтерактивність як ключова характеристика цифрових освітніх засобів передбачає активну участь здобувача освіти в освітньому процесі. Викладач виступає модератором та наставником, організовуючи роботу таким чином, щоб здобувачі освіти самостійно досліджували інформацію, аналізували її та приймали обґрунтовані рішення.

Основні види інтерактивних інструментів:

1. Електронні освітні ресурси – платформи, які пропонують навчальний контент у вигляді відео, симуляцій, інтерактивних діаграм. Наприклад, ресурси типу MOOC (Massive Open Online Courses) дозволяють здобувачам освіти взаємодіяти з матеріалом та один з одним у реальному часі.

2. Інтерактивні дошки – такі інструменти, як SMART Board або інші цифрові дошки, дозволяють викладачам та учасникам освітнього процесу синхронно працювати з матеріалами в класі чи дистанційно.

3. Інтерактивні опитування та голосування – платформи, такі як Mentimeter чи Kahoot!, дозволяють викладачам створювати опитування або вікторини в реальному часі, які здобувачі освіти можуть проходити, використовуючи смартфони чи комп'ютери.

4. Спільний доступ до документів та співпраця – сервіси, такі як Google Docs або Microsoft 365, дозволяють здобувачам освіти одночасно працювати над одними й тими ж документами, надаючи можливість редагувати та надавати відгуки.

5. Форуми та дискусійні платформи – простір для обміну думками, де здобувачі освіти можуть ділитися своїми ідеями та коментувати дописи одне одного, що розвиває критичне мислення та навички аргументації.

У контексті воєнного конфлікту інтерактивні інструменти відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки та психологічного комфорту здобувачів освіти, дозволяючи їм продовжувати навчання незалежно від їх фізичного розташування. Це також сприяє збереженню соціальних зв'язків та відчуття спільноти серед студентського та викладацького контингенту.

Впровадження та ефективне використання інтерактивних інструментів вимагає від викладачів не лише володіння технічними навичками, але й уміння інтегрувати ці інструменти в освітній процес таким чином, щоб вони стимулювали критичне мислення, творчість та індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти. Завдяки такій інтерактивності навчання стає значно більш ефективним, незважаючи на складнощі та виклики сучасного світу.

5.2.2 Використання онлайн-платформ

У сучасному дидактичному просторі онлайн-платформи виступають не лише в ролі підтримуючих інструментів для традиційної освіти, а і як фундаментальні складники інноваційних освітніх програм. Вони надають можливості для організації дистанційного навчання, забезпечуючи доступ до різноманітних освітніх ресурсів незалежно від місця розташування учасників освітнього процесу та викладачів.

Відповідно до специфіки навчальної дисципліни, вікової категорії здобувачів освіти та вимог до курсу викладач може вибирати найбільш ефективні цифрові інструменти. Важливим є розуміння особливостей кожної платформи, щоб ефективно залучити учасників освітнього процесу до освітнього процесу та досягти поставлених освітніх цілей.

Google Classroom – це сервіс, який дозволяє створювати віртуальні класи, залучаючи до них здобувачів освіти та спрощуючи публікацію освітніх матеріалів. Платформа пропонує широке різноманіття функцій: від організації завдань і оцінювання до спільної роботи над документами в режимі реального часу. Google Classroom інтуїтивно зрозумілий та відрізняється високою інтеграцією з іншими сервісами Google, які часто використовуються в освітній діяльності.

Moodle є однією з найпопулярніших платформ для електронного навчання, що використовується у всьому світі. Це відкрите програмне забезпечення з широким спектром можливостей, що включає створення курсів, форуми, глосарії, бази даних, тестування та діяльність, орієнтовану на спільну роботу. Moodle дозволяє суттєво налаштовувати освітній процес, ураховуючи індивідуальні потреби освітнього закладу.

Microsoft Teams – це платформа, яка орієнтована на співпрацю та комунікацію. Вона забезпечує можливості для відеоконференцій, роботи зі спільними файлами, створення та управління проектами. Microsoft Teams інтегрований з Office 365, що робить його зручним для використання в академічних установах, які вже користуються пакетом Microsoft.

Edmodo надає інтерфейс, схожий на соціальну мережу, що може полегшити взаємодію між здобувачами освіти й викладачами. Платформа містить функції, подібні до класного управління, обміну файлами, тестування та повідомлень.

Canvas – інноваційна платформа, яка надає інструменти для навчання, оцінювання, обговорення та аналізу успішності здобувачів освіти. Її гнучкість дозволяє викладачам налаштовувати навчальні програми, а здобувачам освіти – легко взаємодіяти з контентом та один з одним.

Важливо, що вибір платформи повинен базуватися не лише на її функціональності, а й на звичках та перевагах користувачів, доступності технічної підтримки, можливостях інтеграції з іншими учбовими інструментами, а також на умовах конфіденційності та безпеки інформації. Усвідомлене використання технологій та платформ надає можливість оптимізувати освітній процес, підвищити його ефективність та адаптуватися до викликів сучасної освітньої реальності.

5.2.2.2 Ефективність дистанційного навчання

Ефективність дистанційного навчання можна оцінювати за кількома критеріями: залучення і мотивація учасників освітнього процесу, когнітивні досягнення, розвиток навичок самостійного навчання, адаптивність до індивідуальних особливостей освітнього процесу і забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Важливу роль у реалізації ефективного дистанційного навчання відіграє інтеграція цифрових інструментів. Платформи для вебінарів, системи управління навчанням, електронні освітні ресурси та інші інструменти, що допомагають створювати інтерактивні та змістові матеріали, суттєво впливають на ефективність освітнього процесу.

Щоб забезпечити високу ефективність дистанційного навчання, можна запропонувати такі заходи, як:

- 1) активне залучення здобувачів освіти за допомогою інтерактивних методик, таких як групові проекти, онлайн-дискусії, кейс-стаді, що сприяє глибшому осмисленню матеріалу;
- 2) регулярний зворотній зв'язок, що дозволяє виявити та забезпечити швидке реагування на проблеми учасників освітнього процесу, допомагає підтримувати мотивацію і виявляти розбіжності в рівні знань між здобувачами освіти;

3) гнучкість навчального матеріалу, що передбачає персоналізацію навчання і надання можливості здобувачам освіти вибирати темп проходження матеріалу для кращого засвоєння інформації та розвитку навичок самостійного навчання;

4) технічна та методична підтримка, тобто забезпечення доступу до якісного інтернет-з'єднання, надійних інструментів та компетентної допомоги з боку викладачів і технічних працівників для безперебійної роботи та дистанційного навчання.

Ефективність дистанційного навчання може бути доведена за допомогою оптимізації процесів і використання сучасних цифрових інструментів. Такі інструменти, як онлайн-симулятори, сервіси для створення інтерактивних завдань (наприклад, Socrative, Kahoot!), а також платформи для створення індивідуальних освітніх траєкторій (наприклад, Moodle, Canvas), можуть значно підвищити якість навчання та робити його більш доступним та ефективним для широкого спектру здобувачів освіти незалежно від їх географічного розташування та доступу до освітніх ресурсів.

Урахування особливостей кожного здобувача освіти та адаптація освітнього процесу до їхніх потреб і можливостей є ключовим для досягнення високих освітніх результатів у складних умовах воєнного стану.

5.3 Дистанційне та змішане навчання

5.3.1 Моделі дистанційного навчання

Дистанційне навчання останнім часом набуває все більшої популярності через свою доступність, гнучкість та можливість адаптації до індивідуальних потреб учасників освітнього процесу і викладачів. В умовах воєнного стану, коли традиційні форми освіти можуть бути недоступними, дистанційне навчання стає важливим інструментом забезпечення безперервності освітнього процесу.

Моделі дистанційного навчання можна класифікувати за різними критеріями: за ступенем синхронності, за роллю викладача, за видами використовуваних технологій тощо.

Синхронне та асинхронне дистанційне навчання

- Синхронне дистанційне навчання передбачає одночасну участь здобувачів освіти та викладача в освітньому процесі. Для цього використовуються відеоконференції, вебінари, онлайн-лекції тощо. Цей підхід дозволяє відтворювати традиційне класне середовище і забезпечує миттєвий обмін думками та зворотний зв'язок.

- Асинхронне дистанційне навчання дає можливість здобувачам освіти учитися за власним графіком, доступ до освітніх матеріалів можливий у будь-який час. Тут застосовуються електронні підручники, форуми, електронний обмін завданнями та їх рішеннями, обговорення в блогах та інші інструменти.

Ролі викладачів у дистанційному навчанні

- Традиційний викладач виступає як провідник знань, використовуючи цифрові інструменти для прямої трансляції знань та навичок.
- Фасилітатор чи наставник підтримує освітній процес та допомагає здобувачам освіти навчатися самостійно, спрямовуючи їхні дослідження та вивчення матеріалу.
- Куратор контенту забезпечує здобувачів освіти відібраними та організованими навчальними ресурсами для самостійного вивчення та дослідження.

Види технологій у дистанційному навчанні

- СУН – системи управління навчанням, такі як Moodle, Canvas, Blackboard, які забезпечують структурування курсу, відстеження прогресу учасників освітнього процесу, проведення тестів та інші функціональні можливості.
- МООС (Massive Open Online Courses) – масові відкриті онлайн-курси від провідних університетів та освітніх платформ, таких як Coursera, edX, що відкривають доступ до високоякісних освітніх ресурсів.
- Вебінарні платформи, такі як Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, які дозволяють проводити онлайн-зустрічі та лекції з високим ступенем взаємодії між учасниками.

Індивідуалізоване навчання

- Адаптивне навчання використовує алгоритми для варіювання темпу, стилю та змісту навчання відповідно до потреб та вподобань кожного здобувача освіти.
- Персоналізоване навчання дозволяє здобувачам освіти визначати власний шлях освіти, вибирати теми та проєкти, які найбільше відповідають їхнім інтересам та цілям.

Приклади впровадження дистанційного навчання могли би включати створення онлайн-курсів для підтримки безперервності освіти, забезпечення доступу до освітніх ресурсів для дітей у зонах конфлікту або розроблення тренінгів для освітян, які навчаються застосовувати нові цифрові інструменти та педагогічні методики.

У такий спосіб різноманітність моделей дистанційного навчання дає можливість забезпечити якісну освіту навіть у надзвичайних умовах, адаптуватися до викликів сьогодення та підготувати здобувачів освіти до вимог сучасного світу.

5.3.1.1 Переваги та недоліки

Дистанційне та змішане навчання – це сучасні підходи до освітнього процесу, які в останні роки набули значного розповсюдження, особливо в контексті воєнних умов в Україні, де потреба у флексибільності та безпечних умовах навчання є особливо актуальною. Однак, як і будь-яка інноваційна практика, вони мають свої переваги та недоліки.

Переваги дистанційного та змішаного навчання

1. Гнучкість та доступність. Дистанційне навчання дозволяє здобувачам освіти та викладачам гнучко планувати свій графік, а змішане навчання поєднує онлайн- та офлайн-формати, що допомагає адаптуватися до різних ситуацій.

2. Оптимізація витрат. Відсутність необхідності відвідувати освітній заклад може знизити витрати на транспорт, проживання та додаткові навчальні матеріали.

3. Використання інноваційних технологій. Освіта залучає сучасні цифрові ресурси та інструменти, які збагачують навчальний досвід та розвивають технічні навички.

4. Індивідуалізація навчання. Здобувачі освіти можуть працювати в індивідуальному темпі, повторювати матеріал та працювати над слабкими місцями.

Недоліки дистанційного та змішаного навчання мають різні аспекти, їх важливо розглянути детальніше.

Недоліки дистанційного та змішаного навчання

1. Обмеження соціальної взаємодії.

Дистанційне навчання часто призводить до ізоляції здобувачів освіти, оскільки вони не мають щоденних особистих взаємодій з одногрупниками та викладачами.

Приклад. Здобувач освіти, який навчається онлайн, може відчувати себе відірваним від студентського життя, не маючи можливості участі в групових обговореннях, студентських клубах чи мережевих заходах.

2. Технічні виклики.

Рівний доступ до технологій та Інтернету є великою проблемою, особливо для учасників освітнього процесу з менш забезпечених регіонів або країн.

Приклад. Здобувач освіти із віддаленої сільської місцевості може мати обмежений доступ до швидкісного Інтернету, що значно ускладнює участь в онлайн-лекціях та доступ до освітніх матеріалів.

3. Проблеми із самодисципліною та мотивацією.

Для успішного дистанційного навчання учасникам освітнього процесу потрібно більше самодисципліни та самомотивації, оскільки вони часто навчаються самотійно.

Приклад. Студент, який вчиться вдома, може відчувати спокусу відволікатися на побутові справи або розваги замість зосередження на навчанні.

4. Оцінювання та академічна чесність.

Контроль за оцінюванням та академічною доброчесністю у віртуальному середовищі може бути складним.

Приклад. Проведення онлайн-екзаменів може призвести до збільшення випадків списування та інших форм академічної нечесності, оскільки контролювати здобувачів освіти на відстані важко.

Змішане навчання може пом'якшити деякі із цих недоліків, пропонуючи гібридний формат, що поєднує елементи традиційного та дистанційного навчання, однак для його ефективності потрібне ретельне планування, а саме:

- розроблення якісного навчального контенту, який ефективно інтегрується як в онлайн-, так і в офлайн-формати;
- створення стратегій залучення учасників освітнього процесу до активного навчання, що включає інтерактивні елементи та групову роботу, незалежно від формату занять.
- забезпечення технічної підтримки та ресурсів для здобувачів освіти і викладачів, щоб гарантувати рівний доступ до освіти.

5.3.1.2 Кращі практики

Викладачі мають низку інструментів та методик, що дозволяють підвищити ефективність навчання, незважаючи на відстань між здобувачами освіти й освітянами. У цій підсекції ми розглянемо кращі практики, що можуть бути застосовані в дистанційному та змішаному навчанні.

Структура та планування навчального матеріалу

- Організуйте матеріал так, щоб він був послідовним і логічним.
- Використовуйте модульний підхід до сегментації курсу, що полегшує засвоєння інформації.
- Створіть детальний план курсу, який охоплює цілі навчання, опис змісту, необхідні завдання і терміни їх виконання.

Інтерактивність

- Використовуйте інтерактивні засоби, такі як форуми, чати, вебінари, щоб здобувачі освіти могли активно брати участь у дискусіях та вирішенні завдань.
- Проводьте регулярні опитування та анкетування для зворотного зв'язку та виявлення рівня засвоєння матеріалу.

Технологічне забезпечення

- Забезпечте доступ до високоякісних платформ для дистанційного навчання, які підтримують відеоконференції, спільну роботу над документами та інші сучасні функції.
- Рекомендуйте здобувачам освіти ефективні програми та цифрові інструменти для самостійної роботи й організації освітнього процесу.

Адаптація до різних стилів навчання

- Використовуйте різноманітні формати представлення інформації: текстові лекції, відеоуроки, подкасти, слайд-презентації.

● Дайте можливість учасникам освітнього процесу вибрати тип завдань, котрий відповідає їхнім перевагам у навчанні: письмові роботи, проєктні завдання.

Підтримка та взаємодопомога

● Створіть систему наставництва, де більш досвідчені здобувачі освіти можуть допомагати початківцям.

● Заохочуйте здобувачів освіти до участі в групових роботах та проєктах, що формує взаємопідтримку та співпрацю.

Аналіз результатів та покращення курсу

● Регулярно аналізуйте реакцію учасників освітнього процесу на навчальні матеріали та методики навчання для їх оптимізації.

● Використовуйте аналітичні засоби для відстеження прогресу та активності здобувачів освіти.

Контекстуалізація навчання

● Розробіть кейси та приклади, що базуються на реальних ситуаціях, зокрема на досвіді України в умовах воєнного стану, для практичного застосування теоретичних знань.

● Інтегруйте актуальні події та новини в курс, забезпечуючи релевантність та актуальність матеріалу.

Ці кращі практики дистанційного та змішаного навчання сприятимуть підвищенню якості освіти, формуванню критичного мислення та аналітичних навичок учасників освітнього процесу, а також забезпечать гнучкість в освітньому процесі, яка є надзвичайно важливою в часи непередбачуваних викликів.

5.3.2 Змішані формати освіти

У контексті сучасних викликів, котрі ставлять перед нами, з одного боку, невизначеність воєнного стану, а з іншого – стрімкий розвиток інформаційних технологій, важливим аспектом освіти стають змішані формати навчання. Вони поєднують у собі елементи традиційного освітнього процесу та дистанційного здобуття знань, що дозволяє гнучко адаптуватися до змін, які спричиняє воєнний конфлікт.

Змішане навчання вбирає в себе різні методи та підходи, що залучають здобувача освіти до активної взаємодії з освітнім матеріалом як у цифровому, так і в класичному академічному середовищі. Ключовою перевагою такого підходу є можливість надати освітній матеріал індивідуалізовано, враховуючи потреби та можливості кожного здобувача освіти.

Прикладами змішаних форматів можуть бути:

- 1) Комбінування інтерактивних онлайн-курсів із семінарськими заняттями, де здобувачі освіти мають змогу обговорювати вивчений матеріал, аналізувати, виконувати групові проєкти тощо;
- 2) Інтеграція вебінарів та онлайн-мастер-класів із професіоналами своєї справи, що дозволяє здобувачам освіти отримати практичні навички та безпосередньо спілкуватися з експертами різних галузей;
- 3) Використання інтерактивних платформ для самостійного вивчення матеріалу з наступними очними заняттями для поглиблення та закріплення отриманих знань.

Упровадження змішаних форматів вимагає від освітніх закладів розроблення чітких методичних рекомендацій для викладачів щодо створення та управління курсами. Акцент робиться на гнучкість навчального плану, інклюзивність, міждисциплінарність та спрямованість на розвиток критичного мислення і творчих здібностей здобувачів освіти.

Важливою складовою частиною ефективного змішаного навчання є забезпечення зворотного зв'язку від учасників освітнього процесу. Для цього можна застосовувати різноманітні оцінювальні інструменти: онлайн-опитування, форуми, інтерактивні вправи в реальному часі, що дозволяють викладачам оперативно адаптувати освітній процес під потреби здобувачів освіти та вдосконалювати його.

Змішані формати освіти вимагають від учасників освітнього процесу вищої міри самостійності, тому викладачам важливо надавати чіткі інструкції та напрямки для самостійної роботи, стимулювати самостійність думки і відповідальність за власне навчання.

Умови воєнного конфлікту в Україні показали, що змішана освіта може стати не лише альтернативою, а й необхідністю в контексті забезпечення безперервності освітнього процесу. Це вимагає системного підходу до оновлення освітньої інфраструктури, впровадження новітніх технологій та достатньої кількості висококваліфікованих кадрів, котрі можуть ефективно працювати в нових умовах.

5.3.2.2 Інтеграція онлайн- та офлайн-методів

Інтеграція онлайн- та офлайн-методів – це синтез традиційних освітніх практик з інноваційними цифровими технологіями. Таке поєднання дозволяє створювати гнучке навчальне середовище, яке може адаптуватись до потреб та умов, що змінюються, зокрема у воєнний час. Освіта майбутнього вимагає від освітян не лише застосування новітніх технологій, а й уміння інтегрувати їх із класичними методами навчання.

Основні переваги інтеграції онлайн- та офлайн-методів

1. Збагачення досвіду навчання. Гібридний підхід дозволяє використовувати найкраще з обох світів – інтерактивність та доступність онлайн-контенту і глибину та персоналізацію традиційного навчання.

2. Гнучкість освітнього процесу. Здобувачі освіти можуть самостійно регулювати швидкість проходження матеріалу онлайн, водночас маючи можливість для живого спілкування під час офлайн-зустрічей.

3. Розвиток критичного мислення. Комбінація самостійної роботи з онлайн-матеріалами та групових дискусій під час офлайн-занять стимулює аналітичне мислення та обмін ідеями.

Приклади ефективної інтеграції онлайн- та офлайн-методів:

1. Проведення вебінарів з наступною офлайн-роботою у групах. Під час вебінарів можуть бути викладені основні концепції теми, а під час офлайн-сесій здобувачі освіти можуть застосувати отримані знання на практиці через обговорення в малих групах або виконання проєктів.

2. Використання електронних освітніх платформ для поширення матеріалів курсу (лекції, статті, відео) та застосування класичних семінарів для поглибленого аналізу і критичного обговорення.

3. Комбіновані завдання, які включають онлайн-квізи для закріплення матеріалу та офлайн-презентації для розвитку навичок публічного виступу і взаємодії.

Для успішної інтеграції освітянам необхідно:

- планувати освітній процес таким чином, щоб онлайн- та офлайн-елементи органічно доповнювали один одного;
- забезпечувати здобувачам освіти доступ до якісного та актуального навчального контенту;
- використовувати цифрові інструменти для комунікації та управління навчанням;
- розвивати в здобувачів освіти навички самостійної роботи та самоврядування.

В умовах, коли воєнні дії вносять корективи у звичний освітній процес, інтеграція онлайн- та офлайн-методів відкриває нові можливості для забезпечення безперервності освіти, підтримки високої якості освітнього процесу і розвитку адаптивності та гнучкості як викладачів, так і учасників освітнього процесу.

5.4 Підсумки

5.4.1 Ключові аспекти технологій в освіті

Наразі перед учасниками освітнього процесу стоїть завдання не лише засвоїти новітні технології, а й креативно застосувати їх для покращення навчального середовища. Нижче представлені ключові аспекти використання технологій в освіті, що виявляються особливо актуальними в контексті воєнного стану в Україні.

• Доступність освіти. Цифрові технології дозволяють забезпечити навчання без обмежень, що накладаються фізичними рамками класної кімнати. Особливо це стає критично важливим, коли здобувачі освіти чи викладачі є вимушеними переселенцями

або знаходяться в небезпечних регіонах. Інтерактивні платформи, такі як Moodle, Google Classroom чи Microsoft Teams, сприяють безперебійному доступу до освітніх ресурсів та зв'язку з педагогами.

- **Індивідуалізація навчання.** Технології пропонують можливості для адаптації навчального матеріалу під конкретні потреби та темпи розвитку кожного здобувача освіти. Інтелектуальні системи, такі як адаптивне навчання та персоналізовані платформи, дозволяють створювати індивідуальні навчальні траєкторії, що забезпечують глибше засвоєння знань.

- **Інтерактивність та залученість.** Цифрові інструменти, як-от інтерактивні дошки, мобільні додатки, відеоконференції, дозволяють створювати більш захоплююче навчальне середовище. Вони сприяють більш активній участі здобувачів освіти в освітньому процесі, стимулюючи розвиток критичного мислення та навичок співпраці.

- **Гнучкість у навчанні.** Технології пропонують розширені можливості для гнучкого навчального планування. Здобувачі освіти мають змогу доступу до курсів або матеріалів 24/7, що дозволяє їм краще суміщати освіту з іншими аспектами життя, особливо в умовах, коли рівень їхньої мобільності може бути обмежений через небезпечні умови.

- **Підвищення якості освіти.** Технології відкривають доступ до широкого спектру освітніх ресурсів, включаючи онлайн-курси від світових університетів, електронні бібліотеки, наукові публікації. Це сприяє збагаченню освітнього процесу та підвищенню якості освіти.

- **Автоматизація та аналітика.** Технології надають засоби для автоматизації адміністративних процесів та ефективного аналізу освітніх досягнень. Використання систем управління навчанням (LMS) та аналітичних інструментів дозволяє виявляти тенденції та забезпечувати своєчасну адаптацію освітніх стратегій.

- **Воєнно-конфліктний контекст.** Важливим аспектом є використання технологій для навчання в умовах воєнного стану, які мають бути стійкими до перебоїв у зв'язку та інтернет-інфраструктурі. Наприклад, у регіонах з обмеженим доступом до Інтернету можуть бути корисними офлайн-платформи та електронні пристрої з попередньо завантаженим навчальним контентом.

- **Безпека інформації.** З огляду на кіберзагрози, особливо актуальні в умовах воєнного стану, необхідно забезпечувати захист освітніх даних та інформації здобувачів освіти. Розроблення та впровадження надійних методів криптографічного захисту, аутентифікації та авторизації є критично важливими.

Застосування цих ключових аспектів технологій у навчанні відчиняє перед освітянами та здобувачами освіти нові можливості для розвитку незалежно від викликів, які накладає на суспільство сучасний воєнний конфлікт.

5.4.2 Перспективи розвитку

У світі, який різноманітно змінюється під впливом глобалізації та цифрової трансформації, сфера освіти постійно еволюціонує. У контексті воєнного стану в Україні важливо адаптувати освітні процеси до нових реалій, забезпечуючи неперервність і

якість навчання. Технологічні інновації відіграють ключову роль у цих трансформаціях, пропонуючи різні перспективи для розвитку освіти.

Перша перспектива — це глобалізація знань. Завдяки Інтернету межі між країнами стираються, і здобувачі освіти з України можуть вивчати найкращі практики та набувати знань з усього світу. Це відкриває доступ до міжнародних освітніх ресурсів, онлайн-курсів від провідних світових університетів та сприяє культурному обміну.

Друга перспектива — цифровізація освіти. Ця тенденція передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти освітнього процесу — від електронних підручників і освітніх платформ до штучного інтелекту, який може адаптувати навчальний матеріал до індивідуальних потреб здобувача освіти.

Третя — розвиток стратегій дистанційного навчання. В умовах воєнного стану цей напрям набуває особливого значення, оскільки забезпечує доступ до освіти навіть за перешкод фізичного характеру. Доцільно розробляти мережі взаємодопомоги між освітніми закладами та платформами для обміну ресурсів та методиками.

Четверта перспектива — розвиток STEM-освіти¹ (Science, Technology, Engineering, Mathematics). Українським освітнім закладам необхідно збільшувати кількість програм, що спрямовані на розвиток технічних компетентностей, адже сучасний світ вимагає фахівців у цих сферах.

П'ята перспектива — персоналізація навчання. Завдяки збору та аналізу даних про успішність і переваги здобувачів освіти можливо створювати індивідуальні навчальні плани, що сприяють ефективнішому засвоєнню матеріалу.

Шоста — етичне використання технологій. Розвиваючи технологічний напрям освіти, важливо приділяти увагу питанням безпеки, приватності даних та етичним аспектам користування цифровими інструментами.

І нарешті, необхідною є підготовка викладачів, здатних працювати із сучасними технологіями, виявляти та впроваджувати новітні освітні тренди, а також адаптувати дидактичні матеріали для віртуального середовища. Освіта майбутнього потребує педагогів, які були б лідерами змін у цифровому столітті.

Таким чином, перспективи розвитку використання технологій у навчанні вимагають комплексного підходу, включаючи розвиток інфраструктури, оновлення освітніх планів, професійний розвиток викладачів та забезпечення етичної прозорості використання даних. Спираючись на ці підходи, можна будувати міцну основу для освіти, яка відповідає вимогам часу та обставин.

5.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Чому синхронне дистанційне навчання вимагає одночасної участі учасників освітнього процесу та викладача?

¹ STEM Освіта. URL: <https://stemosvita.com.ua/>

а) Щоб відтворювати традиційне класне середовище та забезпечувати миттєвий обмін думками

б) Щоб залучити здобувачів освіти до активного навчання

в) Щоб здобувачі освіти могли навчатися власним темпом

г) Щоб викладачі могли проводити обговорення в блогах

2. Яка основна мета використання інтерактивних дошок, наприклад, Smart board, у процесі навчання?

а) Для приготування їжі

б) Для обміну електронними листами

в) Для інтеграції мультимедійних файлів та інтернет-ресурсів у навчальну презентацію

г) Для записування учасників освітнього процесу на курс

3. Яку роль виконує фасилітатор у процесі дистанційного навчання?

а) Надає швидкісний Інтернет

б) Підтримує освітній процес, допомагаючи здобувачам освіти самостійно навчатися

в) Проводить офлайн-зустрічі

г) Займається виключно розробленням навчального контенту

4. Який метод оцінювання викладачі можуть застосовувати в дистанційному навчанні?

а) Опитування перед початком курсу

б) Онлайн-опитування після кожного заняття

в) Тільки письмові іспити

г) Тільки усні екзамени

5. Що є важливою складовою частиною успішного змішаного навчання?

а) Часті перерви на каву

б) Чіткі інструкції для самостійної роботи

в) Доступ до приватних соціальних мереж

г) Тільки очні зустрічі

6. Для чого викладачі повинні налаштовувати швидкість і стиль навчання в адаптивному навчанні?

а) Для тестування швидкості Інтернету

- б) Щоб заплутати здобувачів освіти
- в) Для покращення танцювальних навичок
- г) Для врахування потреб та вподобань кожного здобувача освіти

7. Яка первинна мета використання Google classroom?

- а) Для онлайн-шопінгу
- б) Для перегляду фільмів
- в) Для створення віртуальних класів і організації завдань
- г) Тільки для спілкування викладачів між собою

8. Що дозволяють робити системи управління навчанням (СУН)?

- а) Управляти ресторанним бізнесом
- б) Структурувати курси та відстежувати прогрес учасників освітнього процесу
- в) Грати в онлайн-ігри
- г) Тільки для організації відеозв'язку

Завдання з декількома правильними відповідями

1. Які функції виконує платформа Moodle?

- а) Організація віртуальних класів
- б) Проведення опитувань та анкетувань
- в) Фасилітація групової роботи
- г) Ведення бази даних курсу

2. Які види матеріалів мають бути інтегровані для індивідуалізації навчання?

- а) Текстові лекції
- б) Відеоуроки
- в) Ігри
- г) Подкасти

3. Які з наведених методів ефективно залучають здобувачів освіти до онлайн-навчання?

- а) Регулярні опитування
- б) Групові проєкти в офлайн-форматі

- в) Вебінари з наступною тестовою перевіркою
- г) Інтерактивні вправи та квізи

4. Які аспекти необхідно врахувати для успішного впровадження змішаного навчання?

- а) Розроблення якісного навчального контенту
- б) Забезпечення технічної підтримки та ресурсів
- в) Виключення традиційних методів викладання
- г) Планування освітнього процесу з використанням ефективних комунікаційних інструментів

Розгорнуті відповіді

1. Опишіть, як інтерактивні дошки можуть бути застосовані в класі для поліпшення навчання.
2. Як можуть викладачі застосувати синхронні та асинхронні методи для забезпечення більш гнучкого підходу до навчання?
3. Які виклики можуть виникати під час проведення онлайн-екзаменів і як їх можна вирішити?
4. Як розробити ефективний мікс онлайн- та офлайн-освітніх активностей у змішаному курсі?
5. Проаналізуйте роль штучного інтелекту та аналітики даних у персоналізації дистанційної освіти.
6. Надайте приклади, як можна використовувати соціальні мережі для залучення здобувачів освіти до освітнього процесу.
7. Як організація загальних класних дискусій може сприяти глибшому розумінню навчального матеріалу?
8. Яким чином викладачі можуть інтегрувати кейси та приклади, що базуються на реальних ситуаціях, у курс для поліпшення практичного застосування теоретичних знань?

9. Обговоріть важливість застосування інтерактивних опитувань для збору зворотного зв'язку від учасників освітнього процесу.

10. Як викладачі можуть забезпечити адекватний технічний супровід та доступність навчального матеріалу для всіх здобувачів освіти?

11. Розкрийте методи заохочення учасників освітнього процесу до самостійної навчальної роботи.

12. Опишіть, як використання багатоформатних освітніх матеріалів може впливати на рівень залучення здобувачів освіти до навчання.

РОЗДІЛ 6

Психологічний супровід у навчанні

6.1 Вступ

6.1.1 Значення психологічного здоров'я

Психологічне здоров'я є фундаментальною складовою частиною загального добробуту особистості, що охоплює емоційний, психічний та соціальний виміри. Від стійкості психологічного здоров'я залежать здатність до навчання, продуктивність праці, встановлення ефективних міжособистісних взаємин та спроможність до соціальної адаптації.

У контексті навчального середовища, яке потерпає під впливом воєнних дій, важливо усвідомлювати, що психологічне здоров'я здобувачів освіти та викладачів піддається значному стресу. Відновлення та збереження психологічної рівноваги стає нагальною необхідністю для подальшої ефективної освітньої діяльності.

Ми маємо враховувати, що психологічне здоров'я не є сталою характеристикою особистості, але представляє собою динамічний стан, що змінюється під впливом внутрішніх переконань та зовнішніх обставин. Воєнні конфлікти породжують у людей почуття тривоги, страху, безпорадності, що може поглиблювати латентні психологічні проблеми чи викликати нові. Значення психологічного супроводу в цих умовах полягає в наданні підтримки та розробленні стратегій для подолання психоемоційних труднощів.

Специфічні приклади, які можуть бути корисними для учасників освітнього процесу та викладачів, включають:

- організацію терапевтичних груп підтримки, де учасники можуть ділитись своїм досвідом та емоціями в безпечному середовищі;
- семінари з розвитку навичок самодопомоги та впорядкування стресу, включно з техніками релаксації, медитації, тайм-менеджменту;
- індивідуальні консультації з психологом для розроблення особистісних стратегій щодо правильної реакції на виклики та зміцнення психологічної резистентності;
- освітні програми, спрямовані на усвідомлення і розуміння феноменів посттравматичного стресового розладу та адаптації до надзвичайних життєвих умов.

Ефективний психологічний супровід сприяє не лише профілактиці погіршення психічного здоров'я, але й підвищує загальну ефективність освітнього процесу. Створення середовища, що підтримує психологічне благополуччя, є істотним для забезпечення стабільності та розвитку життєздатного освітнього простору, особливо в кризові періоди.

Тож, підсумовуючи, значення психологічного здоров'я в освітньому середовищі в умовах воєнного стану не можна недооцінювати. Активні зусилля з боку освітніх

інституцій щодо забезпечення дієвого психологічного супроводу є ключовими для створення продуктивної та академічної спільноти, яка має взаємну підтримку.

6.1.1.1 Важливість психологічної стійкості

Психологічна стійкість – це здатність особистості ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, травмами, життєвими труднощами та викликами, які неминучі під час тривалого воєнного конфлікту. Це фундамент, на якому тримається психічне здоров'я і продуктивність, як особистісні, так і професійні. У контексті воєнних дій в Україні психологічна стійкість стає не просто бажаною характеристикою, а важливою умовою виживання та збереження здоров'я освітян та здобувачів закладів вищої освіти.

Здобувачі освіти та викладачі, здатні до психологічної стійкості, часто краще адаптуються до нових умов навчання та роботи, відновлюються після психоемоційних потрясінь і виявляють гнучкість у прийнятті непростих рішень. Розвиток психологічної стійкості може суттєво допомогти в запобіганні вигоранню, депресивним і тривожним розладам.

Ключові аспекти психологічної стійкості включають:

- Саморегуляцію – здатність контролювати свої емоції та поведінку в стресових ситуаціях;
- Оптимізм – впевненість у позитивному результаті навіть у скрутні часи;
- Гнучкість мислення – здатність приймати рішення в умовах нестабільності та непередбачуваності;
- Підтримку – наявність мережі підтримки, включаючи сім'ю, друзів, колег та психологічні служби;
- Проактивність – ініціативність у вирішенні проблем та пошуку нових шляхів подолання труднощів.

Забезпечення навчальними закладами психологічної підтримки, розроблення та впровадження програм розвитку стійкості дають змогу здобувачам освіти і викладачам не тільки адаптуватися до змін, але й активно брати участь у процесі власного психологічного зцілення. Прикладами можуть служити тренінги з емоційного інтелекту, курси усвідомленості, майстер-класи з арт-терапії та регулярні зустрічі з психологами.

Важливим аспектом є також запровадження культури взаємодопомоги та співпраці між здобувачами освіти та викладачами, що сприяє виробленню відчуття спільноти, зниженню рівня стигматизації психічних проблем та підвищенню взаємної підтримки.

З огляду на підвищений рівень стресу і травматизації в результаті воєнного конфлікту роль психологічної стійкості у процесі освіти набуває особливої актуальності. Стійкість дає змогу не просто виживати, а й продовжувати особистісний розвиток, поглиблювати професійні знання та вміння, що є вирішальним для підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних будувати мир і відновлювати країну в поствоєнний період.

6.1.1.2 Роль психології в освітньому процесі

Освітній процес, безперечно, є багатограним та багаторівневим, де психологія відіграє ключову роль. Вона досліджує розумові процеси, мотивацію, емоції, поведінкові моделі та соціальні взаємодії, які є необхідними для ефективного навчання та викладання. Психологія дозволяє краще зрозуміти, як люди вчаться, та виявити найбільш ефективні способи організації освітнього процесу.

Роль психології можна розглядати через декілька таких аспектів, як:

1. Розуміння процесу навчання. Психологія пропонує моделі та теорії навчання, як-от когнітивістська, конструктивістська, соціокультурна, що дозволяють освітянам адаптувати методики відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей їх взаємодії з навчальним матеріалом.

2. Мотивація до навчання. Психологія вивчає мотивацію як важливий компонент освітнього процесу. Освітняни та викладачі можуть використовувати ці знання для створення мотиваційного навчального середовища та заохочення учасників освітнього процесу до активного навчання та саморозвитку.

3. Соціальні аспекти навчання. Здатність працювати в команді, спілкування та розвиток навичок соціальної взаємодії – все це важливі фактори, які впливають на успішність навчання. Психологія допомагає розуміти, як створити ефективну співпрацю в групах та колективах на основі цих факторів.

4. Розвиток особистості. Психологія допомагає визначити методи оцінки та розвитку таких особистісних якостей, як самостійність, відповідальність, критичне мислення.

5. Емоційний інтелект, який сприяє ефективній взаємодії та створенню позитивного навчального середовища, виховуючи здатність ідентифікувати та керувати власними емоціями, а також розуміти емоції інших.

6. Психологічний супровід у надзвичайних ситуаціях. Умови, що склалися в результаті воєнного конфлікту в Україні, вимагають особливої уваги до психологічної стійкості та адаптивності як здобувачів освіти, так і викладачів, тому психологічний супровід виступає як життєво необхідний елемент, що дозволяє подолати травматичний вплив, підтримати моральний дух та відновити здатність до навчання.

У практичному плані роль психології в освітньому процесі проявляється через розроблення індивідуалізованих підходів до навчання, впровадження інноваційних педагогічних технологій, надання психологічної допомоги та консультацій. Також важливою є робота зі спротивом до навчання, яке може виникати через особливості його організації або емоційне вигорання.

Використання психологічних знань в освіті сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної ефективно діяти в складних умовах сучасного світу та в умовах воєнного стану, що триває в Україні. Психологія допомагає здобувачам освіти та викладачам опановувати навички життєвого успіху, адаптивності та відповідального громадянства.

6.1.2 Роль педагога в психологічному супроводі

Забезпечення емоційного благополуччя учасників освітнього процесу є ключовим аспектом ефективного навчання та розвитку особистості в умовах кризи. Педагогу слід пам'ятати, що він виконує не лише роль посередника знань, а й виступає важливим чинником психологічної підтримки. Від уміння освітянина створювати безпечне та підтримувальне середовище, адаптуватися до психоемоційного стану здобувачів освіти залежить успішність освітнього процесу [1].

На першому етапі педагогу необхідно виявити специфічні психологічні потреби учасників освітнього процесу, які можуть включати потребу в безпеці, стабільності, розумінні та емпатії.

Також до завдань педагога належить створення емоційно-стабільної атмосфери в аудиторії, заохочення відкритої комунікації, розвитку міжособистісних взаємин і встановлення довіри.

До того ж, важлива адаптація навчального матеріалу та методик з урахуванням психологічного стану здобувачів освіти, щоб мінімізувати стрес та сприяти кращому засвоєнню інформації [47].

Педагогу необхідні постійний моніторинг та саморефлексія власної поведінки і методів навчання з метою їх коригування в інтересах здобувачів освіти.

Педагог повинен мати достатні знання з основ психології, щоб розуміти поведінку учасників освітнього процесу та вміти оптимізувати освітній процес відповідно до їх психоемоційного стану.

Також треба наголосити, що неодмінною умовою якісного психологічного супроводу є взаємодія педагога з професійними психологами та консультантами, які можуть надавати спеціалізовану допомогу. Наприклад, у ситуації, коли студент відчуває тривогу через воєнні дії, педагог може застосувати техніки зниження стресу перед початком лекції, такі як декілька хвилин медитації або дихальних вправ. Також важливо надавати простір для обговорення емоційних станів у безпечній та неконфліктній атмосфері, де здобувачі освіти можуть висловити свої переживання.

Урахування цих особливостей у роботі з дорослими здобувачами освіти дозволяє педагогу виконувати не лише освітню функцію, але й виступати в ролі наставника, який сприяє розвитку особистості в умовах виклику та невпевненості.

6.1.2.1 Підтримка здобувачів освіти

Як вже було доведено, психологічний супровід в освітніх закладах має бути спрямований не лише на академічну успішність, але й на формування стресостійкості, розвиток емоційного інтелекту та соціальних навичок.

Специфіка психологічної підтримки учасників освітнього процесу полягає у врахуванні вікових особливостей, індивідуальних потреб та психологічного стану кожного. Організація психологічної підтримки повинна базуватися на принципах добровільності, конфіденційності та взаємної поваги.

Першочергово слід зосередитися на таких аспектах, як:

1. Встановлення довірливих стосунків між здобувачами освіти та психологом, що сприяє їх відкритості та готовності ділитися проблемами і труднощами, з якими вони стикаються.

2. Групові та індивідуальні консультації. Групові заняття дозволяють здобувачам освіти відчувати підтримку одне одного, ефективно спілкуватися та розв'язувати конфлікти. У свою чергу індивідуальні консультації з психологом сприяють глибокій роботі з особистісними проблемами та тривогами.

3. Розроблення індивідуальних планів психологічної допомоги, які мають включати методи й техніки подолання стресу, розвиток копінг-стратегій, управління емоціями.

4. Проведення тренінгів і майстер-класів, що можуть бути спрямовані на навчання ефективної комунікації, розвиток лідерських якостей, вироблення навичок саморегуляції та самопомоги.

5. Організація психоедукаційних заходів, тобто психологи мають забезпечувати здобувачам освіти доступ до інформації про психологічне здоров'я, методи профілактики психічних розладів та можливості отримання психологічної допомоги.

6. Залучення до діяльності програм самопомоги, які можуть включати техніки релаксації, медитації, терапії з використанням мистецтва та інші засоби, що сприяють психічному відновленню.

Прикладом ефективної підтримки може служити організація спільних проєктів здобувачів освіти та психологів, які спрямовані на зміцнення психологічної стійкості, зокрема створення студентського медіаресурсу для обміну досвідом та стратегіями протистояння стресу.

Необхідно пам'ятати, що психологічна підтримка повинна адаптуватися до змінюваних умов та потреб учасників освітнього процесу. В умовах воєнного стану, коли студентське життя наповнене не тільки академічними труднощами, але й воєнними загрозами, особливу увагу слід приділяти збереженню психологічного здоров'я та мотивації до навчання й особистісного зростання.

6.1.2.2 Психологічні аспекти педагогіки

Педагогіка, будучи наукою про освіту та виховання, не може існувати ізольовано від психологічних знань. Сучасна педагогіка все більше визнає значення психології для розуміння освітнього процесу, адже вивчення психічних процесів, станів та поведінки людей є ключовим для ефективного навчання. Розглянемо психологічні аспекти педагогіки, які допомагають забезпечувати психологічний супровід у навчанні.

Основним завданням психологічного супроводу є створення сприятливих умов для розвитку особистості та її психічних функцій. Це охоплює розуміння індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їх мотивації, емоційного стану, соціальної взаємодії та розвитку когнітивних здібностей.

Мотивація є важливим психологічним компонентом, який впливає на успіх навчання. Викладачам важливо розробляти навчальні програми та використовувати методи, які заохочують внутрішню мотивацію учасників освітнього процесу. Такі

методи включають активне навчання, проєктний підхід, критичне мислення, вбудовування елементів гри і самостійність у навчанні.

Емоційний інтелект також відіграє важливу роль у педагогічному процесі. Вміння викладача розпізнавати, розуміти та управляти власними емоціями, а також емоціями здобувачів освіти сприяє створенню позитивного навчального середовища та підтримці емоційного благополуччя всіх учасників освітнього процесу.

Важливість соціальної взаємодії в навчанні не може бути недооціненою. Освітній процес повинен сприяти розвитку комунікативних навичок, умінь працювати в команді та вирішувати конфлікти. Соціально-психологічний клімат в освітніх закладах має великий вплив на психологічне самопочуття учасників освітнього процесу та їх академічну успішність.

Розвиток когнітивних здібностей – це ще один критичний аспект педагогіки. Викладачі повинні ознайомлювати здобувачів освіти з різними стратегіями навчання, що включають критичне мислення, розв’язання проблем, а також методи запам’ятовування та перенесення знань у нові контексти. Психологія навчання надає інструментарій для розуміння того, як люди засвоюють інформацію, перетворюючи її в знання та уміння.

Отже, психологічні аспекти педагогіки вимагають від викладачів не тільки фахових знань, але й глибокого розуміння людської психіки, здатності до емпатії, вдосконалення комунікаційних навичок та знання про методи і техніки психологічного супроводу навчання. Комбінуючи психологічний і педагогічний підходи, можна досягти високої ефективності освітнього процесу й підтримати учасників освітнього процесу в їх навчанні та розвитку.

6.2 Емоційна підтримка здобувачів освіти

6.2.1 Техніки стрес-менеджменту

Стрес є фізіологічною та психологічною реакцією на труднощі, які перевищують звичайні можливості особи справлятися з ними. В умовах воєнного стану, коли звичний ритм життя порушено та майбутнє може здатися невизначеним, виникає потреба в особливих підходах до зменшення стресу серед студентської громади.

Наведемо для прикладу кілька технік, які можуть бути використані для зниження рівня стресу.

1. Дихальні вправи. Глибоке дихання є одним із найбільш простих, проте ефективних методів зменшення стресу. Воно дозволяє знизити напругу та релаксувати тіло. Один із методів – техніка «4-7-8», де ви вдихаєте, рахуючи до чотирьох, утримуєте дихання на сім та видихаєте на вісім.

2. Медитація та усвідомленість. Вправи уважності дозволяють здобувачам освіти зосередитися на даному моменті та знизити рівень тривоги. Практикування усвідомленості може включати сканування тіла, спостереження за диханням або просто усвідомлення поточного досвіду без оцінювання.

3. Фізична активність. Регулярні фізичні вправи допомагають не тільки покращити фізичне здоров’я, але й зменшити симптоми стресу та депресії. Це може

бути йога, біг, плавання чи будь-який інший вид активності, який приносить задоволення.

4. Техніки релаксації. Прогресивна м'язова релаксація, яка полягає в чергуванні напруження та розслаблення різних груп м'язів, допомагає зменшити м'язову напругу та заспокоїти розум.

5. Ведення щоденника. Рефлексія через письмо є сильним інструментом для розуміння та управління емоціями. Щоденне висвітлення думок та почуттів може допомогти учасникам освітнього процесу впоратися з негативними емоціями та зменшити стрес.

6. Емоційний самоконтроль. Виховання здатності розпізнавати власні емоційні стани та регулювати свої реакції може бути ефективним засобом управління стресом.

7. Соціальна підтримка. Підтримка друзів, сім'ї та колег може зіграти ключову роль у стрес-менеджменті. Соціальна взаємодія не лише надає емоційну підтримку, але й допомагає відчувати себе частиною спільноти.

Слід пам'ятати, що важливо не лише застосовувати зазначені стратегії, але й регулярно оцінювати їх ефективність, за потреби доповнюючи чи змінюючи їх. Стрес-менеджмент має бути індивідуалізованим, ураховуючи особливості кожного здобувача освіти, його потреби та умови життя.

6.2.1.1 Методи зниження стресу

Стрес є нормальною частиною життя кожної людини, особливо в умовах воєнного конфлікту та суспільної нестабільності. Це стосується і студентства, яке, незважаючи на молодий вік, піддається численним стресогенним факторам: академічні вимоги, професійні очікування, необхідність адаптації до нових умов навчання та життя. Важливою складовою частиною ефективної освіти є психологічний супровід здобувачів освіти, основу якого становить уміння знижувати рівень стресу. Отже, розглянемо специфічні методи, які можуть застосовувати не тільки психологи, але й самі здобувачі освіти для подолання стресових станів.

- Техніки усвідомленої присутності (усвідомленість).

Здобувачам освіти пропонуються вправи, спрямовані на зосередження уваги на поточному моменті, сенсорних відчуттях або на диханні. Наприклад, медитація, де вони повинні сконцентруватись, відчуючи, як повітря проходить через ніздрі, заповнює легені й виходить назовні.

- Фізична активність.

Регулярні заняття спортом або просто активні фізичні вправи, такі як прогулянки на свіжому повітрі, йога або танці, сприяють виробленню ендорфінів – «гормонів щастя», що мають природні антистресові властивості.

- Тайм-менеджмент.

Розвиток навичок ефективного планування часу та пріоритетів дозволяє учасникам освітнього процесу уникнути почуття перевантаженості та підвищеної

тривожності. Використання щоденників, планувальників або додатків для тайм-менеджменту може бути вельми доречним.

- Техніки релаксації.

Ці техніки мають на меті зниження фізичного напруження та психоемоційного збудження. Прогресивна м'язова релаксація, техніки глибокого дихання, аутогенне тренування – все це допомагає заспокоїти нервову систему.

- Емоційні вентиляції.

Обговорення проблем, переживань та емоцій з довіреною особою, фахівцем-психологом або в межах груп підтримки допомагає не накопичувати негативні емоції та знайти конструктивні шляхи їх вирішення.

- Розвиток стресостійкості.

Здобувачам освіти корисно вчитися сприймати труднощі як можливість для особистісного зростання та розвитку. Навчання методам проблемно-орієнтованого підходу дозволяє ефективно подолати стресори.

- Когнітивно-поведінкові стратегії.

Важливо навчити здобувачів освіти аналізувати власні думки та переконання, ідентифікувати серед них хибні й замінювати їх раціональними, адаптивними відповідями.

- Правильне харчування та сон.

Збалансоване харчування та дотримання гігієни сну є фундаментальними факторами для ослаблення впливу стресу на організм. Уникання вживання великої кількості кофеїну, цукру та інших стимуляторів може поліпшити загальний емоційний стан.

- Використання творчості.

Малювання, написання щоденників, поезії, музика або танці можуть служити вентиляцією почуттів та способом їх переосмислення і позбавлення від негативного впливу.

Впровадження цих методик в освітньому процесі сприятиме не тільки подоланню актуальних стресових станів, а й розвитку навичок саморегуляції та емоційної стійкості в учасників освітнього процесу, які є неймовірно важливими для їх особистісного розвитку та професійного самовдосконалення в умовах воєнного стану та в післявоєнний період.

6.2.1.2 Практики самопідтримки

У контексті емоційної підтримки здобувачів освіти важливе місце займає розвиток навичок самопідтримки, які допомагають індивіду ефективно керувати власними емоційними станами та стресом. Розвивати ці навички потрібно систематично та свідомо, з метою підвищення емоційної резильєнтності та загального благополуччя. Далі подано декілька стратегій самопідтримки, які можуть бути корисними для учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти (ЗВО), особливо в умовах воєнного стану в Україні.

1. Розвиток навичок усвідомленості та медитаційних практик дозволяє краще зосереджуватися, знижує рівень стресу та покращує емоційний стан, а медитація може включати дихальні вправи, сканування тіла, візуалізацію чи мантри.

2. Ведення особистого щоденника, де можна висловлювати свої думки, емоції та переживання, сприяє глибшому розумінню власних реакцій та почуттів, а також зменшує психологічний тиск.

3. Вміння ефективно планувати та розподіляти свій час, включаючи в нього відпочинок та відновлення, дозволяє знизити рівень стресу та забезпечує відчуття контролю над обставинами.

4. Регулярні заняття спортом і фізичні вправи зміцнюють здоров'я, покращують настрій та допомагають відволіктися від психологічних навантажень. Це можуть бути як прогулянки на свіжому повітрі, заняття йогою або танцями, так і командні види спорту.

5. Розвиток хобі, тобто заняття улюбленою справою, сприяє зниженню стресу та збільшенню відчуття задоволення від життя, воно може стати джерелом позитивних емоцій та нових досягнень.

6. Застосування релаксаційних технік, як-от прослуховування музики, ароматерапія, ванни з морською сіллю або масаж, може позитивно вплинути на емоційний стан і допомогти організму відновитись від стресу.

7. Важливим аспектом самопідтримки є вміння звернутися по професійну психологічну допомогу, коли власні зусилля не приносять бажаного ефекту. Регулярні зустрічі з психологом можуть стати місцем, де студент зможе отримати підтримку та попрацювати над рішенням особистісних проблем.

Кожна з перелічених стратегій потребує індивідуального підходу та врахування конкретних умов життя та студентського навчання. Рекомендується стимулювати здобувачів освіти до самостійного пошуку найбільш ефективних для них методів самопідтримки і заохочувати їх до обговорення успішних практик у студентському середовищі.

6.2.1.3 Використовування Obsidian для ведення особистого щоденника

Використання технології як засобу для саморефлексії може значно покращити процес ведення щоденника, наприклад за допомогою програми «Obsidian», що може привнести додаткові переваги.

Obsidian – це потужний інструмент для заміток, який дозволяє створювати пов'язані між собою записи, формуючи схожу на мозкову мережу структуру даних. Це особливо корисно для глибокої саморефлексії, адже дозволяє візуалізувати зв'язки між різними думками, емоціями та подіями².

Способи використання Obsidian для ведення особистого щоденника:

² Obsidian - Sharpen your thinking. URL: <https://obsidian.md/>

● Створення щоденних записів. Кожного дня створюйте нову замітку в Obsidian, де ви висловлюєте свої думки та емоції. Це може бути що завгодно: від роздумів про день до аналізу конкретної емоційної реакції.

● Тегування та категоризація. Використовуйте теги для категоризації записів, наприклад, #емоції, #рефлексія, #вдячність тощо. Це допоможе легше орієнтуватися в записах та знаходити певні теми чи почуття.

● Посилання між записами. В Obsidian можна створювати посилання між різними замітками. Це дозволяє вам з'єднувати різні думки та роздуми, виявляючи зв'язки між різними аспектами вашого життя.

● Візуалізація думок. За допомогою функції графу в Obsidian ви можете візуалізувати, як всі ваші записи взаємопов'язані, що може допомогти в ідентифікації патернів у ваших думках та почуттях.

● Регулярний перегляд. Завдяки легкості навігації та пошуку в Obsidian ви можете регулярно переглядати свої старі записи, що сприяє глибшому розумінню вашого емоційного розвитку та змін у вашому сприйнятті.

Підхід до саморефлексії через щоденник використовує технологічні можливості для покращення самоаналізу та самопізнання, дозволяючи користувачам глибше зануритися в аналіз своїх внутрішніх процесів.

Використання Obsidian для саморефлексії може бути ще більш ефективним завдяки можливості інтеграції плагінів на основі штучного інтелекту (ШІ), таких як GPT (Generative Pretrained Transformer). Це додатково розширює функціонал програми, дозволяючи використовувати розширені можливості ШІ для аналізу та розвитку щоденника.

Інтегрувати плагін на базі GPT в Obsidian для підвищення ефективності саморефлексії можна через:

● Автоматичне генерування ідей (AI). Це може допомогти знайти нові ідеї або підказки для щоденних записів, заснованих на попередніх замітках та інтересах;

● Аналіз емоційного тону. Плагін може аналізувати текст записів на предмет емоційного тону, допомагаючи вам краще зрозуміти свої переважні емоційні стани та їхні коливання;

● Зв'язок із літературою та ресурсами. AI може пропонувати вам статті, книги або інші ресурси, пов'язані з вашими записами, щоб поглибити ваше розуміння й подати нові ідеї для роздумів;

● Інтерактивний діалог. Штучний інтелект може використовуватись для імітації діалогу, дозволяючи вам ставити запитання та отримувати відповіді, які можуть сприяти глибшому самоаналізу;

● Рекомендації щодо саморозвитку. На основі вашої історії записів AI може пропонувати конкретні шляхи для саморозвитку та покращення самопочуття.

Отже, інтеграція програми Obsidian у процес ведення особистого щоденника відкриває нові перспективи для саморефлексії та саморозвитку. Завдяки своїй унікальній структурі та можливості створення зв'язаних між собою записів Obsidian дозволяє користувачам не тільки систематизувати свої думки та спостереження, але й виявити приховані зв'язки та патерни у своєму мисленні. Це відкриває шлях до більш

глибокого самопізнання та ефективної саморефлексії, збагачуючи процес ведення щоденника новими інсайтами та перспективами. Інтеграція штучного інтелекту через плагіни, такі як GPT, подальше розширює можливості Obsidian, додаючи функціональність для автоматичного генерування ідей, аналізу емоційного тону, зв'язку з додатковими ресурсами та інтерактивного діалогу. Це робить Obsidian не просто інструментом для запису, а повноцінним помічником у пошуку самосвідомості та саморозвитку, дозволяючи здобувачам освіти й педагогам максимально використовувати технологічні інновації для особистого зростання.

6.2.2 Створення психологічно комфортного середовища

Створення психологічно комфортного середовища для учасників освітнього процесу є одним із фундаментальних завдань вищої освіти, особливо в контексті воєнного стану. Ефективне навчальне середовище, що сприяє емоційній підтримці, вимагає інтеграції засобів психологічного забезпечення, які беруть до уваги вразливість студентської психіки в умовах стресу та невизначеності.

Фізичний простір навчального середовища

Сучасний простір для навчання повинен бути таким, що сприяє почуттю безпеки та затишку. Важливо використовувати спокійні кольори в оформленні аудиторій, забезпечувати достатнє природнє освітлення та вентиляцію, організовувати ергономічно організований простір, що дозволяє легко адаптуватися до різних типів навчальної діяльності.

Емоційний клімат

Викладачі повинні прагнути створення атмосфери довіри та взаємоповаги, чутливо реагуючи на емоційні потреби здобувачів освіти. Рівень емоційної відкритості в групі визначається нормами й цінностями, які культивуються в процесі спілкування, а чесність, взаємодопомога та співчуття стають опорними точками в створенні психологічно безпечного середовища.

Методи емоційної підтримки

Такі прийоми, як активне слухання, емпатія, надання позитивного зворотного зв'язку, є ключовими для підтримки учасників освітнього процесу. Викладач повинен уміти виявляти не тільки вербальні, але й невербальні сигнали, які вказують на емоційний стан, та діяти відповідно до ситуації.

Педагогічна взаємодія

Педагогічна взаємодія, заснована на принципах гуманізму, стимулює розвиток автономії здобувачів освіти та їх усвідомлення власної значущості. Викладачі мають ставити перед здобувачами освіти виклики, що допомагають їм долати обмеження, але й надавати підтримку та наставництво в процесі вирішення складних завдань.

Превентивні заходи

Заклади вищої освіти повинні розробляти та впроваджувати програми, які попереджують виникнення психологічних труднощів. Семінари з психологічної грамотності, майстер-класи з розвитку емоційного інтелекту, тренінги з комунікації та

конфліктології служать засобом профілактики та зміцнення психологічного здоров'я студентської спільноти.

Завдяки цілеспрямованій роботі зі створення психологічно комфортного навчального середовища можна досягти не тільки високих академічних результатів, але й покращення якості життя учасників освітнього процесу, їх особистісного зростання та соціальної адаптації в складних умовах сучасності.

6.2.2.2 Важливість інклюзивності

Інклюзивність в освітньому середовищі – це не лише етичний імператив, але й стратегічне зобов'язання, яке сприяє розвитку суспільства загалом. Важливість інклюзивності та її спрощення в умовах воєнного стану в Україні підкреслює унікальні виклики й можливості для створення справедливої та ефективної системи навчання.

Інклюзивність передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів освіти незалежно від їх соціальної, етнічної приналежності, мови, віросповідання, статі, віку, фізичного або психічного стану. В умовах воєнного конфлікту особливо важливим є забезпечення освітніх потреб внутрішньо переміщених осіб та учасників освітнього процесу, які постраждали від воєнного конфлікту.

Реалізація інклюзивності в навчанні вимагає від викладачів та освітніх установ:

- 1) адаптації освітніх планів та методик, щоб забезпечити доступність освіти для всіх. Це може включати розроблення спеціальних освітніх матеріалів, використання асистивних технологій, забезпечення матеріалів шрифтом Брайля тощо;
- 2) створення безбар'єрного навчального середовища. Приміщення ЗВО повинні бути доступні для учасників освітнього процесу з особливими потребами, включаючи ті, що мають рухові обмеження або вади слуху та зору;
- 3) урахування емоційних і психологічних потреб здобувачів освіти, особливо тих, хто пережив воєнні травми. Психологічна підтримка та консультації повинні бути вбудовані в структуру освітнього процесу;
- 4) професійної підготовки для викладачів, яка включає навчання щодо роботи в інклюзивному класі, розуміння різних потреб учасників освітнього процесу та сталі навички культурної чуйності.

Конкретні приклади інклюзивності в освіті можуть включати:

- використання методів універсального дизайну навчання, коли викладаються курси з урахуванням різних стилів і темпів навчання;
- організацію спеціально обладнаних освітніх зон для внутрішньо переміщених здобувачів освіти із зони конфлікту, щоби вони відчували себе більш захищеними та спокійними;
- надання додаткових ресурсів та підтримки здобувачам освіти, які відновлюють своє навчання після перерви, спричиненої воєнними діями.

Інклюзивність стає особливо актуальною в умовах воєнного стану, коли освітній процес потребує гнучкості та адаптивності для відповіді на змінні умови та потреби

учасників освітнього процесу. Підтримка інклюзивної освіти в цих умовах є вкрай важливою для забезпечення стабільності та психологічного здоров'я здобувачів освіти, а також для забезпечення продовження їх академічного та професійного розвитку.

6.3 Розроблення програм психологічної допомоги

6.3.1 Стратегії втручання

В умовах воєнного стану освітній процес неминуче піддається трансформаціям, а важливим аспектом стає психологічний супровід здобувачів освіти та викладачів. Ефективні стратегії втручання можуть значно полегшити адаптацію до нових реалій, допомагаючи подолати стрес і травму. Ключовими напрямками в розробленні таких програм є:

- Адаптивне планування, аби відповідати змінам у потребах особистості й колективу, що має передбачати різні сценарії та включати чіткі кроки для освітян, які, сприймаючи зміни, можуть оперативно реагувати на актуальні виклики;
- Стрес-менеджмент – техніки управління стресом як частина освітніх програм (дихальні вправи, медитація, тайм-менеджмент, що допоможуть здобувачам освіти та викладачам ефективно керувати своїм емоційним станом);
- Кризова інтервенція – запровадження освітніх модулів, які фокусуються на техніках надання першої психологічної допомоги в кризових ситуаціях, зокрема, на виявленні ознак психічної травми та надання первинної емоційної підтримки;
- Групова підтримка – формування груп взаємодопомоги, де здобувачі освіти та викладачі мають можливість висловлювати свої переживання, ділитись досвідом і відчувати спільність;
- Когнітивно-поведінкові техніки – використання терапевтичних підходів для корекції деструктивних думок і поведінки з метою оптимізації адаптації до умов життя в період воєнного конфлікту;
- Освітній супровід – створення інформаційних ресурсів і тренінгів про ефективні стратегії самодопомоги та взаємодопомоги, які спонукають до самоосвіти і сприяють зростанню психологічної компетентності;
- Моніторинг та оцінювання – регулярний аналіз ефективності програм втручання та адаптація підходів відповідно до отриманих результатів і зворотного зв'язку від учасників.

Розробляючи програми психологічної допомоги в навчальному середовищі, необхідно усвідомлювати, що ефективне втручання базується на поєднанні знань із психології, педагогіки й кризової інтервенції, враховуючи специфічні потреби аудиторії та динаміку воєнних обставин.

6.3.1.1 Індивідуальні підходи

У контексті розроблення програм психологічної допомоги особливо важливе значення мають індивідуальні підходи до кожної особистості з урахуванням її віку, характеру та життєвого досвіду. Індивідуальний підхід передбачає не лише

встановлення довірливих взаємовідносин зі здобувачем освіти, а й глибокий аналіз його психологічного стану, потреб та ресурсів для подальшого виявлення найбільш ефективних шляхів надання психологічної підтримки.

Задля практичної реалізації індивідуального підходу психолог має:

- 1) провести первинну діагностику психологічного стану здобувача освіти, використовуючи сучасні методики та інструментарій, що дозволять отримати достовірну інформацію про емоційний стан, тривожність, психологічну стійкість і можливість адаптації до умов навчання в період воєнного конфлікту;
- 2) визначити індивідуальні потреби в психологічній підтримці, які можуть значно варіюватися від потреби в розробленні навичок стресостійкості до надання допомоги в працевлаштуванні чи соціальній інтеграції;
- 3) скласти план психологічної допомоги з урахуванням особистісних рис, уподобань й особливостей когнітивного стилю здобувача освіти, наприклад, деяким особам може підійти когнітивно-біхевіоральна терапія як метод боротьби з негативними думками, іншим – арт-терапія або медитація як засоби релаксації та відновлення;
- 4) забезпечити регулярність зустрічей та встановити критерії оцінки ефективності наданої психологічної допомоги, що може включати послідовне спостереження за динамікою психологічного стану або за змінами в поведінці, мотивації та загальному благополуччі здобувача освіти;
- 5) проводити корекційну роботу, яка направлена на вирішення конкретних психологічних проблем, стимулюючи особистісний розвиток та підвищуючи адаптаційні можливості особистості;
- 6) бути готовим до рефлексії та корекції власної методики з метою забезпечення найбільшої відповідності індивідуальним потребам здобувача освіти.

Варто відзначити, що індивідуальний підхід має бути гнучким та включати можливість адаптації протягом усього процесу психологічного супроводу. Зважаючи на нестабільну ситуацію в країні та підвищений рівень стресу серед здобувачів освіти, програми психологічної допомоги мають бути особливо чутливими до змін у потребах та стані осіб, що проходять навчання.

6.3.1.2 Групові сесії

Цей підхід сприяє об'єднанню учасників зі схожим досвідом та проблемами, дозволяючи їм поділитись своїми переживаннями, навчитись методам саморегуляції й отримати соціальну підтримку в безпечному середовищі.

Основні принципи розроблення групових сесій

1. Створення безпечного простору. Група повинна бути місцем, де кожен може вільно виражати свої думки і почуття без страху бути осудженим. Це досягається за допомогою чітких правил конфіденційності та взаємоповаги.

2. Структурування сесії. Кожна групова сесія повинна мати чітку структуру, що включає вступ, основну частину та завершення. Вступна частина може включати короткі вправи на зосередження та релаксацію. Основна частина може включати обговорення, рольові ігри, а також методи когнітивно-поведінкової терапії. Завершальна частина допомагає учасникам підсумувати здобуті знання та визначити подальші кроки.

3. Інтерактивність та залученість. Учасники повинні активно брати участь у дискусіях та вправах. Це може включати роботу в парах, групові проекти, відкритий діалог та спільне вирішення проблем.

4. Використання адаптивних методик. Необхідно враховувати особливості групи, її досвід та потреби й відповідно до цього адаптувати методики. Наприклад, для осіб, які пережили травматичні події, можуть бути корисними техніки м'якого розслаблення та дихальні вправи.

5. Підтримка та наставництво. Фасилітатори мають надавати учасникам навички самодопомоги та саморегуляції, навчаючи групу взаємопідтримки та спонукаючи до особистісного зростання.

6. Моніторинг та оцінка ефективності. Регулярний збір зворотного зв'язку від учасників допомагає оцінити ефективність групових сесій і вносити необхідні корективи.

Приклади вправ для групових сесій

- «Коло довіри», де учасники діляться своїми потаємними переживаннями.
- «Дерево життя», що допомагає осмислити свій життєвий шлях, стійкість та ресурси.
- Техніки когнітивного переформатування, спрямовані на ідентифікацію та корекцію негативних переконань.
- «Сенсорні сади» як метод релаксації, де учасники уявно створюють спокійний простір.
- Майстер-класи з арт-терапії для вираження емоцій через творчість.

Групові сесії в психологічній програмі мають надавати здобувачам освіти та освітянам інструменти для подолання емоційних труднощів, що виникають через воєнний конфлікт, а також розвивати в них навички психологічної стійкості, які вони зможуть застосовувати у своєму професійному та особистісному житті.

6.3.2 Консультативні послуги

Консультативні послуги займають одне із центральних місць у системі психологічної допомоги освітянам та студентству в умовах воєнного стану. Вони надають необхідну підтримку для подолання психологічних наслідків конфлікту, сприяють адаптації до змінених умов навчання та роботи, а також зміцненню психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Консультативні послуги можна класифікувати за такими напрямками, як:

1. Індивідуальні консультації, які передбачають персоналізоване звернення і спрямовуються на розв'язання специфічних психологічних питань;
2. Групові консультації, що сприяють вирішенню колективних проблем, підвищенню когезійності групи та організації ефективної взаємодії;
3. Тематичні воркшопи та семінари, розроблені для вироблення специфічних навичок, наприклад, стресостійкості, комунікації, саморегуляції тощо;
4. Кризові інтервенції, надання термінової психологічної допомоги у випадках травмувальних подій чи гострих психологічних станів;
5. Онлайн-консультації, що є особливо важливими у випадках обмеженого фізичного доступу до фахівців.

План розвитку консультативних послуг включає кілька ключових елементів:

- Визначення потреб цільової групи. Перед запровадженням будь-яких послуг необхідно провести аналіз запитів та потреб освітянської спільноти. Це може бути здійснено через анкетування, інтерв'ювання або фокус-групи.
- Розроблення програм і методик, що стануть змістовою основою консультативних послуг. Ці програми мають бути гнучкими, адаптивними, заснованими на доказовій практиці.
- Підготовка кваліфікованих фахівців. Необхідно забезпечити високий професіоналізм консультантів, які повинні мати глибокі знання з психології, володіти навичками кризової інтервенції та консультативної роботи.
- Популяризація послуг серед освітянської спільноти. Для ознайомлення з можливостями консультацій використовуються інформаційні кампанії, публікації в спеціалізованих виданнях та в соціальних мережах.
- Забезпечення доступності та анонімності послуг. Важливо створити безпечні канали отримання допомоги, щоб освітяни та здобувачі освіти відчували себе захищеними та вільними під час звернення за консультативними послугами.

Приклади ефективних форм консультативних послуг

- Факультативні курси з психологічної самодопомоги для викладачів, де вони можуть навчитися методам упорядкування емоційного стану та розвитку резильєнтності.
- Регулярні супервізії для психологічної служби ЗВО, що дозволяють спеціалістам аналізувати власну роботу та систематично підвищувати професійну майстерність.
- «Гарячі лінії» для здобувачів освіти, де вони мають можливість отримати термінову психологічну консультацію або направлення до відповідного спеціаліста.

Залучення до консультативних послуг професіоналів з різною спеціалізацією, включаючи психотерапевтів, соціальних працівників, педагогів та консультантів з кар'єри, сприятиме всебічній підтримці освітян та студентства і подоланню викликів, спричинених війною.

6.3.2.1 Доступність допомоги

Доступність психологічної допомоги є ключовим фактором ефективності реагування на психоемоційні потреби населення в умовах воєнного стану. Ця підсекція охоплює стратегії та рекомендації з розширення діапазону психологічних послуг, які можуть бути надані здобувачам освіти та освітянам, і гарантування їх доступності в різних контекстах.

Забезпечення доступності психологічної допомоги вимагає комплексного підходу. Він включає такі елементи, як:

1. Інформування та обізнаність.

- регулярне інформування освітянської спільноти про доступні психологічні служби через офіційні вебсайти освітніх закладів, соціальні мережі, електронну пошту та інші комунікативні канали;

- організація інформаційних сесій та тренінгів з набуття навичок першої психологічної допомоги, стрес-менеджменту, саморегуляції;

- включення огляду доступних програм психологічної підтримки до освітніх планів для підвищення обізнаності здобувачів освіти.

2. Безперервна психологічна підтримка.

- створення системи постійної психологічної підтримки, яка включає індивідуальні та групові консультації;

- реалізація «гарячих ліній» та онлайн-платформ для термінової психологічної підтримки;

- розроблення мобільних додатків та вебресурсів для самодопомоги та віддаленого консультування.

3. Інтеграція допомоги в освітній процес.

- залучення психологів для роботи зі здобувачами освіти та викладачами безпосередньо в освітньому середовищі;

- впровадження курсів, направлених на розвиток емоційного інтелекту, стратегій протидії стресу та побудови резильєнтності.

4. Соціальне партнерство.

- співпраця з громадськими організаціями, які спеціалізуються на наданні психологічної допомоги;

- створення мережі психологічної допомоги із залученням волонтерів та фахівців з різних регіонів України.

5. Фінансова підтримка та гранти.

- залучення додаткового фінансування та міжнародних грантів для розширення спектру та покращення якості психологічних послуг;
- створення спеціальних фондів для підтримки психологічної допомоги в освітньому середовищі.

Важливо розуміти, що надання психологічної допомоги в умовах воєнного стану має бути адаптоване до специфіки та поточного стану освітньої системи та зовнішніх умов. Особлива увага повинна бути приділена забезпеченню конфіденційності, безпеки та етичних стандартів. Для ілюстрації: будь-який заклад вищої освіти може розробити мобільний додаток, що надасть здобувачам освіти і викладачам швидкий доступ до матеріалів із самопомоги, контактів фахівців, а також можливість запису на консультацію. До того ж ЗВО може організувати серію майстер-класів з медитації та усвідомленості для зниження рівня стресу і підвищення психологічної стійкості своєї громади.

Впровадження зазначених стратегій сприятиме створенню стійкої та адаптивної системи психологічної підтримки, що відповідатиме потребам освітянської спільноти в непростих умовах воєнного стану.

6.3.2.2 Роль психологів у закладах вищої освіти

Психолог відіграє вирішальну роль у наданні психологічної підтримки та в реалізації програм психологічної допомоги здобувачам освіти. Професійність, готовність та компетентність таких спеціалістів мають значний вплив на ефективність вирішення психоемоційних проблем здобувачів освіти та забезпечення стабільного і безпечного освітнього середовища, що в умовах воєнного стану в Україні є особливо актуальним.

Основні завдання психолога в закладах вищої освіти включають:

- 1) діагностику психологічного стану здобувачів освіти та викладачів, виявлення осіб, яким потрібна психологічна допомога;
- 2) розроблення та реалізацію програм психологічного консультування, терапії та реабілітації для осіб, які пережили травматичні події або відчувають психологічні складнощі;
- 3) консультування викладачів щодо методів психологічної підтримки здобувачів освіти та адаптації освітнього процесу з урахуванням їхнього психологічного стану;
- 4) впровадження психоедукаційних програм і тренінгів, які сприяють розвитку стресостійкості, емоційної саморегуляції та взаємодопомоги між здобувачами освіти та викладачами;
- 5) співпрацю з батьками здобувачів освіти для інформування про стан психологічного здоров'я їхніх дітей та забезпечення належної підтримки в сімейному середовищі;

6) здійснення превентивних заходів для запобігання виникненню психологічних проблем і розвитку кризових ситуацій серед студентського контингенту;

7) участь у роботі мультидисциплінарних команд разом із викладачами, медичними працівниками, соціальними працівниками та іншими спеціалістами для надання комплексної допомоги здобувачам освіти.

Професіоналізм психолога в освітньому закладі передбачає неперервне вдосконалення власних навичок і знань, особливо у сфері психологічної допомоги в кризових умовах. Це вимагає орієнтації на сучасні методики, підходи та міжнародний досвід у сфері психологічної підтримки під час війни та катастроф.

Приклади діяльності психолога в закладах вищої освіти

- Проведення індивідуальних та групових сесій зі здобувачами освіти, що відчувають труднощі з адаптацією до життєвих змін, спричинених воєнними подіями або іншими факторами.

- Організація навчальних семінарів для викладачів з основ кризового втручання та технік роботи з травмою.

- Співпраця із сім'ями здобувачів освіти для зміцнення їх ролі в процесі психологічного відновлення та адаптації до нових життєвих умов.

- Реалізація програм сприяння ментальному здоров'ю, особистісному зростанню та розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти.

Психолог у ЗВО повинен щодня демонструвати емпатію, терпіння та професіоналізм, а також володіти високим рівнем особистісної та емоційної саморегуляції, щоб ефективно виконувати завдання з психологічної підтримки та допомоги в освітньому закладі.

6.4 Підсумки

6.4.1 Основні пункти розділу

Ми ретельно розглянули важливість психологічного супроводу в освітньому процесі в контексті кризових умов, викликаних війною в Україні. Освітній процес, що триває в таких умовах, потребує адаптації та перегляду звичних підходів до навчання та виховання. Основні пункти розділу включають:

1. Розуміння та визнання впливу воєнних дій на психічний стан здобувачів освіти та викладачів. Ми наголошуємо на тому, що стрес і травма можуть суттєво впливати на здатність до навчання та працездатність;

2. Необхідність інтеграції психологічної підтримки в освітнє середовище. Ми рекомендували методи й техніки, які можуть бути використані для зменшення рівня стресу та покращення емоційного стану учасників освітнього процесу;

3. Акцент на значенні психологічної стійкості та розвиток стратегій боротьби зі стресом для ефективного навчання та підтримання добробуту залучених осіб;

4. Опис конкретних психологічних інтервенцій, таких як когнітивно-поведінкова терапія, усвідомленість, групова підтримка та індивідуальні консультації, які можуть бути застосовані для пом'якшення наслідків травматичних подій;

5. Інструкції щодо розроблення плану психологічного супроводу на рівні освітнього закладу, включаючи створення безпечного освітнього середовища та забезпечення доступу до професійних психологів;

6. Рекомендації щодо побудови співпраці з батьками та громадськими організаціями для створення додаткових мереж підтримки;

7. Особлива увага до профілактики вигорання серед викладачів та педагогів, які знаходяться в стані підвищеного стресу внаслідок подвійного навантаження – виконання професійних обов'язків та протистояння особистих викликів;

8. Підкреслення важливості постійної освіти та саморозвитку в області психології для фахівців освіти, щоб забезпечити актуальність та ефективність методів психологічного супроводу.

У сукупності цей розділ підкреслює, що психологічний супровід є важливим аспектом освіти майбутнього, який дозволяє не тільки відновити нормальні навчальні процеси під час і після конфлікту, але й зміцнює психологічну стійкість та сприяє загальному добробуту освітньої спільноти.

6.4.2 Рекомендації для педагогів

Професійна діяльність педагогів під час воєнного конфлікту вимагає адаптації до нових викликів та пошуку ефективних шляхів психологічного супроводу здобувачів освіти. Нижче наведені рекомендації, які можуть допомогти освітнім працівникам впоратися із цим завданням.

1. Створення безпечного освітнього середовища.

Під час воєнного конфлікту особливу увагу слід приділити емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, тому важливо створити й підтримувати освітній простір з атмосферою взаємоприйняття та розуміння.

2. Акцент на ресурсності та відновленні – розпізнавання та підтримка внутрішніх ресурсів здобувачів освіти, тобто їхніх сильних рис характеру, умінь та інтересів. Треба навчати їх методів відновлення психологічного стану (техніки релаксації, медитації, арт-терапії).

3. Урахування індивідуальних потреб.

Педагог повинен бути чутливим до змін у поведінці та емоційному стані здобувачів освіти, завжди пам'ятати про можливість індивідуальних консультацій та підтримки.

4. Розвиток навичок критичного мислення.

Треба навчити учасників освітнього процесу аналізувати інформацію, розрізняти факти від думок та шукати достовірні джерела.

5. Забезпечення інформаційної підтримки.

Необхідно надати здобувачам освіти актуальну інформацію щодо доступних психологічних служб, гарячих ліній, груп самодопомоги та інших ресурсів, де вони можуть отримати необхідну допомогу.

6. Включення практик міжособистісної підтримки.

Рекомендовано використовувати та заохочувати групові види робіт, які сприяють зближенню здобувачів освіти, налагодженню комунікативних зв'язків між ними, а також формують навички взаємодопомоги та емпатії.

7. Підтримка копінг-стратегій – способів адаптації до стресових ситуацій та впорядкування емоцій. Введення практики обговорень та мозкових штурмів дозволять здобувачам освіти висловлювати свої переживання і шукати шляхи їх розв'язання.

8. Організація тренінгів та семінарів.

Регулярне проведення тренінгів та семінарів для розвитку емоційного інтелекту, навичок спілкування, способів вирішення конфліктів тощо може стати в нагоді у воєнний час.

Працівникам освіти слід пам'ятати, що їхня роль не обмежується наданням лише академічних знань, у воєнний час вони також виступають як психологічний оплот для своїх учасників освітнього процесу. Ефективний психологічний супровід може значно сприяти не тільки досягненню освітніх цілей, а й підтриманню духовного здоров'я студентської спільноти.

6.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Яка стратегія не є частиною стратегій психологічного втручання в умовах воєнного стану?

- а) Прогресивна м'язова релаксація
- б) Когнітивно-поведінкові техніки
- в) Інтенсивне фізичне навантаження
- г) Адаптивне планування

2. Який метод ведення щоденника запропоновано в тексті як інструмент саморефлексії?

- а) Використання паперових записників
- б) Запис аудіощоденника
- в) Використання програми «Obsidian»
- г) Створення відеощоденника

3. Що не є основним завданням психолога в закладі вищої освіти?

- а) Розроблення програм з фізичної підготовки
- б) Діагностика психологічного стану здобувачів освіти
- в) Консультації з педагогами
- г) Впровадження психоедукаційних програм

4. Що означає термін «інклюзивність» у контексті освіти?

- а) Сегрегація учасників освітнього процесу за віковими групами
- б) Рівний доступ до якісної освіти для всіх
- в) Виключення соціальної інтеракції з навчання
- г) Перенесення навчання в Інтернет

5. Яка основа використовується для зменшення стресу та збереження психологічного здоров'я?

- а) Конкурентоспроможність
- б) Виключно медикаментозне лікування
- в) Тільки повна ізоляція від стресових подій
- г) Психологічний супровід

6. Яку підтримку можна забезпечити онлайн для осіб у період воєнного конфлікту?

- а) Тільки емоційну підтримку
- б) Тільки медичну підтримку
- в) Кризову інтервенцію
- г) Виключно навчальні курси

7. Який тип консультацій передбачає персоналізоване втручання?

- а) Індивідуальні консультації
- б) Групові консультації
- в) Воркшопи та семінари
- г) Кризові інтервенції

8. Яким методом доцільно управляти стресом?

- а) Ведення щоденника
- б) Постійне уникання будь-яких ситуацій, які можуть спричинити стрес
- в) Вживання натуральних седативних засобів

г) Ігнорування своїх емоцій

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які фактори є критичними для забезпечення ефективного психологічного супроводу в закладах освіти?

- а) Кваліфікація психологів
- б) Розроблення індивідуальних програм
- в) Використання винятково групових сесій
- г) Регулярний моніторинг та оцінка програм

2. Які види психологічної підтримки можуть бути корисними здобувачам освіти під час воєнного конфлікту?

- а) Індивідуальні консультації
- б) Медикаментозне лікування без консультації фахівця
- в) Регулярні зустрічі з психологом
- г) Групова терапія

3. Які дії можуть сприяти зменшенню стресу серед здобувачів освіти під час воєнного конфлікту?

- а) Включення в програму тренінгів з розвитку стресостійкості
- б) Оголошення про заборону обговорення воєнних подій
- в) Організація занять із групової психотерапії
- г) Проведення семінарів із технік релаксації та медитації

4. Які ресурси можуть бути включені в програми психологічної підтримки для ефективного реагування на потреби учасників освітнього процесу та освітян?

- а) Посилання на зовнішні екстрені служби психологічної допомоги
- б) Використання виключно традиційних методів лікування
- в) Запуск онлайн-форумів для взаємопідтримки
- г) Створення бази освітніх матеріалів із психологічної грамотності

Завдання з розгорнутими відповідями:

1. Яке значення має психологічне здоров'я в освітньому середовищі, особливо в контексті воєнних дій?
2. Що включає психологічна стійкість, і чому вона важлива для здобувачів освіти в умовах воєнного конфлікту?
3. Яким чином психологічний супровід може впливати на загальний успіх освітнього процесу?
4. Опишіть кілька підходів, які педагог може застосовувати для психологічного супроводу учасників освітнього процесу.
5. Обґрунтуйте необхідність психологічної підтримки здобувачів освіти й обговоріть специфіку її організації.
6. Як можна інтегрувати індивідуальні підходи в систему підтримки учасників освітнього процесу під час воєнного конфлікту?
7. Обговоріть значення інклюзивності в освіті та як вона може бути реалізована в умовах воєнного стану в Україні.
8. Які стратегії втручання психологічної допомоги є найбільш ефективними в умовах воєнного конфлікту?
9. Опишіть роль психолога в створенні балансу між освітньою діяльністю та емоційним благополуччям здобувачів освіти.
10. Обговоріть необхідність та способи забезпечення доступності психологічної підтримки для учасників освітнього процесу і педагогів.
11. Яких основних принципів слід дотримуватися під час розроблення групових сесій у рамках програм психологічної допомоги?
12. Які вимоги мають бути враховані під час створення програм допомоги, щоб підтримати здобувачів освіти під час або після воєнного конфлікту?

РОЗДІЛ 7

Соціальні аспекти освіти в умовах воєнного стану

7.1 Вступ

7.1.1 Освіта як соціальний інструмент

Освіта виступає однією з ключових соціальних інституцій, яка відіграє вирішальну роль у формуванні сталих суспільств, забезпеченні неперервності культурного розвитку та сприянні соціальному прогресу. Освітній сектор стає не тільки засобом передачі знань, а й фактором соціалізації, зміцнення національної ідентичності та психологічної підтримки громадян.

Під час воєнних дій освітній процес стикається з низкою викликів і піддається значним трансформаціям. Зокрема, це стосується необхідності забезпечення безперервного навчання в умовах загрози безпеці, а також адаптації освітнього матеріалу до воєнного контексту, що потребує особливого врахування психоемоційного стану здобувачів освіти та викладачів.

Освіта як соціальний інструмент у таких умовах виконує кілька ключових функцій:

1. **Формування критичного мислення.** У часи, коли воєнна пропаганда та дезінформація все більше поширюються, особливо важливим стає навчання учасників освітнього процесу аналізувати інформацію, відрізнити факти від маніпуляцій та розвивати незалежне мислення.
2. **Збереження культурної спадщини.** Освітні програми можуть містити елементи, спрямовані на ознайомлення з національною історією, культурними традиціями та мовою, що є важливим для зміцнення національної свідомості й ідентичності.
3. **Підтримка соціальної згуртованості.** Освіта може сприяти формуванню відчуття спільноти та солідарності, особливо в умовах воєнних загроз. Інтегровані соціальні проєкти, групові роботи й обговорення сприяють обміну думками, досвідом і емоціями, що підвищує соціальну взаємодію.
4. **Професійна підготовка та розвиток.** Обставини воєнного конфлікту змінюють ринок праці та спричиняють появу нових кваліфікацій і професій. Освіта має відповідати на ці потреби, забезпечуючи актуальну підготовку фахівців, здатних працювати в умовах обмежень і допомагати у відновленні країни.

Освітній процес потребує глибокого і системного підходу, заснованого на принципах гнучкості, інклюзивності та відповідальності. Використання освіти як соціального інструменту спрямоване на підтримку не тільки індивідуального, а й колективного розвитку особистостей, які змобілізовані до вирішення нагальних викликів сучасності і готові рухати країну до миру та процвітання.

7.1.1.1 Значення освіти для суспільства

Освіта відіграє вирішальну роль у розвитку суспільства та формуванні основ його стійкості, особливо в умовах воєнного стану. Вона є ключовим фактором, що сприяє розбудові демократичних інститутів, економічному зростанню, соціальній інтеграції та культурному розвитку. Якісна освіта забезпечує правильне формування індивідуальної свідомості, розвиток критичного мислення й етичних цінностей, що є надзвичайно важливим у часи глобальних викликів і конфліктів.

У суспільному контексті освіта сприяє підготовці розуміння громадянами своїх прав і обов'язків, формуючи відповідальних та обізнаних членів суспільства. Це особливо значимо в умовах воєнного стану, коли потреба в об'єднанні зусиль для захисту національної самобутності та незалежності стає першочерговою. Освічені громадяни можуть критично аналізувати інформаційний простір, відстоювати демократичні принципи і протистояти спробам маніпуляції та пропаганди.

Крім того, освіта формує фундамент для інновацій та наукового прогресу. В умовах збройних конфліктів важливість технологічних і наукових досліджень значно зростає, оскільки вони можуть забезпечити перевагу на полі бою та зробити внесок у відновлення інфраструктури країни. Освітні заклади є центрами генерування нових знань і розробки високотехнологічних рішень, необхідних для сталого розвитку.

Значення освіти для суспільства в умовах воєнного стану також полягає у формуванні культурної ідентичності. Школи, університети, різноманітні освітні програми дають змогу підтримувати та розвивати національну культуру, історію та цінності, що є особливо актуальним під час зовнішніх агресивних впливів.

Забезпечення доступу до якісної освіти для всіх верств населення, незалежно від місця проживання, віку чи соціального статусу, є необхідним для досягнення соціальної справедливості та рівності. У воєнний час, коли соціальні нерівності можуть посилюватися, освіта слугує засобом компенсації втрат і надання можливостей для особистого розвитку та соціальної мобільності.

Отже, освіта – це основоположний стовп, що підтримує соціальну структуру суспільства, її динамізм, здатність до самовідновлення та прогресу, особливо в критичні періоди існування нації.

7.1.1.2 Освіта як засіб соціальних змін

Освіта завжди відігравала ключову роль у формуванні суспільства та культури, будучи потужним засобом соціальних змін. У контексті війни її роль стає ще більш вагомим, а сама освіта потребує особливого підходу до розуміння та реалізації її соціальних завдань.

По-перше, освіта виступає як засіб збереження національної ідентичності. В умовах воєнного стану це стає запорукою психологічної стійкості та духовної солідарності громадян. Освітні заклади можуть використовувати історію та культурні традиції країни як основу для створення сильного національного духу, необхідного для опору агресору.

По-друге, освіта пропонує інструментарій для розвитку критичного мислення, яке є незамінним при ухваленні важливих рішень у непростих умовах. Навчання аналізу

різної інформації, виявлення фактів і фальсифікацій, розуміння пропагандистських технік – ці знання не лише допомагають захистити індивіда від дезінформації, але й формують основу для об'єктивного світогляду.

По-третє, освіта під час воєнного стану має бути спрямована на розвиток емоційної резильєнтності. Наприклад, програми психологічної підтримки, розвиток навичок стресостійкості й адаптивності є критично важливими для підтримання соціального здоров'я.

Четвертий аспект – підготовка молоді до відбудови країни. Освітні програми мають бути спрямовані на навчання професіям, які будуть затребувані під час відновлювальних процесів, зокрема у сферах містобудування, економіки, соціальної роботи, екології тощо. Важливість такого підходу не можна недооцінювати, адже підготовлений фахівець зможе ефективніше сприяти швидкому відновленню та розвитку країни.

Освіта також служить майданчиком для соціальної інтеграції, зокрема переселенців, які зазнали вимушеного переміщення внаслідок бойових дій. Створення інклюзивного освітнього середовища сприяє не лише їх адаптації до життя в нових умовах, але й зменшенню соціальної напруженості у громадах.

Для реалізації названих стратегій необхідно забезпечити адекватне фінансування освітніх ініціатив, залучити кваліфікованих викладачів і фахівців, надати рівний доступ до якісної освіти незалежно від місця проживання.

У підсумку, освіта в умовах воєнного стану переосмислюється як критичний інструмент соціальних змін, що забезпечує не просто набуття знань, а формування загартованого, гнучкого та солідарного суспільства, здатного до швидкого відновлення і процвітання в повоєнний період.

7.1.2 Вплив освіти на суспільство

Освіта — це фундаментальний елемент, що впливає на всі сфери життя суспільства. Вона формує інтелектуальний потенціал нації, визначає соціально-економічний розвиток країни та сприяє формуванню демократичних цінностей, стає не лише засобом здобуття професійних навичок, а й інструментом соціальної адаптації, психологічної підтримки та поширення миру.

Сила освіти проявляється у кількох аспектах:

1. Економічний вплив. Якісна освіта сприяє підвищенню кваліфікації робочої сили, що є необхідним для інноваційного розвитку економіки. У реаліях воєнного стану, вона спрямована на швидке перенавчання для задоволення змінних потреб ринку праці.

2. Політичний вплив. Освічені люди активніше беруть участь у громадському житті, здатні критично оцінювати політичні процеси і впливати на рішення влади. Освіченість підсилює усвідомлення прав і обов'язків громадянина, сприяє формуванню активної громадянської позиції.

3. Соціальний вплив. Освіта є рушієм соціальної мобільності, дає можливість людям покращити свій матеріальний стан і соціальний статус. Під час воєнного конфлікту особливо актуальними є програми, що забезпечують набуття

компетентностей, необхідних для відновлення постраждалих регіонів і зміцнення соціальної згуртованості.

4. Культурний вплив. Освіта передає з покоління в покоління культурні цінності, традиції, мову, історію народу. У часи конфліктів це сприяє збереженню національної ідентичності та посиленню культурної самосвідомості.

5. Психологічний вплив. В умовах воєнного стану освіта може згуртовувати та давати відчуття контролю над своїм життям, зменшувати стрес і тривогу. Заклади вищої освіти стають центрами підтримки, де можна отримати не лише знання, а й психологічну допомогу.

6. Виховний вплив. Освітній процес виховує міцність духу, відповідальність, потребу у взаємодопомозі та співпраці, що є ключовим у відновленні суспільства у повоєнний період.

Освіта в умовах воєнного стану має бути спрямована не тільки на забезпечення базових знань і професійних навичок, а й на розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення, готовності до швидких змін і вирішення складних завдань. Такий підхід до освіти сприяє формуванню згуртованого, відповідального й інноваційного суспільства, здатного протистояти викликам воєнного часу та будувати мирне майбутнє.

7.1.2.1 Роль освіти у формуванні громадянської позиції

Забезпечення цілісного освітнього процесу, який передбачає не лише набуття знань, а й розвиток критичного мислення, відповідальності й активної громадянської позиції, є одним з ключових завдань сучасної освіти.

Ми розглянемо ті її складові, які спрямовані на розвиток високоморальних якостей громадянина, зокрема: усвідомлення власної ролі в соціумі та державі; усвідомлення історичного і культурного контексту розвитку державності; формування готовності до захисту національних інтересів; розвиток навичок критичного мислення й аналітичного підходу до інформації, що є особливо актуальним у воєнний час, коли інформаційна безпека є частиною національної безпеки.

Важливу роль у формуванні громадянської позиції відіграє багатогранна діяльність викладачів, які мають не лише передавати знання, але й виховувати у здобувачів освіти патріотизм, повагу до прав людини, здатність до самоосвіти та саморозвитку.

Заохочення до обговорення актуальних соціальних проблем, пов'язаних з війною, виховання почуття солідарності та взаємопідтримки, уміння працювати в команді сприяють кращій адаптації молодого покоління до умов воєнного конфлікту і відіграють значну роль у формуванні стійкої громадянської позиції.

Нині особливо актуальними є такі форми навчання, як дискусійні клуби, круглі столи, дебати, симуляції та рольові ігри, що дають змогу учасникам освітнього процесу не лише теоретично осмислити соціальні аспекти війни, але й відпрацювати моделі поведінки і прийняття рішень у складних умовах.

Освітні заклади мають сприяти створенню відкритого освітнього середовища, у якому здобувачі освіти мали б можливість активно висловлювати власні думки, розвивати навички критичного аналізу й аргументації, що є невід'ємною частиною

формування громадянської позиції. Щоб підтримати цей процес і забезпечити всебічний розвиток особистості, освітні програми повинні охоплювати вивчення історії України, основ демократії, прав людини, міжнародного гуманітарного права, а також методик навчання, які допомагають здобувачам освіти розуміти й аналізувати сучасні соціальні виклики.

Саме такий цілісний підхід до освіти забезпечує формування свідомого, відповідального й активного громадянина, готового до захисту власної країни та підтримки солідарності в умовах воєнного стану.

7.1.2.2 Освіта як фактор соціальної інтеграції

Освіта виступає одним із ключових факторів соціальної інтеграції, яка спрямована на створення умов для залучення осіб, груп чи спільнот до повноцінного життя суспільства. Це особливо важливо в контексті воєнних дій в Україні, коли зростає роль освітніх інституцій у підтриманні соціальної згуртованості й оптимізації адаптаційних процесів. Зазначимо, що в теперішніх умовах освіта перетворюється на майданчик для діалогу між ідентичностями та для формування загальнонаціональної свідомості. А тому потрібно забезпечити дотримання права громадян на освіту, незалежно від їх місця проживання, віку або соціального статусу.

Розглянемо, які ж завдання може виконувати освітня система в контексті соціальної інтеграції. Насамперед йдеться про згуртування суспільства. Школи й університети створюють умови для спільного навчання та взаємодії представників різних соціальних груп. Це сприяє зниженню бар'єрів між ними та підтримці соціальної гармонії.

Другим завданням є формування інклюзивного освітнього середовища. Воєнний конфлікт в Україні спричинив необхідність адаптації осіб, які змушені були виїхати зі своїх домівок. Освітні заклади мають забезпечувати таким вимушеним переселенцям можливість для навчання та професійного розвитку, сприяючи їх інтеграції в нові громади.

Крім того, необхідним є розвиток культурної компетентності та толерантності. Програми навчання мають містити розділи, спрямовані на виховання поваги до культурних відмінностей, формування навичок міжкультурної комунікації, що є принципово важливим у розбудові єдиної та багатогранної української нації.

Освітня система також сприяє розвитку громадської активності. Навчально-виховні програми повинні пропонувати можливості для участі молоді у громадському житті, зокрема, через волонтерські проєкти, соціальне партнерство, ініціативи громадської самоорганізації, що формує відповідальних громадян, які здатні до конструктивних дій в інтересах суспільства.

Насамкінець наголосимо на фаховій підготовці. Освіта має адаптуватися до потреб ринку праці, формуючи в учасників освітнього процесу набір актуальних компетентностей, що дадуть їм змогу гнучко й ефективно інтегруватися в економіку країни.

Для реалізації зазначених завдань, освітній процес має бути динамічним і гнучким, що уможливить швидко реагувати на нові виклики та потреби суспільства у воєнний час. Неперервне оновлення освітніх планів, розробка нових методик і підходів

до навчання, застосування інноваційних технологій, розширення доступу до освіти – все це має стати пріоритетами для освітньої політики України, спрямованої на соціальну інтеграцію та розбудову відкритого та резилієнтного суспільства.

7.2 Розбудова інклюзивних освітніх середовищ

7.2.1 Інклюзія та різноманітність

Інклюзія – це процес, що гарантує рівні можливості для навчання і розвитку кожної особи, незалежно від її фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних та інших особливостей.

Розбудова інклюзивного освітнього середовища в умовах воєнного стану потребує адаптації традиційних підходів до навчання. Воєнні дії значною мірою впливають на соціальний склад студентського контингенту. Для забезпечення ефективної інклюзії та врахування різноманітності в освітньому процесі необхідно розробити комплексний підхід, що передбачатиме:

- акцент на інклюзії та різноманітності у вищій освіті: особлива увага має бути спрямована на виклики та потреби інклюзії в університетах і коледжах, де здобувачі освіти можуть взаємодіяти з представниками різноманітних культур, соціальних груп, різного економічного стану, а також особами з особливостями здоров'я;
- підготовку викладачів до роботи з різними студентськими групами, запровадження методів інклюзивного навчання, забезпечення рівного доступу до освітніх матеріалів і ресурсів для всіх здобувачів освіти, включно з тими, хто має спеціальні освітні потреби;
- розроблення інклюзивних освітніх планів і програм, які враховують різноманітність учасників освітнього процесу та їхні індивідуальні потреби, зокрема переселенців і постраждалих від воєнного конфлікту;
- адаптацію освітньої інфраструктури так, щоб університетські кампуси, аудиторії та інші простори були доступними для здобувачів освіти з різними фізичними можливостями;
- залучення студентської спільноти й органів студентського самоврядування до процесу інклюзії, зокрема стимулювання їх участі у формуванні інклюзивної освітньої політики та практик.

Прикладами інклюзивної практики можуть бути: організація спеціальних семінарів і робочих груп для розробки стратегій навчання, створення спеціальних освітніх програм для здобувачів освіти, які потребують індивідуального підходу, а також розроблення онлайн-ресурсів і платформ, що забезпечують доступ до освіти для тих, хто не може відвідувати заняття в аудиторіях. Такий підхід допоможе формувати інклюзивне академічне середовище, яке відповідає потребам різноманітних студентських груп.

7.2.1.1 Принципи інклюзивної освіти

Інклюзивна освіта – це підхід до навчання, заснований на повазі до кожної особи та її права на якісну освіту незалежно від соціальних, фізичних чи психологічних особливостей. В умовах воєнного стану принципи інклюзивної освіти набувають

особливої актуальності, адже здобувачі освіти та викладачі стикаються з новими викликами й обмеженнями. Розглянемо головні з них.

Недискримінація. Усі громадяни мають рівні можливості для доступу до освіти й активної участі в освітньому процесі. Навчання має відбуватися без обмежень і винятків на підставі статі, віку, етнічної приналежності, мови, релігії, фізичних можливостей або будь-яких інших критеріїв.

Індивідуалізація. Освітній процес має будуватися з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей кожного здобувача освіти. Програми та методики мають бути гнучкими, щоб вони могли адаптуватися до різних стилів навчання і рівнів підготовки.

Різноманітність. Визнання та цінування різноманітності людей є ключем до ефективної інклюзивної освіти. Освітній заклад має підтримувати розмаїття культур, досвіду, переконань і відмінностей, які здобувачі вносять в освітній процес.

Участь і співробітництво. Учасники освітнього процесу мають право приймати рішення щодо вибору не лише курсів, але й методів навчання, форматів оцінювання та розробки програм. Співробітництво між здобувачами освіти, викладачами й адміністрацією навчальних закладів сприяє створенню ефективного та підтримуючого освітнього середовища.

Підтримка. Викладачі й адміністративний персонал мають надавати необхідну підтримку для забезпечення повноцінної участі здобувачів в освітньому процесі. Ця підтримка може полягати в наданні додаткових ресурсів, створенні спеціальних програм або застосуванні індивідуальних підходів.

Доступність. Фізичне й інформаційне середовище освітнього закладу має бути доступним для всіх учасників освітнього процесу. Це означає наявність пандусів, ліфтів, адаптованих туалетів, спеціалізованого програмного забезпечення, а також освітніх матеріалів, які можуть бути адаптовані для людей з особливими потребами.

У воєнний час важливість цих принципів зростає, адже окремі здобувачі освіти можуть відчувати додатковий психологічний тиск, зокрема через статус ВПО (внутрішньо переміщених осіб), травми чи втрати. Підтримка потреб і забезпечення інклюзивності може виступати невід'ємною складовою частиною їхнього психологічного відновлення та соціалізації.

7.2.1.2 Підтримка різноманітності в класі

Воєнний конфлікт може призвести до збільшення соціальних, культурних, економічних і освітніх розривів серед студентства. Тому навчальні заклади мають створити інклюзивне середовище, де кожен студент може отримати якісну освіту, розкрити свій потенціал і відчувати себе прийнятим, незважаючи на свою етнічність, соціальне походження, стать чи особливості здоров'я.

Створення інклюзивного середовища потребує від викладачів глибокого розуміння цінності різноманітності й відданості принципам рівності та справедливості. Педагоги мають активно підтримувати культуру взаємоповаги та взаєморозуміння серед здобувачів освіти, сприяти розвитку соціальних навичок і виховувати відповідальне ставлення до різноманіття.

Підтримати різноманітність у класі допоможуть такі стратегії:

1. Використання диференційованого підходу до навчання, який враховує індивідуальні особливості учасників освітнього процесу, їх здібності та потреби. Це може означати адаптацію освітніх матеріалів, внесення змін у методику викладання, організацію освітнього простору таким чином, щоб він був доступним і комфортним для всіх здобувачів освіти.

2. Розвиток навичок міжкультурного спілкування та здатності до критичного мислення. Слід проводити дискусії, тренінги й семінари з питань різноманітності, щоб здобувачі освіти могли краще розуміти та оцінювати різні перспективи.

3. Створення спільних проєктів і групових робіт, які об'єднують здобувачів освіти різного походження та спонукають їх до співпраці і взаємодії.

4. Надання підтримки здобувачам освіти, які стикнулися з викликами, пов'язаними з воєнними подіями – травмами, втратою дому чи близьких. Можливо, знадобиться робота з психологами або соціальними працівниками для надання комплексної допомоги.

5. Акцентування на навчальному матеріалі, який висвітлює питання різноманітності, людської гідності та прав людини. Це може бути інтеграція в програму освітніх модулів і курсів, що допомагають зрозуміти важливість розмаїття та його вплив на соціальну стійкість.

Для підтримання різноманітності в класі викладачі мають постійного самовдосконалюватися та набувати нових методів роботи з різними групами здобувачів освіти. Також слід стимулювати їх ставати активними учасниками в процесі підтримки різноманітності, вчасно виявляти й коректувати будь-які прояви дискримінації та нерівності.

7.2.2 Принципи доступності освіти

Основоположним принципом розбудови інклюзивних освітніх середовищ є забезпечення рівного доступу до освіти для кожного без винятку здобувача освіти, незалежно від його соціального статусу, місця проживання, стану здоров'я, національності чи інших факторів. Це стає особливо актуальним завданням, оскільки суспільство стикається з новими викликами, зокрема з масовим переміщенням населення та руйнуванням освітньої інфраструктури.

Перерахуємо головні принципи забезпечення доступності освіти.

Перший полягає у забезпеченні всезагального доступу до освіти. Кожен студент повинен мати можливість отримувати високоякісну освіту незалежно від місця проживання чи життєвих обставин. Розроблення та впровадження дистанційних освітніх програм є критично важливими для здобувачів освіти, що перебувають у районах активних бойових дій або які змушені були переміститися на безпечні території. Такий підхід також має враховувати потреби учасників освітнього процесу з обмеженими можливостями, для яких слід створювати спеціальні навчальні ресурси й адаптовані методики.

Другий принцип – незмінно високий рівень якості освіти, який має бути забезпечений для всіх без обмежень. Він реалізується через розробку комплексних

програм професійного розвитку викладачів, акцентування уваги на методиках критичного мислення, проблемно-орієнтоване навчання та розвиток навичок, необхідних для адаптації у змінних умовах.

Третій – фізична доступність освітніх просторів та інфраструктури для здобувачів освіти з фізичними обмеженнями. Це передбачає облаштування пандусів, ліфтів, спеціальних туалетних кімнат, належне обладнання аудиторій.

Четвертим принципом є економічна доступність – забезпечення можливості освіти для осіб із різним економічним статусом. Створення системи стипендій, грантів, економічних пільг для здобувачів освіти, які опинилися в складних життєвих обставинах, особливо у зв'язку з воєнними діями.

Досить важливим у теперішніх умовах є принцип соціально-психологічної підтримки, який передбачає створення комфортних умов навчання, психологічну підтримку учасників освітнього процесу, які зазнали травм або втрат унаслідок воєнного конфлікту, роботу з психологами та соціальними працівниками, організацію групових занять з метою соціалізації і відновлення емоційної рівноваги.

І насамкінець – принцип інформаційної відкритості. Він полягає у забезпеченні здобувачів освіти й викладачів повною та актуальною інформацією про можливості й умови навчання. Це також передбачає створення ефективних каналів зворотного зв'язку для розв'язання можливих проблем і конфліктів.

Доступність освіти в умовах воєнного стану потребує особливої уваги до кожного аспекту організації освітнього процесу. Важливо системно працювати над створенням відповідних умов, що уможливають усім бажаючим реалізувати своє право на освіту, та розглядати це як один із ключових факторів стабілізації та відновлення суспільства.

7.2.2.1 Переборення бар'єрів у навчанні

Навчання в умовах воєнного стану стикається з додатковими викликами, актуалізуючи проблему бар'єрів, що можуть виникати на шляху здобуття знань. Важливо розуміти, що бар'єри в навчанні – це не лише фізичні обмеження, але й психологічні, соціальні та інформаційні перепони, які можуть істотно вплинути на освітній процес та його результативність.

Аналіз існуючих бар'єрів

Для ефективного переборення бар'єрів у навчанні необхідно спочатку їх ідентифікувати та проаналізувати. До таких перепон можна віднести обмежений доступ до освітніх ресурсів, відсутність адекватної інфраструктури, психологічний та емоційний тиск, який воєнний конфлікт чинить на учасників освітнього процесу, недостатнє забезпечення інформаційної безпеки та інші.

Психологічна підтримка та розвиток резильєнтності

Першочергово важливо забезпечити психологічну підтримку здобувачам освіти та викладачам, розвиваючи в них резильєнтність – здатність особистості ефективно протистояти стресовим ситуаціям і швидко відновлюватися після життєвих труднощів. Психологи та соціальні працівники можуть проводити тренінги, індивідуальні та групові консультації, спрямовані на зміцнення психологічного здоров'я та запобігання появі синдрому емоційного вигорання.

Формування інклюзивних освітніх середовищ

Створення інклюзивного середовища передбачає адаптацію навчальних закладів до потреб усіх учасників освітнього процесу незалежно від тих чи інших бар'єрів. Це означає наявність відповідних технологічних рішень для людей з особливими потребами, а також гнучкість у плануванні освітнього процесу: дистанційне навчання, гібридні моделі освіти, використання онлайн-платформ тощо.

Технологічне оснащення та інформаційна безпека

На часі стоїть питання модернізації технологічного оснащення у відповідності до вимог сучасного освітнього процесу, що забезпечить усім його учасникам безпечний доступ до навчальних ресурсів. Водночас на належному рівні має бути забезпечена інформаційна безпека, щоб уникнути можливих кібератак і витоку конфіденційної інформації.

Підготовка викладачів та адміністративного персоналу

Ефективне подолання бар'єрів у навчанні неможливе без кваліфікованого та підготовленого персоналу. Викладачі повинні постійно вдосконалювати свої навички, знання та методи навчання, щоб відповідати потребам здобувачів освіти в нових умовах. Адміністративний персонал також має бути готовим до організаційних змін, відповідної реакції на кризові ситуації та ефективного управління ресурсами.

Висновок

Отже, переборення бар'єрів у навчанні — це багатогранний процес, що потребує інтегрованого підходу й участі всіх сторін освітнього процесу. В умовах війни ці зусилля набувають ще більшої ваги, оскільки освіта стає одним із ключових факторів не лише для відновлення суспільства, але й для його розвитку в майбутньому.

7.3 Сприяння соціальній адаптації та взаємодії

7.3.1 Соціальна взаємодія в освітньому процесі

Зміцнення соціальних зв'язків між здобувачами освіти, викладачами й адміністрацією вишів є вирішальним для розвитку стійкості, особливо в умовах стресу та невизначеності. Соціальна взаємодія в освітньому процесі охоплює різноманітні форми комунікації та кооперації між здобувачами освіти та викладачами, що сприяє їхньому інтелектуальному розвитку й емоційному добробуту. У вищій освіті це можуть бути семінари, групові проєкти, дискусії, колективні наукові дослідження, міждисциплінарна взаємодія та менторські програми.

Важливо стимулювати й підтримувати соціальні інтеракції, які базуються на взаємоповазі, довірі, відкритості та готовності ділитися знаннями і досвідом. Створення безпечного простору для обміну думками, здатність вислуховувати та поважати чужі погляди сприятимуть формуванню критичного мислення й аналітичних навичок.

На практиці ефективна соціальна взаємодія може бути реалізована за допомогою таких дій:

• організації тематичних групових дискусій, в яких здобувачі освіти мають можливість аналізувати й обговорювати актуальні проблеми сучасності в контексті воєнного конфлікту в Україні, розвиваючи навички аргументації та критичного оцінювання;

• введення міждисциплінарних проєктів, які спонукають здобувачів освіти до співпраці з представниками різних спеціалізацій, розширюючи межі розуміння власної дисципліни;

• розробки спеціальних програм наставництва, де досвідчені викладачі діляться зі здобувачами освіти своїми знаннями та практичними навичками, що сприяє їхньому професійному зростанню;

• залучення учасників освітнього процесу до волонтерської роботи та громадських ініціатив, що допомагає вибудувати міцні соціальні зв'язки, розвинути почуття відповідальності та виробити громадянську позицію;

• використання рольових ігор і симуляцій, які допомагають здобувачам освіти зрозуміти й емпатично відчувати різні соціальні ситуації, формуючи навички комунікації та розв'язання конфліктів;

• надання платформи для студентських ініціатив, що дає можливість учасникам освітнього процесу брати на себе відповідальність і розвивати лідерські якості.

Освітній процес має не лише інформувати, але й сприяти соціальній та емоційній підтримці, використовуючи соціальну взаємодію як інструмент для зменшення рівня стресу. Сформоване адаптивне освітнє середовище дасть змогу здобувачам освіти і викладачам ефективно реагувати на виклики, що стоять перед українською освітою в умовах воєнного стану, та допоможе підготувати їх до відновлення мирного життя.

Наведені вище засади та приклади показують, що соціальна взаємодія в освітньому процесі є важливим компонентом формування освіченої, стійкої та готової до викликів сучасності спільноти.

7.3.1.1 Розвиток комунікативних навичок

Розвиток комунікативних навичок є вагомим елементом соціальної адаптації особистості у багатовимірному просторі сучасного освітнього середовища, а в умовах воєнного стану — ще й чинником підтримки стійкості та спроможності до конструктивного діалогу. Тому учасникам освітнього процесу та педагогам необхідно звернути увагу на розвиток відповідних компетенцій.

Вербальна комунікація. Ефективна взаємодія вимагає чіткості та змістовності висловлювань. Напрацювання навичок точного висловлення думок, аргументованості, структурування інформації є фундаментальними для подолання непорозумінь і побудови продуктивної комунікації.

Невербальна комунікація. Важливо розуміти та правильно інтерпретувати невербальні сигнали, такі як міміка, жестикуляція, поза тіла, що доповнюють або навіть можуть змінювати значення вербального послання. У контексті воєнного конфлікту важливо також володіти навичками невербальної підтримки та співпереживання.

Активне слухання. Розвиток навичок активного слухання передбачає вміння зосередитися на мовцю, проявляти інтерес до його думок, ставити уточнюючі питання

та виявляти емпатію. Це сприяє глибшому розумінню співбесідника та створює основу для взаємодовіри.

Емоційний інтелект. Розуміння власних емоцій, емоцій інших людей, а також здатність регулювати емоційні реакції може значно поліпшити комунікаційний процес. У ситуації воєнного стану це може стати ключем до запобігання конфліктам і психологічної адаптації.

Міжкультурна комунікація. У сучасному світі, де освітній простір стає все більш глобалізованим, особливо у воєнний час, коли ми маємо справу з міжнародними партнерами та біженцями, уміння спілкуватися з представниками різних культур є дуже важливим.

Для розвитку цих навичок освітянам необхідно впроваджувати спеціалізовані тренінги, інтерактивні воркшопи, групові дискусії з реальними та ситуативними завданнями, що допомагають здобувачам освіти практикувати різні форми комунікації. Наприклад, рольові ігри, які моделюють ситуації спілкування з міжнародними колегами або управління групою в умовах кризи, можуть допомогти осмислити важливість інтеграції комунікативних навичок. Кейс-стадії реальних подій дають змогу аналізувати ефективність комунікації та робити узагальнення для подальшого використання в практиці. Важливо забезпечити зворотній зв'язок та сприяти осмисленню отриманого досвіду для подальшого вдосконалення комунікативних компетентностей.

7.3.1.2 Створення спільноти навчання

Одним із ключових елементів для забезпечення ефективного соціального діалогу, психологічної підтримки й адаптації учасників освітнього процесу є спільнота навчання — це група однодумців, яка зібралася для спільної роботи й обміну досвідом на шляху досягнення спільних освітніх цілей і розв'язання актуальних проблем.

Основними засадами створення спільноти навчання є:

- чітко визначені спільні цінності та мета, які об'єднують учасників і направляють їхню діяльність;
- взаємоповага і взаємна підтримка, що створюють довірливу атмосферу, в якій кожен член спільноти відчуватиме себе почутим і підтриманим;
- колаборативне навчання, яке передбачає спільну працю викладачів і здобувачів освіти, обговорення навчальних матеріалів, обмін ідеями і розроблення спільних проєктів;
- критичне мислення: спільнота навчання заохочує критичне осмислення інформації, пошук альтернативних рішень і вибудовування обґрунтованих аргументів;
- гнучкість і адаптивність до змін, що дає змогу оперативно реагувати на нові виклики, що особливо важливо в умовах воєнного стану;
- неперервний розвиток: спільнота навчання має бути зосередженою на неперервному професійному та особистісному розвитку своїх учасників.

Практичні стратегії для створення спільноти навчання:

1. Розвиток комунікативних навичок: забезпечення ефективного обміну інформацією між учасниками спільноти, організація тренінгів з комунікації.

2. Спільні науково-дослідні проекти: ініціювання спільних досліджень, які відповідають на актуальні запити суспільства й допомагають здобувати нові знання та вміння.

3. Менторство і кураторство: упровадження системи менторства, де досвідчені викладачі допомагають молодшим колегам і здобувачам освіти адаптуватися та вирішувати професійні завдання.

4. Застосування ІТ-технологій: ефективне використання онлайн-платформ для забезпечення навчання, обговорень і спільної роботи у віртуальному просторі.

5. Формування інклюзивного середовища: створення умов для залучення до спільноти осіб з різними потребами та забезпечення їх повноцінної участі в освітньому процесі.

Наведемо конкретні приклади застосування стратегій: організація спільних нарад і семінарів для обговорення актуальних освітніх і соціальних питань, пов'язаних з війною; створення ініціативних груп здобувачів освіти для допомоги землякам, що постраждали від воєнного конфлікту, що сприяє зміцненню соціальної згуртованості; уведення програми «Старший товариш», де випускники вищих освітніх закладів надають підтримку й орієнтацію початківцям; розробка онлайн-курсів з психологічної стійкості та протидії стресам в умовах воєнного стану, які б допомагали учасникам спільноти краще адаптуватися до викликів часу.

У контексті сучасності ініціювання та розвиток спільнот навчання є важливим елементом у забезпеченні стабільності та прогресу освітніх закладів, їхніх здобувачів освіти і викладачів. Це сприяє неперервності освітнього процесу, зміцненню резилієнтності та відновленню соціального капіталу.

7.3.2 Проекти громадської участі

Проекти громадської участі є ключовими елементами соціальної адаптації та взаємодії в освітньому просторі під час воєнних конфліктів. Їх мета полягає в активізації здобувачів освіти та викладачів, залученні їх до розв'язання актуальних соціальних проблем, відновленні та підтримці спільноти.

Основною перевагою проектів громадської участі є їх гнучкість і здатність адаптуватися до поточних потреб суспільства. Наприклад, вони можуть спрямовуватися на підтримку внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від конфлікту, забезпечення освітніх потреб у зонах бойових дій тощо.

Для розвитку проектів громадської участі важливо дотримуватися таких принципів:

1. Залучення зацікавлених сторін – важливо встановити діалог і співпрацю з місцевою громадою, владою, неприбутковими організаціями та бізнесом.

2. Реальність і актуальність – проекти мають відповідати реальним потребам соціуму та мати чітку практичну спрямованість.

3. Інтеграція з освітнім процесом – необхідно забезпечити можливість використання досвіду, отриманого в рамках проектів, для навчання та досліджень.

4. Відповідальність і прозорість – забезпечити повну звітність учасників проекту перед громадою та іншими зацікавленими сторонами.

Проекти громадської участі можуть реалізовуватися у різних сферах і набувати різних форм.

Освітні ініціативи – розроблення та впровадження програм, курсів і тренінгів для людей, що постраждали від воєнних дій, зокрема з питань психологічної підтримки, професійного перенавчання, підвищення грамотності.

Волонтерські програми – мобілізація здобувачів освіти та викладачів для допомоги в лікарнях, центрах для переміщених осіб, а також участь у відновленні пошкодженої інфраструктури.

Навчально-дослідницькі проекти – залучення учасників освітнього процесу до досліджень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, що виникли внаслідок воєнного конфлікту.

Культурно-просвітницькі заходи – організація виставок, концертів, публічних лекцій, спрямованих на збереження культурної спадщини та відновлення духовної сили нації.

Екологічні ініціативи – участь у проектах з очищення та відновлення навколишнього середовища, яке постраждало через воєнні дії.

Завдяки своїй універсальності й адаптивності, проекти громадської участі стають міцним фундаментом для зміцнення спільнот і створення сталого майбутнього. Вони відіграють суттєву роль у соціальній адаптації та розвитку громадянського суспільства.

7.3.2.1 Залучення здобувачів освіти до громадських ініціатив

Здобувачі освіти можуть і повинні стати важливою частиною громадського руху, спрямованого на підтримку стійкості та розвитку суспільства. Заклади вищої освіти зі свого боку мають створювати умови та стимули для залучення студентства і викладачів до громадської діяльності. Такі дії можуть охоплювати різні напрями. Наведемо кілька прикладів.

Організація волонтерських проектів. Вищі можуть ініціювати та підтримувати волонтерські програми, спрямовані на допомогу переселенцям, відновлення інфраструктури, забезпечення невідкладної гуманітарної допомоги та інші потреби, що виникають в умовах воєнного стану. Важливо, щоб здобувачі освіти не тільки долучалися до наявних ініціатив, але й мали можливість ініціювати власні проекти.

Участь у громадських обговореннях та форумах. Здобувачі освіти повинні мати змогу брати участь в обговореннях нагальних проблем сучасності, формуванні громадської думки та розробці стратегій для ефективного розв'язання конкретних соціальних питань.

Створення навчальних модулів з основ громадянської освіти. Курси та модулі з вивчення основ громадянства, прав людини, основ демократії та інших важливих соціальних аспектів мають бути інтегровані в навчальні програми. Це допоможе здобувачам освіти глибше розуміти свої права й обов'язки, а також реалії громадянського суспільства.

Співпраця з громадськими організаціями. Встановлення партнерства між університетами та громадськими організаціями дає учасникам освітнього процесу можливість отримувати практичний досвід, працювати над реальними проектами та робити свій внесок у розвиток місцевих спільнот.

Підтримка наукової та дослідницької діяльності. Здобувачі освіти, зацікавлені в наукових дослідженнях, пов'язаних з вивченням соціальних змін і розробленням стратегій адаптації суспільства до умов воєнного конфлікту, повинні мати змогу отримати фінансування та методичну підтримку від освітніх закладів.

Ефективна реалізація цих напрямів допоможе здобувачам освіти і викладачам не тільки адаптуватися до умов воєнного конфлікту, а й активно впливати на процеси, що відбуваються в суспільстві, сприяючи його стійкості, розвитку та швидкому відновленню.

7.3.2.2 Розвиток громадянських компетентностей

Громадянські компетентності охоплюють широкий спектр знань, навичок, цінностей, які дають змогу особі активно і відповідально брати участь у суспільному житті, сприяючи демократії, захисту прав і свобод. В умовах воєнного конфлікту роль цих компетентностей стає ще більш критичною. Можна виділити кілька стратегій для їх розвитку.

Інтеграція в освітній процес

Необхідно забезпечити систематичне включення громадянської освіти у всі аспекти освітнього процесу через курси «Громадянська освіта», «Етика та право», «Основи демократії», використовуючи міждисциплінарний підхід для інтеграції цих тем у різноманітні гуманітарні дисципліни.

Розвиток критичного мислення

Здобувачі освіти мають навчитися аналізувати політичні та соціокультурні процеси, розвивати навички критичного мислення для об'єктивної оцінки інформації та відділення фактів від маніпуляцій.

Активна участь у громадському житті

Практична участь у громадському житті через дебати, конференції, волонтерські проекти й інші ініціативи є ключовою для розвитку відповідальності та навичок взаємодії зі суспільством.

Розвиток емпатії та толерантності

Освітній процес має сприяти розвитку емпатії, толерантності, поваги до різноманітності, формуючи основу для демократичного суспільства.

Виховання громадянської позиції

Освіта має акцентувати на важливості розвитку власної громадянської позиції, заохочуючи до самовираження та відстоювання переконань.

Серед методів розвитку громадянських компетентностей відзначимо такі, як організація дискусій на актуальні теми для розвитку діалогічних навичок, а також

використання практичних кейсів для аналізу реальних ситуацій, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Отже, розвиток компетентностей у сфері громадянства формує у молоді цінності демократії та активну громадянську позицію, що є критичним для підтримки національної безпеки та державності України в умовах воєнного конфлікту.

7.4 Підсумки

7.4.1 Висновки та рекомендації

Освітній процес в умовах воєнного стану потребує значної адаптації та переосмислення, враховуючи нові виклики і загрози, з якими зіштовхується суспільство. У цьому контексті важливою є розроблення стратегій, які б допомагали не лише підтримувати неперервність освітнього процесу, але й зміцнювати психологічну резистентність здобувачів освіти та викладачів, адаптовуючи навчальне середовище до змінних умов.

Висновки:

1. У період воєнного конфлікту необхідно зосередитися на створенні системи психологічної підтримки здобувачів освіти і викладачів, оскільки стрес і тривога можуть значною мірою впливати на освітній процес і загальний стан здоров'я його учасників.
2. Важливим є дотримання гнучкості у плануванні освітніх програм та застосуванні методик викладання, щоб забезпечити доступ до освіти незалежно від фізичних обмежень і ресурсних можливостей.
3. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є ключовим для забезпечення неперервності освіти, особливо у випадках переходу на дистанційне навчання.
4. Освітній процес має містити елементи патріотичного та громадянського виховання, виходячи з потреби формування усвідомленого ставлення до воєнних подій і зміцнення державницької ідентичності.
5. Освітні заклади мають бути обладнані відповідно до вимог безпеки з урахуванням можливих загроз через воєнні дії.

Рекомендації:

1. Створення кризових психологічних служб. Рекомендується впровадження постійно діючих психологічних служб, що надаватимуть екстрену допомогу, консультативну підтримку та проводитимуть регулярні тренінги з психоемоційної стійкості.
2. Розвиток системи дистанційного навчання. Необхідно забезпечити створення та оновлення онлайн-платформ і репозитаріїв освітніх ресурсів для забезпечення доступу та неперервності освіти.

3. Професіональний розвиток викладачів. Організація системних тренінгів і робочих семінарів з підвищення кваліфікації викладачів, зокрема у сфері електронного навчання та кризового менеджменту.

4. Адаптація освітніх програм. Програми повинні містити курси, що орієнтовані на розвиток навичок, необхідних у воєнний та післявоєнний час.

5. Підвищення інформаційної безпеки. Важливо зосередитись на навчанні здобувачів освіти і викладачів засобам протидії інформаційним атакам, а також основам кібербезпеки.

Враховуючи наведені аспекти, можна суттєво посилити стійкість і ефективність освітньої системи під час воєнного стану, підтримати психологічне здоров'я учасників освітнього процесу та викладачів, а також підготувати освітній сектор до швидкої адаптації й повоєнної відбудови.

7.4.2 Можливості для громадської діяльності

Існують значні можливості для розвитку громадянського суспільства, зокрема через взаємодію освітніх інституцій та різноманітних громадських об'єднань. Розглянемо ключові напрями громадської діяльності в умовах воєнного стану, які можуть бути інтегровані в освітній процес і стати частиною стратегії навчання.

Просвітництво та інформаційна боротьба

Один з основних напрямів – просвітницька робота, спрямована на протидію дезінформації, поширення достовірних матеріалів про події в Україні та зміцнення медіаграмотності громадян. Вищі можуть ініціювати партнерства з медіаекспертами та журналістами, які зосереджуються на критичному аналізі інформації, для проведення воркшопів, круглих столів і лекцій.

Підтримка внутрішньо переміщених осіб

Заклади вищої освіти можуть стати центрами допомоги для ВПО, організовувати збори необхідних ресурсів, створювати освітні програми, адаптовані під особливі потреби цієї категорії населення. У такому разі акцент робиться на інклюзивності та доступності освіти.

Волонтерські ініціативи

Освітній сектор має значний потенціал для формування волонтерських груп, котрі надають різнопланову підтримку армії, медичним закладам, дитячим будинкам тощо. Здобувачі освіти та педагоги можуть долучатися до виготовлення маскувальних сіток, збору коштів, створення власних освітніх курсів для підтримки обороноздатності держави.

Розбудова громадянської освіти

В університетських курсах важливо більше уваги приділити громадянській освіті, особливо в контексті підтримки демократичних цінностей і прав людини. Семінари, лекції, освітні проєкти, що розвивають навички громадянської участі, можуть спонукати здобувачів освіти до активної участі в житті своїх громад.

Міжнародна співпраця

Розвиток партнерських відносин між українськими навчальними закладами та закордонними університетами, громадськими та міжнародними організаціями створює умови для обміну досвідом, набуття нових знань і протидії глобальним викликам.

Наукові дослідження

Громадські аспекти освіти в умовах воєнного стану відкривають нові можливості для аналізу соціальних процесів у кризових умовах. Формування дослідницьких груп в університетах сприяє проведенню фундаментальних і прикладних робіт, що матимуть практичну цінність.

Розвиток мистецьких і культурних проєктів

Культура та мистецтво є потужним засобом відновлення духу нації, тому університети можуть ініціювати та підтримувати проєкти, які спрямовані на збереження та розвиток національної культурної спадщини та підвищують стійкість українського суспільства до зовнішніх загроз.

Усі зазначені напрями сприяють зміцненню національної єдності й активізації громадянської позиції особистості в умовах воєнного стану, тим самим закладаючи фундамент для стійкого розвитку України в майбутньому.

7.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Що визначає освіта як соціальний інструмент у воєнних умовах?

- а) формування національної ідентичності
- б) розваги та дозвілля
- в) комерційні інтереси
- г) політичну рекламу

2. Що включає інклюзивне освітнє середовище?

- а) розширений доступ до ресурсів
- б) обмежений доступ до обладнання
- в) відсутність пандусів
- г) закриту інформаційну базу

3. Який елемент є ключовим для розвитку стійкості суспільства?

- а) розваги
- б) спорт
- в) громадська участь
- г) політика

4. Яка стратегія забезпечує сприяння розумінню інформаційного простору?

- а) формування критичного мислення
- б) ігнорування проблем
- в) зосередження лише на теорії
- г) уникнення дискусій

5. Яка роль освіти під час воєнних дій?

- а) професійна підготовка та розвиток
- б) забезпечення розважального контенту
- в) сприяння забуванню історії
- г) ігнорування актуальних проблем

6. Яка компетенція є невід'ємною для ефективного спілкування?

- а) активне слухання
- б) високі математичні навички
- в) уникнення діалогу
- г) зосередження на монологах

7. Який навчальний метод може заохочувати здобувачів освіти до критичного осмислення інформації?

- а) дистанційне навчання
- б) дискусії та дебати
- в) односторонні лекції
- г) запам'ятовування фактів

8. Яка діяльність допомагає здобувачам освіти розуміти різні соціальні ситуації?

- а) рольові ігри та симуляції
- б) читання художньої літератури
- в) перегляд фільмів
- г) ігри на консолі

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які фактори сприяють розвитку громадянських компетентностей?

- а) участь у політичному житті
- б) володіння іноземними мовами
- в) навчальні модулі з громадянської освіти
- г) навчання критичному мисленню

2. Які стратегії допомагають залучити учасників освітнього процесу до громадських ініціатив?

- а) організація волонтерських програм
- б) введення штрафів за невідвідування
- в) участь у громадських обговореннях
- г) співпраця з громадськими організаціями

3. Які елементи необхідні для створення спільноти навчання?

- а) спільні цінності та мета
- б) формування інклюзивного середовища
- в) конкуренція і змагання
- г) взаємоповага та взаємна підтримка

4. Які аспекти важливі для формування інклюзивного освітнього середовища?

- а) адаптація освітньої інфраструктури
- б) надання спеціальних семінарів для розробки інклюзивних стратегій
- в) зниження вимог до якості освіти
- г) розробка онлайн-ресурсів для доступу до освіти

Дайте розгорнуті відповіді:

1. Опишіть основні функції освіти як соціального інструменту в умовах воєнного стану.
2. Чому важливо враховувати психоемоційний стан здобувачів освіти і викладачів під час адаптації освітнього матеріалу?
3. Які методи можуть бути використані для розвитку критичного мислення в учасників освітнього процесу?
4. Обговоріть значення освіти для збереження культурної спадщини та її роль у підтримці національної ідентичності.
5. Чому важливо залучати здобувачів освіти до громадської участі, і як це може бути реалізовано в університеті?
6. Опишіть, як можуть виглядати ефективні онлайн-ресурси і платформи для навчання в умовах вимушеного переміщення.
7. Як важливість технологічних і наукових досліджень змінюється в умовах воєнного стану?
8. Наведіть приклади реальних громадських ініціатив, які можуть бути втілені здобувачами освіти та викладачами.
9. Як освітній процес може сприяти формуванню емоційного інтелекту?
10. Яка роль освіти у формуванні громадянської позиції студентства?
11. Які кроки необхідно зробити для підготовки молоді до відбудови країни після завершення воєнного конфлікту?
12. Що можуть зробити заклади вищої освіти для забезпечення неперервної участі громадян у процесі відновлення післявоєнного суспільства?

РОЗДІЛ 8

Міжнародний досвід і партнерства

8.1 Вступ

8.1.1 Глобальні освітні тренди

Сучасна глобалізація і технологічний розвиток накладають відбиток на всі аспекти життя людини, зокрема й на сферу освіти. Глобальні освітні тренди, що активно розвиваються в останні десятиліття, набувають нових форм і сенсів, адаптуючись до умов постійних змін і викликів. Розглянемо найбільш визначальні тенденції, які формують освіту майбутнього.

Насамперед, варто зазначити інтеграцію інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес. Поширення масових відкритих онлайн-курсів (МООС), електронне навчання (e-learning) і платформи дистанційного навчання забезпечують доступ до якісних освітніх ресурсів незалежно від місця географічного положення людини. Особливо це стало актуальним у період пандемії COVID-19 та інших кризових ситуацій.

Слід згадати і про все більшу увагу до STEM-освіти (Science, Technology, Engineering and Mathematics) [35-39], яка спрямована на розвиток технічних і природничих навичок. Освіта в галузі STEM готує нове покоління фахівців, здатних розв'язувати глобальні проблеми та працювати у високотехнологічних галузях промисловості [33].

Також не можна оминати увагою рух у бік підготовки не лише технічних, але й м'яких навичок (soft skills), таких як критичне мислення, творчість, міжособистісні комунікації та крос-культурна взаємодія. Ринок праці вимагає від випускників гнучкості й адаптивності, здатності до постійного навчання і самоосвіти.

Набирає обертів концепція навчання протягом життя (lifelong learning), яка закладає основу неперервного розвитку особистості. Це підкреслює важливість освітніх програм для дорослих, курсів підвищення кваліфікації та реалізації власного освітнього потенціалу.

Важливим є також занурення в міжкультурне середовище та розвиток глобального громадянства. Освітні інституції відкривають кордони, стимулюючи міжнародний академічний обмін і партнерства, розвивають програми, що сприяють розумінню та взаємоповазі між народами й культурами.

У контексті глобальних освітніх трендів відзначається і збільшення ваги міждисциплінарних програм, які передбачають інтеграцію знань і методів різних наукових сфер для розробки комплексних рішень.

Насамкінець актуальним залишається питання екологічної освіти та сталого розвитку. Цей напрям набуває все більшої ваги в умовах зміни клімату та глобальних екологічних проблем, він спрямований на формування відповідального ставлення до природи та ресурсів планети.

Глобальні освітні тренди вимагають від освітніх систем гнучкості та здатності до швидкої трансформації. Вони передбачають не тільки перегляд змісту навчання, але й

переосмислення підходів до освітнього процесу, ролі викладача та здобувача освіти в ньому, а також зміну структури освітніх установ. Україні нині вдається поєднувати традиційні освітні цінності з передовим світовим досвідом, пристосовуючи свої навчальні програми до потреб сучасного суспільства та ринку праці.

8.1.1.1 Огляд сучасних глобальних підходів

Сучасний світ постійно зазнає змін, що накладає свій відбиток на традиційні підходи до освіти. У контексті глобалізації та інформатизації освітній простір переживає еволюцію, акцентуючи увагу на розробленні нових стратегій навчання, які б відповідали викликам сучасності. У цьому розділі ми розглянемо кілька ключових глобальних підходів до освіти, які застосовуються в різних країнах світу і можуть бути адаптовані до контексту України, особливо в умовах воєнного стану.

Перший з підходів – це навчання на основі компетентностей, яке орієнтує освітній процес на розвиток ключових навичок і вмінь, необхідних для успішної соціалізації та професійної діяльності в сучасному світі. Наприклад, країни Європейського Союзу активно впроваджують концепцію «ключових компетентностей для навчання протягом життя», що охоплює критичне мислення, уміння вчитися, соціальні та громадянські компетентності.

Другий підхід – це інтегроване навчання, що уможливорює зв'язати різні предметні області, щоб здобувачі освіти могли краще зрозуміти взаємозв'язки між дисциплінами. Такий інтегративний підхід стимулює системне мислення та креативність. Наприклад, програма International Baccalaureate (IB) є однією з найвідоміших програм, яка застосовує цей підхід на практиці.

Третім підходом є змішане навчання, яке комбінує традиційні очні заняття з онлайн-технологіями. Цей метод виявився надзвичайно ефективним у період пандемії COVID-19, коли заклади вищої освіти були змушені швидко адаптуватися до нових умов. Він дає змогу здобувачам освіти гнучко організувати освітній процес та отримувати доступ до ресурсів незалежно від місця їхнього перебування [48].

Четвертий важливий підхід – це проєктно-орієнтоване навчання. Воно передбачає створення освітнього досвіду, заснованого на реальних проєктах, що сприяє розвитку критичного мислення, комунікації та навичок командної роботи. Цей підхід активно використовується у країнах з передовими освітніми системами, такими як Фінляндія та Сінгапур.

Важливо зазначити, що впровадження цих підходів в Україні потребує ґрунтовного аналізу й адаптації. Щоб забезпечити якісну освіту в умовах воєнного стану, необхідно брати до уваги специфіку та потреби українського суспільства, створюючи відповідне навчальне середовище та використовуючи інноваційні освітні стратегії, що сприятимуть сталому розвитку країни.

8.1.1.2 Важливість міжнародного співробітництва

Міжнародний досвід надає можливість освітянам ознайомитися з передовими методиками навчання, інноваційними технологіями та стратегіями, які були успішно імплементовані в освітніх закладах інших країн. Це допомагає проводити ефективні

зміни в країні, що розбудовує свою освіту в нових умовах, підтримуючи її актуальність та відповідність сучасним вимогам.

Співпраця з міжнародними освітніми інституціями й експертами забезпечує не лише обмін досвідом, але й сприяє залученню фінансових ресурсів і грантів, які можуть бути використані на розвиток освітньої інфраструктури, проведення наукових досліджень і підготовку кваліфікованих фахівців. Світове співтовариство спонукає до більшої солідарності, ініціюючи та підтримуючи проєкти, спрямовані на допомогу освітньому сектору, який зазнає труднощів у зв'язку з воєнними діями та їх наслідками.

Для прикладу, міжнародні програми обміну, такі як Erasmus+, Fulbright, DAAD та інші, надають українським науковцям і здобувачам освіти можливості для навчання та проведення досліджень за кордоном, допомагаючи підтримувати наукові зв'язки та професійний розвиток в умовах вимушеної ізоляції через війну.

Міжнародне партнерство також є незамінним у вирішенні питань, пов'язаних з міграцією населення. Завдяки співпраці з міжнародними організаціями, освітній процес для українських дітей і молоді, які були змушені покинути свої домівки, може продовжуватися у країнах тимчасового перебування. Це допомагає уникнути перерв у навчанні та сприяє психологічному відновленню і соціальній адаптації.

У контексті глобалізації світової економіки міжнародне співробітництво відкриває можливості для розвитку й інтеграції української освіти у світовий простір, підвищуючи кваліфікацію педагогів і якість освітніх послуг.

Тож розбудова міцних міжнародних зв'язків і створення ефективних партнерств є важливим чинником у забезпеченні стабільності та прогресу освіти в Україні, особливо в умовах тривалого збройного конфлікту.

8.1.2 Міжкультурний обмін в освіті

Міжкультурний обмін в освіті є ключовим елементом формування сучасної глобальної громадянської свідомості. Він сприяє розширенню світогляду, виробленню комунікативних навичок, а також розвитку поваги та розуміння між різними культурами. У міжнародній освітній практиці існує багато прикладів, які демонструють успіх міжкультурного обміну та його позитивний вплив на учасників освітніх процесів.

Програми академічного обміну, такі як Fulbright та Erasmus+, надають здобувачам освіти, викладачам і дослідникам можливість навчатися та працювати за кордоном. Такий досвід не лише збагачує їхні професійні знання, а й сприяє міжкультурній взаємодії та зміцненню міжнародних зв'язків, розвиваючи в них розуміння різних культурних контекстів.

Спільні освітні програми вищих освітніх закладів, які передбачають обмін студентами та спільну розробку курсів, також сприяють міжкультурному діалогу. Вони дають змогу учасникам освітнього процесу з різних країн спільно навчатися та працювати над проєктами, що відкриває нові горизонти та формує глобальне мислення.

Міжнародні конференції та семінари є іншим прикладом міжкультурного обміну. Ці заходи забезпечують платформу для обговорення освітніх трендів, обміну досвідом і встановлення професійних контактів, що виходять за межі національних кордонів та руйнують культурні бар'єри.

Дистанційна освіта також набуває нового значення в контексті міжкультурного обміну. Масові відкриті онлайн-курси та інші види онлайн-навчання підсилюють можливості для міжнародного діалогу та колаборації, незалежно від географічного розташування учасників. Це сприяє доступності високоякісної освіти, розширює професійні горизонти та сприяє міжкультурному збагаченню.

Міжнародні освітні партнерства та мережі, такі як ЮНЕСКО та Європейська асоціація університетів, відіграють важливу роль у побудові стійких зв'язків і взаємодії між освітніми інституціями різних країн. Ці організації забезпечують розвиток спільних дослідницьких проєктів, обмін знаннями та найкращими практиками, які сприяють усуненню освітньої нерівності та підвищенню якості освіти на міжнародному рівні.

Важливо підкреслити, що міжкультурний обмін в освіті не обмежується лише академічною мобільністю. Він також охоплює культурні проєкти, мистецькі виставки, театральні обмінні програми та інші заходи, що сприяють безпосередньому досвіду сприйняття різноманітних культур.

Україна, перебуваючи в умовах воєнного стану, отримує цінний досвід в аспекті міжнародного культурного обміну. Інтеграція з європейським і світовим освітнім простором сприяє не лише відновленню та модернізації освітніх процесів, а й становленню України як невід'ємної частини міжнародної спільноти, обізнаної з принципами міжкультурного обміну та готової до активної участі у світовому діалозі.

8.1.2.1 Значення культурного різноманіття

Культурне різноманіття – це явище, яке характеризує наявність різних культурних груп у певному суспільстві чи спільноті. Воно охоплює широкий спектр аспектів: мову, релігію, етнічність, традиції, звичаї, мистецтво, історичний досвід і багато інших елементів. У контексті освіти майбутнього та в умовах глобалізації, культурне різноманіття набуває особливої значущості, адже створює безмежні можливості для навчання, розвитку критичного мислення та формування поваги й відкритості.

Серед переваг культурного різноманіття в освітньому процесі можна виділити кілька ключових аспектів:

1. Підвищення культурної освіченості та розуміння. Навчальні програми, які інтегрують культурні розбіжності та практики інклюзії, сприяють зростанню усвідомлення здобувачами освіти різних культурних контекстів. Це відкриває шлях до взаєморозуміння та мирного співіснування різних етнічних груп.

2. Розвиток навичок міжкультурної комунікації. В умовах глобалізованого світу здатність ефективно взаємодіяти з представниками різних культур стає незамінною компетенцією. Оволодіння такими навичками розширює професійні й особистісні горизонти учасників освітнього процесу.

3. Розширення академічних можливостей. Вивчення культурних особливостей інших народів збагачує пізнавальний досвід, сприяє розвитку критичного мислення, а також відкриває нові напрями для досліджень.

4. Формування глобальної перспективи. Культурне різноманіття надає здобувачам освіти змогу дивитися на світ ширше, розуміти його комплексність та взаємопов'язаність, що є важливим у формуванні глобально свідомого громадянина.

5. Економічний розвиток. Культурне різноманіття може також стимулювати економічну активність, адже здатність працювати в мультикультурному оточенні є важливою в сучасному бізнес-середовищі, оскільки вона відкриває двері до міжнародних партнерств і ринків.

Щоб ефективно інтегрувати культурне різноманіття в освітній процес, система має освоїти ряд стратегій та практик. Наприклад, викладачі можуть передбачати в освітніх планах ознайомлення з авторитетними матеріалами та ресурсами різних культур, організовувати тематичні майстер-класи за участю міжнародних експертів, співпрацювати з міжнародними університетами та науково-дослідницькими інституціями.

Створення умов для обміну досвідом, зокрема шляхом академічних обмінів та участі в міжнародних проєктах, розширює розуміння здобувачами освіти значення культурного різноманіття та його впливу на сучасний світ. Отже, освіта майбутнього, яка базується на принципах розуміння та взаємоповаги між культурами, стане платформою для створення стійкого і мирного глобального суспільства.

8.1.2.2 Стратегії міжкультурної освіти

Міжкультурна освіта відіграє важливу роль у формуванні усвідомлення та поваги до культурної різноманітності, а також забезпечення гармонійного співіснування різних культурних груп у поліетнічних суспільствах. В умовах глобалізації та зростання міграційних процесів, міжкультурна освіта стає ключовим компонентом загальної стратегії підготовки здобувачів освіти до життя та роботи в сучасному світі. Проте, важливо також звертати увагу на цінності терпимості та взаємопідтримки, які сприяють взаєморозумінню та миру.

Стратегії міжкультурної освіти мають базуватися на таких принципах:

1. Розвиток культурної компетентності: освітні програми повинні передбачати вивчення різних культур, історії, мов і релігій, аби виховувати в учасників освітнього процесу розуміння та повагу до культурної різноманітності.
2. Критичне мислення: активне заохочення здобувачів освіти до критичного осмислення культурних стереотипів і упереджень у медіа та повсякденному житті є важливим для формування відкритого світогляду.
3. Діалог і комунікація: стимулювання діалогу та спілкування між людьми різного культурного походження допомагає побудувати мости порозуміння і взаємоповаги.
4. Емпатія та виявлення спільних цінностей: навчання емпатії та вміння поставити себе на місце іншої людини є ключовим для руйнування бар'єрів і виявлення спільних цінностей між різними культурами.
5. Проєктна робота та співпраця: реалізація спільних проєктів, у яких беруть участь здобувачі освіти з різних культурних груп, може бути ефективним способом заохочення міжкультурної взаємодії та колаборації.
6. Міжкультурне навчання через досвід: організація культурних обмінів та екскурсій, участь у міжнародних програмах і проєктах забезпечує практичний досвід міжкультурної взаємодії.

Наприклад, міжнародна програма Erasmus+ запрошує здобувачів освіти і викладачів до участі в академічних обмінах, стажуваннях і співпраці з освітніми інституціями з різних країн. Це сприяє розумінню розмаїття освітніх систем, методів викладання, а також поглибленню знань про культурні особливості партнерських країн. У такому контексті здобувачі освіти вчаться адаптувати свої підходи до міжкультурного середовища, стаючи більш гнучкими та відкритими до нового досвіду.

8.2 Співпраця з міжнародними інституціями

8.2.1 Партнерство з освітніми організаціями

Сьогодення вимагає від освітньої системи України не лише швидкої адаптації до умов воєнного стану, але й ефективної інтеграції з міжнародним освітнім простором. У контексті підвищення якості освіти, обміну досвідом і ресурсами, партнерство з зарубіжними освітніми організаціями набуває особливого значення.

Такі організації, як університети, наукові заклади вищої освіти, фонди, асоціації та міжнародні освітні платформи, відкривають перед українською академічною спільнотою нові горизонти. Це не лише можливість впроваджувати передові методики навчання й наукові підходи, а й шанс для академічної мобільності здобувачів освіти і викладачів, що також збагачує освітній процес свіжими ідеями та світовим досвідом.

Прикладом успішного партнерства є програма співпраці з мережею університетів Erasmus+, яка надає можливості для обміну здобувачами освіти та викладачами, участі у спільних дослідницьких проєктах, виділяє гранти для інновацій у навчанні та розвитку інфраструктури. Іншим взірцем є участь у програмах фонду Fulbright, що підтримує обмін науковцями, організовує лекції, семінари та літні школи з наголосом на розбудову міжкультурного діалогу.

Діяльність міжнародних освітніх інституцій, таких як ЮНЕСКО і Європейський Союз, сприяє також підтримці освітньої реформи в Україні. Ці організації фінансують різноманітні програми, які покликані забезпечити інклюзивність і доступність освіти, навіть у регіонах, котрі постраждали внаслідок воєнних дій.

Об'єднання зусиль з міжнародними партнерами надає не тільки пряму фінансову підтримку, але й доступ до багатих електронних бібліотек, дистанційних освітніх курсів, спільних вебінарів та онлайн-конференцій, що стає життєво необхідним для продовження освітнього процесу під час воєнного конфлікту.

Заохочується створення спільних освітніх платформ і розвиток міжнародних наукових проєктів, які відкривають можливості для інтеграції українських учених у світову наукову спільноту. Такі проєкти, як Horizon Europe, сприяють обміну науковими практиками, навчанню через дослідження та зміцненню інноваційного потенціалу країни.

Підсумовуючи, зазначимо, що партнерство з міжнародними освітніми організаціями відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку освітньої системи України. Воно відкриває доступ до новітніх освітніх ресурсів, сприяє формуванню міцних зв'язків із міжнародною академічною спільнотою та закладає фундамент для майбутнього процвітання через освіту.

8.2.1.1 Співпраця з університетами та фондами

У відновленні та модернізації освіти в Україні величезну роль відіграє міжнародна допомога, яка реалізується через різноманітні форми співпраці з університетами та фондами. Така співпраця дає можливість обмінюватися досвідом, знаннями та ресурсами, що є ключовими елементами для формування освітньої стратегії в умовах воєнного стану.

Університетські партнерства

Співпраця з іноземними вищими навчальними закладами відкриває шляхи до сучасних наукових досліджень, інновацій у методиках навчання та розробці нових освітніх програм. Вони також можуть допомогти в навчанні викладачів, надати доступ до наукових бібліотек і ресурсів, організувати стажування та культурний обмін.

Наприклад, співпраця між Київським політехнічним інститутом імені Ігоря Сікорського та Массачусетським технологічним університетом (MIT) сприяє обміну науково-педагогічним досвідом і реалізації спільних проєктів у технічних та інформаційних технологіях.

Фондова підтримка

Міжнародні фонди та грантодавці надають не тільки фінансову підтримку освітнім проєктам, але й залучають світових експертів для настанови та менторства. Такі фонди, як Fulbright, Soros Foundation, World Bank та інші, виступають донорами багатьох освітніх ініціатив в Україні.

Висновки та рекомендації

Враховуючи викладений вище досвід, для українських університетів та освітніх інституцій важливо:

- встановлювати та підтримувати діалог з міжнародними університетами для розширення освітніх можливостей;
- залучати грантову підтримку для проєктів, які сприяють розвитку освіти та науки в умовах конфлікту;
- активно брати участь у міжнародних освітніх програмах, що ведуть до збагачення досвіду та підвищення кваліфікації фахівців;
- вибудовувати стійкі партнерства, які дають змогу ефективно використовувати міжнародний досвід для реформування освітньої системи України.

Співпраця з міжнародними університетами та фондами забезпечує важливі ресурси для підвищення якості освіти і є вирішальним фактором у розбудові української освіти майбутнього.

8.2.2 Міжнародні програми та гранти

Напрямок міжнародного співробітництва в освітній сфері охоплює широкий спектр програм і грантів, які сприяють розвитку якісної освіти, наукових досліджень і культурного обміну. Ці програми та гранти є інструментами для обміну знаннями й досвідом, посилення міжкультурного діалогу та професійного розвитку освітян і науковців. Вони дають змогу вишам, науковим установам та освітянам розширити межі своєї діяльності, забезпечуючи доступ до новітніх ресурсів та інновацій.

Для українських здобувачів освіти програма Erasmus+ пропонує широкі можливості.

Зокрема, здобувачі освіти можуть отримати стипендії для навчання або стажування за кордоном в університетах-учасниках Erasmus+. Так звані періоди мобільності зазвичай тривають від кількох місяців до одного року, що дає змогу здобувачам освіти здобути не тільки академічні знання, а й цінний міжкультурний досвід.

Існують спільні магістерські програми (Erasmus Mundus Joint Master Degrees), які дають можливість навчатися відразу в кількох університетах Європи і отримати подвійний або спільний диплом. Програмами передбачені повністю фінансовані стипендії, що покривають навчання, проживання та подорожі.

До того ж, здобувачі освіти мають можливість пройти стажування в компаніях, організаціях або дослідницьких інститутах в ЄС. Це покращує їхні професійні навички та збільшує шанси на успішне працевлаштування.

Також учасники Erasmus+ можуть навчатися на курсах з вивчення іноземних мов за допомогою онлайн-платформи Erasmus+ OLS (Online Linguistic Support), яка спрямована на підвищення мовних компетентностей перед та під час перебування за кордоном.

Крім того, Erasmus+ надає додаткову фінансову підтримку для осіб з особливими потребами, щоб забезпечити їхню участь у програмі.

Як українським здобувачам освіти взяти участь у програмі Erasmus+?

Всі програми Erasmus+ зазвичай координуються через заклади вищої освіти. Тому, щоб взяти в них участь, необхідно спочатку звернутися до міжнародного офісу свого університету або відділу, який працює над міжнародними обмінами, щоб дізнатися про наявні угоди обміну та процедуру подання заявок. Університети часто надають детальну інформацію про поточні програми, вимоги до учасників і строки подання документів.

Програма Erasmus+ відкрита для здобувачів освіти на всіх рівнях — від бакалаврату до магістратури й аспірантури. Вона пропонує широкий спектр можливостей, які відповідають академічним інтересам і професійним амбіціям, зокрема академічний обмін, стажування, навчальні проєкти та багато іншого.

Ще однією значущою ініціативою є програма Horizon Europe, яка є найбільшою у світі з фінансування досліджень та інновацій. З бюджетом приблизно в 95,5 млрд євро, програма на 2021-2027 роки покликана стимулювати впровадження інновацій і дослідження, підтримувати досягнення наукових проривів і справлятися з соціальними викликами.

Horizon Europe має на меті:

- підтримувати перехід на зелену економіку: програма спрямована на реалізацію Європейського зеленого курсу та Цілей сталого розвитку, прийнятих ООН, підтримуючи дослідження та інновації, що сприяють екологічній стійкості;
- стимулювати цифрову трансформацію: Horizon Europe акцентує увагу на цифровізації і впровадженні новітніх цифрових технологій в різних секторах;

• зміцнювати європейську науково-дослідну базу: фінансування проєктів має на меті підтримувати високоякісні наукові дослідження в Європі;

• підвищувати конкурентоспроможність і інноваційний потенціал ЄС: програма заохочує промислові інновації та підтримує малі й середні підприємства з метою посилення їхньої ролі у світовій економіці.

Програма Horizon Europe ґрунтується на трьох основних стовпах:

1. Відмінна наука (Excellent Science): цей стовп підтримує фундаментальні дослідження через Європейську раду з досліджень (ERC), програми Марії Склодовської-Кюрі та дослідницькі інфраструктури.

2. Глобальні виклики та промислова конкурентоспроможність Європи (Global Challenges and European Industrial Competitiveness): цей стовп фокусується на подоланні соціальних викликів та підтримці промисловості через кластери, що охоплюють різноманітні тематики від здоров'я до безпеки тощо.

3. Інновативна Європа (Innovative Europe): завдяки Європейській інноваційній раді (EIC), цей стовп підтримує проривні інновації, що мають потенціал створити нові ринки.

Додатково програма передбачає спеціальний компонент для «Зміцнення європейського науково-дослідного простору (Widening Participation and Strengthening the European Research Area)», який розв'язує питання нерівності між країнами-учасниками та покращує умови для досліджень та інновацій по всій Європі.

Як українські дослідники можуть брати участь у Horizon Europe?

Українські науковці та інноватори можуть взяти участь у програмі як самостійно, так і в партнерстві з дослідницькими організаціями чи університетами з країн ЄС. Зазвичай учасники подають заявки на конкурсні запрошення, які публікуються Європейською комісією. Зацікавлені особи чи організації мають ретельно вивчити критерії участі, формати та строки подання проєктних пропозицій.

NATO Science for Peace and Security (SPS) Programme є однією з ключових платформ міжнародного наукового співробітництва, яка належить до структури Північноатлантичного альянсу (NATO). Ця програма забезпечує фінансування, експертизу та підтримку проєктів, спрямованих на посилення безпеки, обороноздатності та цивільного розвитку в країнах-членах НАТО та їхніх партнерів.

Для українських здобувачів освіти й освітян у період воєнного конфлікту NATO SPS Programme пропонує:

• гранти на дослідження: підтримка спільних дослідницьких проєктів між українськими науковцями та колегами з країн-членів НАТО. Це може охоплювати сфери, які прямо пов'язані з безпекою, наприклад, оборонні технології, кібербезпека, розробка технологій виявлення та запобігання кризам, а також іншими галузями, які сприяють стабільності та безпеці;

• адвокатські й освітянські ініціативи: програми, які сприяють підвищенню обізнаності та розуміння питань безпеки серед населення, проведення конференцій, семінарів та інших освітніх заходів;

- тренінги та розвиток навичок: воркшопи, тренінги та інші заходи, орієнтовані на підтримку розвитку навичок, необхідних для зміцнення міжнародної безпеки;
- співпрацю з партнерами: стимулювання співпраці між українськими освітянами й науковцями та їхніми колегами з інших країн для спільної роботи над проектами, які сприяють безпеці та стабільності;
- підтримку наукових досліджень і розробок у галузі новітніх технологій, здатних покращити оборонні можливості та цивільну безпеку;
- проекти, спрямовані на відновлення країн після воєнних конфліктів, зокрема на відбудову інфраструктури, соціально-економічний розвиток та підтримку стійкості спільнот.

Для більш детальної інформації про те, як взяти участь у програмах NATO SPS, українським здобувачам освіти й освітянам варто звернутися до офісу НАТО або національних координаторів, які опікуються питаннями зовнішнього та безпекового співробітництва. Оскільки ситуація в Україні може впливати на доступність і реалізацію цих програм, важливо бути в курсі останніх оновлень і можливостей, які надаються в цьому контексті.

Щоб долучитися до міжнародних програм і грантів представники освітніх установ та індивідуальні дослідники мають бути готові до міжнародної співпраці, володіти іноземними мовами та розуміти процедури подання проектних заявок. Така участь не лише дає змогу отримати фінансування для розвитку власних проєктів, але й забезпечує інтеграцію в міжнародний освітній і науковий простір, що є надзвичайно цінним в умовах воєнного стану та пошуку шляхів відновлення та розвитку України.

8.2.2.1 Отримання грантів і фінансування

Отримання грантів і додаткового фінансування є критично важливим для підтримання освітніх ініціатив, особливо в умовах, що склались в Україні через війну. Міжнародна співпраця та участь у міжнародних програмах можуть забезпечити не тільки необхідні ресурси для відновлення та розвитку освітньої сфери, але й обмін досвідом, доступ до інноваційних методик і технологій.

Для успішного отримання гранту важливо здійснити кілька кроків.

Насамперед необхідно чітко визначити потреби та цілі, зрозуміти, які саме ресурси потрібні і як вони сприятимуть розвитку освіти в умовах воєнного стану. Це може бути підтримка відновлення інфраструктури, закупівля обладнання або розроблення нових курсів.

Другим кроком має бути ознайомлення з критеріями відбору та пріоритетами надавача гранту. Необхідно звернути увагу на строки подання заявок і вимоги до проектних пропозицій.

Розроблення якісної заявки – ще один важливий аспект на шляху до отримання гранту. Заявка має бути структурованою, аргументованою та відповідати всім вимогам грантодавця. Чітко вкажіть цілі, завдання, очікувані результати, бюджет і показники ефективності проєкту.

Наступний крок – підготовка команди проєкту, до якої варто залучити фахівців з потрібною експертизою та досвідом. Це підвищить довіру грантодавця до вашої організації.

Також бажано отримати підтримку партнерств. Міжнародні проєкти часто потребують взаємодії з партнерами з різних країн. Встановлення міцних партнерських зв'язків може значно підсилити вашу заявку.

Насамкінець продемонструйте готовність вести повний облік використання коштів і досягнення результатів проєкту. Важлива чітка система моніторингу й оцінки діяльності.

Деякі ініціативи вже були успішно реалізовані в Україні. Зокрема, проєкт «Розроблення IT-рішень для дистанційної освіти» був підтриманий фондом Інноваційної Освіти Norad та сприяв інтеграції цифрових технологій в освітній процес. Інший приклад – програма відновлення шкіл після бойових дій, фінансована USAID, передбачала не тільки ремонт пошкодженої будівлі закладу, а й забезпечення психологічної підтримки здобувачам освіти і викладачам.

Отже, стратегія отримання міжнародних грантів і фінансування потребує глибокого аналізу, злагодженої роботи команди, прозорості та відкритої взаємодії з партнерами. Це стане запорукою не лише здобуття необхідних ресурсів, а й забезпечення сталого розвитку освіти в Україні.

8.2.2.2 Участь у міжнародних проєктах

У контексті розширення професійних горизонтів та обміну досвідом, участь у міжнародних проєктах стає не лише важливою, а й необхідною складовою сучасного освітнього процесу. Залучення до міжнародних освітніх ініціатив, програм обміну, наукових досліджень, спільних грантів і партнерств із закордонними університетами та науковими центрами значно розширює можливості для викладачів і дослідників, так само як і забезпечує актуалізацію освітніх програм.

Активна участь у міжнародних проєктах потребує вміння працювати в мультикультурному середовищі, знання іноземних мов і здатності до розвитку міжнародних мережевих зв'язків. Для успішної реалізації таких проєктів необхідно також володіння навичками проєктного менеджменту, зокрема планування, координації роботи команди, моніторингу та оцінювання результатів.

У контексті воєнних дій в Україні міжнародні проєкти можуть спрямовуватися на підтримку освіти в умовах конфлікту, відновлення інфраструктури, дослідження наслідків війни для освітньої сфери та забезпечення психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу.

Прикладом може слугувати проєкт «Supporting Education in a Conflict Zone», що фінансується Європейським Союзом і передбачає партнерство з низкою європейських університетів. Цей проєкт спрямований на впровадження спеціалізованих курсів для підготовки фахівців з кризового менеджменту в освітньому секторі, розробку ресурсів для дистанційного навчання та обмін досвідом між освітянами в умовах воєнного стану.

Участь у міжнародних проєктах не лише забезпечує розвиток освітньої галузі України, а й є інструментом для інтеграції українських науковців і викладачів у світову

науково-освітню спільноту, сприяє налагодженню міцних професійних зв'язків та обміну кращими практиками у галузі освіти й науки.

8.3 Адаптація міжнародних практик

8.3.1 Впровадження іноземних методів навчання

Процес адаптації іноземних освітніх методик потребує комплексного підходу. На першому етапі здійснюється аналіз і вибір методів, які можуть бути корисними в українських реаліях. Водночас слід звернути увагу на такі аспекти, як відповідність методики освітнім стандартам і потребам українського суспільства; її гнучкість та адаптивність до змінних умов; можливість інтеграції з чинними програмами навчання.

Після відбору методик необхідно розробити стратегію впровадження, яка би передбачала:

- підготовку викладачів і методистів до роботи з новою методикою через тренінги, семінари, вебінари та стажування;
- адаптацію освітніх ресурсів і матеріалів під специфіку вітчизняної освітньої системи;
- пілотування методики у вибраних освітніх закладах з метою збирання зворотного зв'язку та корегування підходів до викладання.

Для ілюстрації можемо розглянути впровадження в Україні популярної в багатьох країнах світу методики «Метод проєктів», яка набуває особливої актуальності у відповідь на потреби трансформації освітнього простору в умовах воєнного стану.

Метод проєктів передбачає активне залучення здобувачів освіти до практичної роботи над реальними завданнями та проблемами, що сприяє розвитку критичного мислення, командної взаємодії та навичок розв'язання комплексних задач. Українські ЗВО можуть впровадити таку методику, адаптуючи її до контексту воєнного часу – наприклад, розробляючи проєкти, спрямовані на відновлення інфраструктури, психологічну підтримку населення, ефективне управління ресурсами в умовах обмежень.

Під час упровадження іноземних методик важливо зосередити увагу на індивідуальному підході, інтеркультурній чутливості та забезпеченні доступності інноваційних освітніх практик для всіх груп населення, незалежно від їхніх мовних, культурних чи соціально-економічних відмінностей.

8.3.1.1 Інновації в освіті

У контексті невідпущеної глобалізації та воєнного конфлікту в Україні, інновації в освіті відіграють стратегічно важливу роль. Інноваційний підхід до навчання допомагає адаптувати освітні процеси до змінюваних умов і потреб суспільства, забезпечуючи якісне навчання попри будь-які виклики.

Штучний інтелект (ШІ) – це одна із найпопулярніших галузей комп'ютерних наук сьогодення, що ставить за мету створення систем, здатних виконувати завдання, які традиційно потребували людського інтелекту, зокрема розуміння мови, визначення

зорових об'єктів, прийняття рішень, розв'язання проблем і навчання. ШІ може імітувати або навіть перевищити людську здатність до аналізу даних, починаючи від відтворення патернів до виконання складних обчислень. ШІ виводить освітній процес на новий рівень, надаючи персоналізований навчальний досвід і підтримуючи викладачів.

Штучний інтелект в освіті може застосовуватися для досягнення різних цілей.

Зокрема, для забезпечення персоналізованого навчання: ШІ може аналізувати, як здобувачі освіти взаємодіють з матеріалом, і виявляти, де вони мають труднощі. На основі цього він може налаштовувати навчальні матеріали, щоб краще задовольняти індивідуальні потреби здобувача освіти.

Також ШІ може виконувати роль інтелектуального наставника: ШІ-асистенти можуть надавати здобувачам освіти зворотний зв'язок у реальному часі, відповідати на питання та допомагати в навчанні.

Штучний інтелект може автоматизувати рутинні адміністративні завдання, такі як реєстрація на курси, оцінювання тестів та управління даними учасників освітнього процесу.

Важливою сферою застосування ШІ є інтелектуальна аналітика даних: ШІ може використовувати дані для прогнозування тенденцій в освіті, наприклад, ідентифікувати здобувачів освіти, яким загрожує відрахування з навчання, та надати підтримку для покращення їхніх успіхів.

Наведемо декілька прикладів упровадження ШІ в українську освітню сферу та для підтримки особистісного розвитку:

1. Онлайн-платформи для навчання.

Prometheus – це українська платформа масових відкритих онлайн-курсів, яка може використовувати алгоритми ШІ для персоналізації навчального досвіду, аналізуючи поведінку користувача та надаючи рекомендації щодо курсів, які можуть бути йому цікавими.

2. Інструменти для перевірки знань.

Unicheck – це український сервіс перевірки текстів на плагіат, який застосовує ШІ для аналізу та виявлення неоригінального контенту в академічних роботах.

3. Чат-боти для освіти.

Університети та школи в Україні впроваджують чат-ботів на базі ШІ для надання інформації здобувачам освіти про навчальні курси, розклад занять та академічні події. Ці боти можуть спілкуватися в режимі реального часу та відповідати на запитання, які часто повторюються.

4. Персоналізоване навчання.

Використання адаптивних платформ, таких як Smart Osvita, дає змогу учасникам освітнього процесу працювати з матеріалами, що автоматично налаштовуються під їхній рівень знань і швидкість навчання за допомогою алгоритмів машинного навчання.

5. Курси для персонального розвитку.

EdEra – освітня компанія, яка пропонує онлайн-курси з різних предметів, може використовувати аналітику даних для створення персоналізованих курсів і рекомендацій для користувачів, заснованих на їхніх попередніх інтересах і успіхах.

6. Програми для підвищення продуктивності та особистої ефективності.

Інструменти, такі як Respeecher або Reface, хоч і не є суто навчальними, але використовують алгоритми глибокого навчання для роботи зі звуком і відео. Ці технології можуть бути застосовані для створення освітнього контенту та підвищення залученості здобувачів освіти.

Підсилення освіти штучним інтелектом в період воєнного конфлікту може допомогти здобувачам освіти і викладачам адаптуватися до навчання дистанційно, забезпечити неперервний освітній процес і сприяти відновленню освіти після завершення конфлікту. Для ефективної імплементації ШІ важливо враховувати локальні освітні потреби, забезпечувати захист даних і приватності, а також проводити навчання викладачів для роботи з новими технологіями.

Загалом адаптація міжнародних практик в освітній сфері України потребує не лише імплементації нововведень, а й урахування специфіки національного контексту й активної участі громади. Це означає, що кожна інновація має бути ретельно проаналізована, адаптована до потреб української освіти та втілена з урахуванням місцевих традицій, культури та необхідності подолання викликів сучасності.

8.3.1.2 Приклади ефективних підходів

У сучасному світі країни активно обмінюються досвідом у сфері освіти, що допомагає адаптувати та імплементувати ефективні підходи, навіть в умовах конфліктів і війн. Візьмемо до уваги кілька прикладів, що демонструють успішне впровадження міжнародних практик в освітній процес.

1. Фінляндія. Студентоцентризований підхід.

Фінляндія славиться однією з найпрогресивніших освітніх систем у світі, ключ до успіху якої — це студентоцентризований підхід. Педагог виступає не тільки як передавач знань, але й як наставник, який підтримує індивідуальний розвиток кожного здобувача освіти. Важливим аспектом є розробка індивідуальних освітніх планів, що враховують особливості та потреби здобувачів освіти, зокрема в умовах воєнного стану.

2. Сінгапур. Використання технологій у навчанні.

Сінгапурська освітня система акцентує на використанні інформаційних технологій. Модернізовані навчальні програми передбачають упровадження інтерактивних методів навчання, використання електронних підручників та освітніх платформ. Це робить навчання актуальнішим і доступнішим, що особливо важливо в умовах, коли доступ до традиційних форм освіти може бути обмежений.

3. Канада. Інтеграція культурного контексту.

Канадські освітяни прагнуть інтегрувати в навчальний матеріал культурний контекст, що допомагає здобувачам освіти краще розуміти та цінувати різноманіття світу. Уроки охоплюють міжкультурні взаємодії та розвиток толерантності, що є вкрай важливим для формування гармонійного освітнього середовища, зокрема у періоди соціальних змін і криз.

4. Німеччина. Дуальна система освіти.

Німецька модель дуальної освіти поєднує теоретичне навчання в освітніх закладах і практичне навчання в компаніях. Цей підхід дає змогу учасникам освітнього процесу здобувати реальний досвід роботи в індустрії, що підвищує їхні шанси на успішне працевлаштування. У контексті воєнного конфлікту, дуальна освіта може сприяти швидкій реінтеграції людей, постраждалих внаслідок конфліктів, у робочу силу.

Отже, ефективні підходи до навчання передбачають особистісно орієнтовану модель, використання сучасних технологій, культурну інтеграцію та розвиток професійного досвіду через практику. Ці методи можуть бути адаптовані для умов воєнного конфлікту в Україні, сприяючи формуванню стійкої та гнучкої освітньої системи, здатної протистояти викликам сучасності.

8.3.2 Крос-культурні підходи в освіті

Крос-культурні підходи в освіті є одним із ключових елементів сучасних освітніх стратегій, особливо в контексті глобалізації та міжнародної інтеграції. Вони орієнтовані на розвиток взаєморозуміння, поваги до різноманіття та сприяння культурному обміну. Адаптація міжнародних практик у сфері крос-культурної освіти потребує детального аналізу та врахування специфіки культурного контексту.

Освітні інституції мають виховувати здобувачів освіти не лише академічно, але й готувати їх до ефективної взаємодії в мультикультурному середовищі. Це передбачає розуміння та прийняття культурних норм, цінностей і поведінкових практик, які можуть бути відмінними від власних.

Основні засади крос-культурного підходу:

1. Культурна компетентність – розширення знань про культури, історію, цінності та соціальні норми різних народів.
2. Комунікативні навички – формування вмінь спілкуватися з представниками інших культур, визнавати культурну специфіку вербальних і невербальних засобів комунікації.
3. Критичне мислення – стимулювання аналізу власних культурних припущень і стереотипів, вироблення толерантного ставлення.
4. Гнучкість та адаптивність – розвиток здатності адаптуватися до нового культурного середовища, бути відкритим до змін.
5. Крос-культурне партнерство – співпраця з іноземними навчальними закладами для обміну досвідом і кращими практиками.

Наведемо специфічні приклади адаптації крос-культурних міжнародних практик у сфері освіти.

Міжкультурні семінари та тренінги – регулярні заняття, що допомагають здобувачам освіти краще розуміти культурні відмінності, зокрема через взаємодію з міжнародними експертами та здобувачами освіти.

Студентський обмін – програми, які дають змогу здобувачу освіти провести семестр або академічний рік у закордонному університеті, занурюючись у місцеву культуру й освітній процес.

Викладання іноземних мов – акцент на вивченні мов як засобу доступу до розуміння культурних контекстів і міжнародної комунікації.

Онлайн-платформи для крос-культурного діалогу – використання цифрових технологій для спілкування та проведення спільних проєктів з іноземними однолітками.

Міжнародні наукові конференції та симпозиуми – участь у міжнародних заходах сприяє обміну досвідом і розширенню професійного кругозору.

Розвиток крос-культурної компетентності є важливим не лише для індивідуальної кар’єри, але й для розбудови міжнародної співпраці та взаєморозуміння на глобальному рівні. Українські освітні установи повинні активно інтегрувати ці підходи у свої навчальні плани, спрямовуючи ресурси на розвиток глобальної компетентності випускників.

8.3.2.1 Інтеграція міжнародного досвіду

Інтеграція міжнародного досвіду у сферу освіти в умовах конфлікту є не лише бажаною, але й вимушеною мірою, спрямованою на забезпечення якості освіти, її доступності та безпеки. Враховуючи досвід країн, які пережили або переживають подібні виклики, можливо використати найкращі практики й інноваційні підходи для втілення в українському освітньому просторі.

Міжнародні практики

Інтеграція міжнародного досвіду на вітчизняних теренах має враховувати кілька основних аспектів.

По-перше, гуманітарні стандарти в освіті. Організації, такі як ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО, розробили низку стандартів і рекомендацій для забезпечення права на освіту у кризових ситуаціях. Важливо, щоб українські освітні інституції втілювали ці стандарти у свою роботу, адаптуючи їх до місцевих умов [44].

По-друге, стійкість освітньої системи. Фінляндія та Ізраїль — приклади країн, що розробили системи, здатні ефективно функціонувати навіть за умов зовнішніх загроз. Вивчення їхнього досвіду може допомогти Україні побудувати гнучку та стійку освітню структуру.

По-третє, психосоціальна підтримка. Норвегія та Данія акцентують на важливості психологічної допомоги учасникам освітнього процесу. Інтеграція програм психосоціальної підтримки є критично важливою для мінімізації травматичного впливу воєнного конфлікту.

І нарешті, флексибільність освітніх програм. Австралія та Канада запровадили модульні навчальні програми, які дають змогу здобувачам освіти самостійно керувати своїм освітнім процесом. Такі програми можуть бути корисними для забезпечення неперервності навчання під час війни.

Виклики інтеграції

Зазначимо, що інтеграція міжнародного досвіду не є безперешкодною та потребує ретельного аналізу й адаптації до місцевих умов. Серед основних викликів, що стоять на її шляху, виділимо контекстуальну релевантність, ресурсну залежність і швидкість інтеграції.

Контекстуальна релевантність. Те, що вдалося в одній країні, може не спрацювати в іншій через культурні, соціальні, політичні й економічні відмінності.

Ресурсна залежність. Деякі міжнародні практики потребують значних фінансових або технологічних ресурсів, які можуть бути обмеженими під час кризових ситуацій.

Швидкість інтеграції. В умовах воєнного стану необхідно швидко адаптувати та впроваджувати нововведення, що може спричинити додаткові труднощі у плануванні та виконанні.

Приклади інтеграції

Розглянемо конкретні приклади успішної інтеграції міжнародного досвіду у часи кризи.

Віддалене навчання. Впровадження цифрових платформ для дистанційного навчання задля забезпечення доступу до освіти за умов обмеження фізичного спілкування. Прикладом може служити використання платформи EdX для організації відкритих онлайн-курсів.

Гнучкість в оцінюванні. Застосування альтернативних методів оцінювання, які базуються не лише на стандартних іспитах, а й на проєктній роботі, портфоліо та самооцінюванні. Проєкт «Assessment for Learning» у Великобританії демонструє цей підхід.

Захист і безпека. Розроблення та реалізація комплексних програм забезпечення безпеки дітей у школах, таких як «Safe Schools» від ЮНІСЕФ, адаптованих для українських реалій [25].

Інтеграція міжнародного досвіду в освіті в умовах воєнного стану в Україні потребує комплексного підходу, що передбачає ретельний вибір стратегій, ресурсне та культурно-контекстуальне адаптування, а також сталу оцінку ефективності та внесення корегувань відповідно до змін умов життя суспільства в часи воєнного конфлікту.

8.4 Підсумки

8.4.1 Основні висновки розділу

Ми розглянули важливість міжнародного досвіду та партнерств у контексті освіти в умовах воєнного стану. Основні висновки, які ми можемо зробити з аналізу міжнародних кейсів, демонструють різноманітність підходів і стратегій, які можуть бути застосовані для підтримки та розвитку освітніх систем у кризових ситуаціях.

Перше, що необхідно виділити, — це значущість гнучкості освітніх програм. Світовий досвід свідчить, що адаптація освітніх планів до мінливих умов є ключовим елементом у забезпеченні доступу до якісної освіти. Наприклад, у країнах, що зіткнулися з воєнними конфліктами, успішно впроваджувалися прискорені освітні

програми, інтенсивні курси та дистанційне навчання для забезпечення неперервності освітнього процесу.

Другий висновок полягає в розумінні важливості психологічної підтримки та ресоціалізації учасників освітнього процесу. Міжнародний досвід показує, що інтеграція психосоціальної підтримки в освітню систему може значно полегшити подолання стресу та травматичних переживань, які неминучі під час воєнних дій.

Третє — акцент на цифровізацію навчання. Згідно з досвідом різних країн, використання цифрових технологій сприяє більшій доступності та гнучкості освітнього процесу. Приклади із Сирії та інших країн, де освіту було перенесено в онлайн-формат, демонструють здатність цифрової освіти мінімізувати збої в навчанні та підтримувати зв'язок між викладачами та здобувачами освіти.

Четверте — необхідність міжнародної підтримки та співпраці. Створення міжнародних освітніх партнерств і обмін досвідом надає можливість об'єднати ресурси для розбудови ефективних та інноваційних освітніх ініціатив. Взаємодія з міжнародними організаціями може сприяти забезпеченню фінансування, доступу до новітніх освітніх технологій і методик навчання, які бралися за основу у багатьох країнах світу.

Зазначимо, що розгляд міжнародного досвіду дає нам можливість краще зрозуміти, які стратегічні кроки мають бути зроблені для підтримання освіти в Україні під час воєнного стану. Використання глобальних знань і практик допоможе нам побудувати стійку освітню систему, готову до викликів сьогодення та майбутнього.

8.4.2 Напрями міжнародної співпраці

Міжнародна співпраця у сфері освіти набуває особливої актуальності в контексті сучасних глобалізаційних процесів і викликів, зокрема в ситуації тривалих воєнних дій в Україні. Вона покликана забезпечити обмін досвідом, інтеграцію знань і координацію зусиль для зміцнення та розвитку освітньої системи. Пропонуємо розглянути ключові напрями такої співпраці, що вже довели свою ефективність або заслуговують на увагу в майбутньому.

Академічний та студентський обмін. Поглиблення міжнародної співпраці в освітній сфері часто починається з програм академічного та студентського обміну. Програми, такі як Erasmus+ або Fulbright, допомагають здобувачам освіти та науковцям здобувати досвід за кордоном, заводити нові професійні контакти та розширювати свої горизонти.

Співпраця університетів. Університетські партнерства, що передбачають спільні дослідження, розробку курсів та обмін науковими кадрами, сприяють інтеграції освітніх інститутів у міжнародний простір і досягненню високих академічних стандартів.

Міжнародні освітні проекти. Участь у міжнародних проектах дає можливість обмінюватися інноваційними підходами до навчання. Проекти, які фінансуються Європейським Союзом, Світовим банком чи іншими міжнародними організаціями, часто стають платформою для реалізації прогресивних освітніх методик.

Міжнародні конференції, семінари та воркшопи. Організація й участь у міжнародних освітніх заходах дає змогу фахівцям обговорювати актуальні проблеми, обмінюватися досвідом і знаходити ефективні шляхи розвитку освітніх систем.

Двосторонні та багатосторонні угоди. Підписання міжурядових угод сприяє закріпленню офіційних рамок міжнародної співпраці в освітній сфері. Це можуть бути спеціалізовані програми підтримки, ініціативи розвитку наукової інфраструктури чи підтримки мовної політики.

Співпраця з міжнародними НУО. Недержавні організації і фонди, такі як Соросівський фонд чи Британська Рада, надають важливу підтримку розвитку освіти, зокрема через грантові програми, навчальні курси для педагогів або підтримку реформ.

Міжнародні стандарти освіти. Участь у розробці та впровадженні міжнародних освітніх стандартів, як-от критерії Bologna Process або стандарти OECD, забезпечує сумісність освітніх кваліфікацій і сприяє покращенню якості навчання.

Україна активно інтегрується в міжнародний освітній простір попри існуючі виклики. Проте нинішні обставини вимагають особливого акценту на співпраці, зорієнтованій на подолання наслідків воєнного конфлікту, реконструкцію освітньої інфраструктури, психологічну підтримку учасників освітнього процесу та гарантування безперервності освіти в умовах нестабільності.

8.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Яка програма надає можливості для обміну здобувачами освіти та викладачами?

- а) Fulbright
- б) Horizon Europe
- в) Erasmus+
- г) NATO Science for Peace and Security (SPS) Programme

2. Для чого використовується програма Horizon Europe?

- а) для міжкультурного діалогу
- б) для фінансування досліджень та інновацій
- в) для підтримки освіти в зоні конфлікту
- г) для обміну науковцями

3. Що є фокусом програми NATO Science for Peace and Security (SPS)?

- а) розвиток освіти
- б) підтримка інновацій в науці
- в) посилення безпеки й обороноздатності

г) розвиток міжкультурної компетенції

4. Який міжнародний фонд підтримує обмін науковцями й організацію лекцій?

а) Fulbright

б) Soros Foundation

в) World Bank

г) Erasmus+

5. Яка країна є прикладом успішної інтеграції студентоцентрованого підходу в освіті?

а) Канада

б) Німеччина

в) Фінляндія

г) Сінгапур

6. Для чого використовується сервіс Unicheck?

а) для онлайн-навчання

б) для перевірки текстів на плагіат

в) як чат-бот для освіти

г) для персоналізованого навчання

7. Що характеризує дуальну систему освіти, прикладом якої є Німеччина?

а) поєднання теоретичного навчання з практичним

б) інтеграція культурного контексту

в) використання технологій у навчанні

г) студентоцентрований підхід

8. Який основний аспект крос-культурного підходу?

а) вивчення іноземних мов

б) культурна компетентність

в) використання цифрових платформ

г) гнучкість в оцінюванні

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які елементи охоплює застосування штучного інтелекту (ШІ) в освіті?

- а) персоналізоване навчання
- б) інтелектуальні наставники для здобувачів освіти
- в) автоматизація адміністративних завдань
- г) викладання іноземних мов
- д) інтелектуальна аналітика даних

2. Які аспекти важливі при впровадженні іноземних освітніх методик?

- а) відповідність методики освітнім стандартам
- б) адаптивність методики до змінних умов
- в) можливість інтеграції методики з існуючими програмами навчання
- г) використання штучного інтелекту
- д) підготовка викладачів до роботи з новою методикою

3. Які можливості надає програма Erasmus+ здобувачам освіти?

- а) мобільність учасників освітнього процесу
- б) спільні магістерські програми
- в) стажування та практика
- г) мовні курси
- д) підтримка учасників з особливими потребами

4. Які аспекти важливі для успішного отримання грантів?

- а) визначення потреб та цілей
- б) пошук відповідних програм
- в) розробка якісної заявки
- г) підготовка команди проєкту
- д) моніторинг і звітність

Дати розгорнуті відповіді:

1. Обґрунтуйте, чому студентоцентризований підхід, як у Фінляндії, є ефективним в освіті.
2. Як можуть бути адаптовані міжнародні освітні практики до українського контексту в умовах воєнного стану?
3. Опишіть, як штучний інтелект може використовуватися для підвищення якості освіти в Україні.
4. Які переваги та недоліки може мати інтеграція крос-культурних підходів в освітній процес?
5. Як гуманітарні стандарти в освіті, розроблені ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО, можуть бути застосовані в українських умовах?
6. У чому полягає значення психосоціальної підтримки в освітньому процесі, особливо в умовах воєнного стану?
7. Як може співпраця з міжнародними університетами підвищити якість освіти в Україні?
8. Опишіть, як міжнародні програми та гранти сприяють розвитку наукових досліджень.
9. Які переваги має участь у програмі Erasmus+ для українських здобувачів освіти?
10. Які ключові елементи необхідно враховувати при поданні заявки на отримання міжнародного гранту?
11. Яку роль відіграє міжнародна співпраця в розвитку освітньої сфери України?
12. Які можливості надає програма Horizon Europe для українських науковців?

РОЗДІЛ 9

Кейси успішної освіти в кризових умовах

9.1 Вступ

9.1.1 Огляд вдалих практик

У розділі 9 ми розглянемо низку вдалих практик, які можуть слугувати зразком для наслідування в контексті воєнних подій в Україні. Освітній процес у таких обставинах потребує особливої уваги й адаптації до швидкозмінних реалій життя. Проаналізуємо приклади з різних країн світу, які змогли успішно організувати освітній процес у кризових умовах.

Адаптація освітніх програм

Насамперед необхідно звернути увагу на гнучкість освітніх програм. Наприклад, у зв'язку з війною в Сирії, навчальні заклади в сусідніх країнах, таких як Ліван і Йорданія, адаптували свої програми до потреб дітей-біженців. Українські заклади вищої освіти також могли б наслідувати цей підхід, забезпечуючи плавну інтеграцію здобувачів освіти, які були змушені переселитися внаслідок воєнного конфлікту.

Використання цифрових технологій

Життєво важливе значення має використання цифрових технологій. Після початку повномасштабного вторгнення школи і заклади вищої освіти швидко перейшли на дистанційне навчання. Платформи, такі як Google Classroom чи Zoom, дали змогу продовжувати освітній процес навіть під час обстрілів і в умовах переселення. Ключовим аспектом є створення ефективного віртуального навчального середовища та підготовка викладачів до роботи в нових умовах.

Психологічна підтримка

Також надзвичайно важливою є психологічна підтримка учасників освітнього процесу та працівників освітніх закладів. Програми, розроблені у Фінляндії, спрямовані на розвиток стійкості та контроль емоцій, можуть служити хорошим прикладом для українських освітніх закладах. Навчання життєвим навичкам і розумінню власних емоцій допомагає здобувачам освіти краще адаптуватися до мінливої ситуації.

Мобільне навчання

Використання мобільного навчання й освітніх додатків, таких як Khan Academy, може надати велику підтримку в ситуаціях, коли традиційне навчання є неможливим. У Руанді, після громадянської війни, система мобільної освіти допомогла відновити освітній процес, що може бути корисним досвідом для України.

Міжнародна співпраця

На завершення слід згадати про міжнародну співпрацю. Глобальні освітні ініціативи, такі як Education Cannot Wait або Global Partnership for Education, надають фінансування, ресурси й експертизу для підтримки освіти в умовах кризи. Україна може і повинна користуватися міжнародним досвідом і ресурсами для забезпечення неперервності та якості освіти.

9.1.1.1 Аналіз успішних освітніх моделей

Для ефективного аналізу успішних освітніх моделей необхідне розуміння ключових компонентів, які сприяють їхній стійкості та гнучкості. Насамперед успішна освітня модель має бути центрована на здобувачах освіти, їхніх індивідуальних потребах і прагненнях. Це підхід, який відходить від стандартизованих методів навчання і зосереджується на гнучкості курсів і програм, націлених на розвиток критичного мислення, творчих здібностей та емоційного інтелекту.

Конкретні приклади успішних освітніх моделей можна побачити на досвіді країн, які ефективно впровадили дуальну систему освіти, таких як Німеччина та Швейцарія. Вони використовують змішану модель, що охоплює як академічне навчання, так і професійне стажування, що дає змогу здобувачам освіти отримувати практичний досвід і теоретичні знання одночасно.

Іншим успішним прикладом є освітня система Фінляндії, яка відрізняється високим рівнем індивідуалізації навчання, сильною підтримкою з боку держави й ефективною системою підготовки освітян.

У ситуації воєнного конфлікту в Україні особливо важливим стало застосування гнучких онлайн платформ і методів дистанційного навчання. Це забезпечило продовження освітнього процесу попри такі перешкоди, як переміщення населення та неможливість відвідування освітніх закладів.

Аналіз успішних освітніх моделей допомагає нам зрозуміти, що гнучкість, інноваційність і підтримка кожного здобувача освіти у подоланні освітніх бар'єрів є ключовими факторами створення ефективної та стійкої освіти навіть в умовах воєнного стану.

9.1.2 Методологія кейс-стаді

Методологія кейс-стаді, або ж методика аналізу конкретних ситуацій, є потужним інструментом у сфері освіти. Це дослідницький метод, який дає змогу глибоко аналізувати контекстуальні та комплексні аспекти конкретних випадків, у яких теорія та практика взаємопереплітаються, створюючи унікальні умови для навчання.

Розглянемо ключові компоненти методології.

Першочерговим є визначення основної проблеми або виклику, з яким стикається конкретний освітній заклад чи спільнота. Для цього необхідно зосередити увагу на конкретних прикладах, які потребують розгляду й інноваційного підходу.

Наступний крок передбачає збір детальної інформації про вибраний кейс, що охоплює історичний контекст, інтерв'ю з ключовими особами, аналіз документів та статистичних даних.

Після збору інформації здійснюється її систематичний аналіз з метою визначення причинно-наслідкових зв'язків, виявлення закономірностей та змін, що відбуваються у процесі освіти в кризових умовах.

Опираючись на аналіз, формуються стратегії та розробляються рекомендації для поліпшення ситуації або адаптації до змінених умов.

Важливим елементом є рефлексія над отриманими результатами й оцінювання ефективності запропонованих рішень.

Застосування методології в контексті воєнного конфлікту в Україні:

Кейс-стаді дає змогу розглянути, яким чином освітні заклади адаптувалися до нової реальності. Аналіз кейсів успішної адаптації університетів, що змогли швидко перейти на дистанційне навчання, застосування змішаних форм освіти або створення сприятливих умов для навчання здобувачів освіти в безпечних місцях, виявляє цінні підходи до освіти в часи кризи.

Застосування методології кейс-стаді у сфері освіти дає змогу вивчати та розуміти набір найкращих практик, які можуть бути адаптовані або модифіковані для використання в умовах воєнного стану та інших кризових ситуацій. Це уможливлює освітянам і керівникам освітніх установ формувати ефективні стратегії відповідей на виклики, що стоять перед сучасною освітою.

9.1.2.1 Застосування методології

Методологія, яку ми розглядаємо, базується на принципах гнучкості, модульності та суб'єктності освітнього процесу. Вона передбачає індивідуалізацію навчання, що дає змогу кожному здобувачу освіти або викладачу адаптуватися до складних умов у найкоротші терміни.

Один з успішних прикладів застосування методології в кризових умовах – упровадження змішаного навчання, яке поєднує онлайн-сесії та офлайн-зустрічі, коли це можливо. Використання онлайн-платформ надає гнучкість у плануванні освітнього процесу та доступ до матеріалів у будь-який час, що особливо важливо в ситуаціях, коли здобувачі освіти та викладачі перебувають у різних часових зонах або стикаються з необхідністю евакуації.

Не менш важливою є методологія проєктного навчання, яка сприяє розвитку критичного мислення, вирішенню реальних проблем і розвитку навичок, необхідних для ведення діяльності в умовах нестабільності. Наприклад, здобувачі освіти можуть розробляти проєкти, спрямовані на відновлення пошкодженої інфраструктури, дослідження впливу конфлікту на соціально-економічний розвиток регіону або розробку психологічних програм підтримки постраждалих.

Адаптивне навчання, яке передбачає корекцію освітніх матеріалів і методів залежно від потреб і викликів, що постійно змінюються, також є ключовим елементом методології, що застосовується у кризових умовах. Такий підхід до навчання допомагає забезпечити не тільки актуальність освітнього процесу, але й психологічний комфорт і мотивацію здобувачів освіти та викладачів.

Ефективне застосування цієї методології потребує широкої колаборації між учасниками освітнього процесу, а також використання сучасних технологічних інструментів. Це передбачає не лише впровадження корисних онлайн-сервісів для спілкування та навчання, а й розробку індивідуальних і колективних освітніх планів відповідно до специфіки кризової ситуації.

Отже, застосування методології в умовах воєнного стану в Україні не тільки сприяє забезпеченню неперервності освітнього процесу, але й створює основу для формування

стійкості й адаптивності учасників освітнього процесу та викладачів, що є основою для подолання будь-яких майбутніх викликів.

9.1.2.2 Важливість дослідницького підходу

Освітній процес, зорієнтований на дослідницький підхід, у кризових умовах набуває особливої актуальності. Розвиток когнітивних здібностей, критичного мислення та здатності до аналітичної роботи стає важливим не лише для академічного зростання, але й для формування стратегічного бачення, яке може допомогти в адаптації до змін і непередбачуваних ситуацій.

Дослідницький підхід являє собою методику навчання, що припускає активне залучення здобувачів освіти до процесу здобуття нових знань через самостійне дослідження. У період воєнного стану, коли традиційні шляхи доступу до освіти можуть бути перервані або ускладнені, здатність до самостійного знаходження й аналізу інформації, а також формування власних висновків, стає ключовою навичкою, що дає змогу гнучко адаптуватися до нових умов.

У контексті кризи успішні кейси дослідницького підходу до освіти можуть бути представлені через розробку та реалізацію дослідницьких проєктів, які допомагають розв'язувати актуальні проблеми. Наприклад, здобувачі освіти медичних спеціальностей можуть проводити дослідження в галузі психології або медицини надзвичайних ситуацій, що сприяє розробці ефективних підходів для допомоги постраждалим від воєнних дій. Здобувачі освіти інженерних спеціальностей можуть досліджувати конструкції укріплень або розробляти нові матеріали, що відповідають потребам воєнного часу.

Підтримка дослідницької активності на рівні університетів і наукових інститутів, забезпечення доступу до наукових ресурсів і баз даних, створення відкритих наукових спільнот і мереж у правовому полі – всі ці заходи сприяють не лише збереженню наукового потенціалу країни в умовах воєнного стану, але й формують основу для посткризового відродження та розвитку.

Залучення до дослідницької роботи дає можливість здобувачам освіти і викладачам виходити за межі теоретичного навчання, сприяє поглибленому розумінню реальних проблем, зокрема пов'язаних із війною, та розробці конкретних рішень. Важливо, щоб навчальні програми містили компоненти, які стимулюють розвиток дослідницьких здібностей, від обрання теми дослідження і методології до публікації результатів і їх застосування.

Враховуючи складність і непередбачуваність перебігу війни в Україні, дослідницький підхід в освіті не тільки сприяє формуванню кваліфікованих фахівців, але й зміцнює цілісність і стійкість суспільства. Здобувачі освіти та науковці, навчені аналізувати й вирішувати складні завдання, стають незамінними творцями новітньої історії України.

9.2 Інноваційні підходи до освіти

9.2.1 Ефективність інноваційних методик

Інноваційні методики навчання нині стають ключем до ефективної освіти, яка може підтримати розвиток компетентностей, необхідних для виживання та розвитку в кризових умовах.

Ефективність інноваційних освітніх методик може бути виміряна через кілька основних параметрів: залученість здобувачів освіти, глибина засвоєння матеріалу, розвиток критичного мислення, адаптивність до змінних умов і спроможність до самостійного навчання.

Освітні інновації, часто тісно переплетені з цифровими технологіями, охоплюють широкий спектр підходів та інструментів. Від перевернутої аудиторії (flipped classroom), де здобувачі освіти ознайомлюються з теоретичним матеріалом самостійно, а класний час використовується для поглиблення знань через дискусії та практичні завдання, до гейміфікації (gamification), яка залучає елементи гри для підвищення мотивації та ефективності навчання.

Важливими є також проєктний і проблемно-орієнтований підходи, які стимулюють розвиток аналітичних здібностей, творчого мислення та співпраці. Здобувачі освіти працюють над реальними, актуальними проєктами, шукаючи шляхи розв'язання складних завдань, орієнтованих на реальні вимоги сучасного ринку праці.

Значне місце в інноваційних методиках посідає кейс-метод, який інтегрує аналіз конкретних ситуацій і вироблення стратегій прийняття рішень. Він дає змогу учасникам освітнього процесу зіткнутися з реальними дилемами та опрацювати навички, необхідні для ефективного менеджменту та лідерства.

Дистанційне навчання та використання онлайн-платформ відіграють вирішальну роль в освіті в умовах воєнного стану. Цифрові технології не лише забезпечують доступ до освіти за неможливості фізичної присутності в освітньому закладі, але й створюють умови для індивідуалізованого навчання, враховуючи специфічні потреби та рівень знань кожного здобувача освіти.

Моніторинг та оцінювання ефективності інноваційних методик відіграють неабияку роль. Використання засобів аналітики навчання (learning analytics) уможливорює викладачам та освітнім інституціям відстежувати прогрес здобувачів освіти, аналізувати робочі процеси та своєчасно вносити корективи у навчальний план.

Війна в Україні внесли значні зміни в освітній процес, змушуючи шукати альтернативні шляхи реалізації якісної освіти. Інноваційні методи навчання показали свою спроможність задовольнити ці потреби, пропонуючи гнучкі, упорядковані та доступні рішення для забезпечення безперервності освітнього процесу й розвитку ключових навичок у учасників освітнього процесу навіть у найскладніших обставинах.

9.2.1.1 Оцінка результативності

Оцінка результативності інноваційного підходу до освіти є ключовим елементом для розуміння його ефективності, подальшого вдосконалення та масштабування. У складних кризових обставинах, оцінка освітніх програм та методик набуває особливої

ваги, адже вона відображає не лише академічні досягнення здобувачів освіти, але й їхню здатність адаптуватися до вимог сучасності та життєздатність освітньої системи загалом.

Для оцінки результативності інноваційних освітніх підходів варто застосувати комплексні методи, які охоплюють:

1. Кількісні показники успішності. До них належать результати тестувань, екзаменів, рейтинги учасників освітнього процесу, а також статистика продовження навчання та успішності в побудові кар'єри. Ці дані мають бути зібрані в динаміці, щоб можна було відслідковувати тренди та зміни в часі.

2. Якісні оцінки. Такий підхід може включати аналіз рефлексивних записів здобувачів освіти, інтерв'ю з випускниками, анкетування роботодавців та моніторинг соціальної адаптації. Важливим є також урахування рівня задоволеності учасників освітнього процесу нововведеннями та їхньої вмотивованості до навчання.

3. Аналіз продуктивності освітнього процесу. Оцінка ефективності викладання, активність студентської групи під час освітнього процесу, застосування та оцінка нових методик викладання. Можна використовувати спостереження, аудит уроків, зворотній зв'язок зі здобувачами освіти.

4. Оцінка впливу на суспільство. Оскільки освіта має не тільки індивідуальний, але й соціальний аспект, важливо оцінювати, як інновації впливають на розвиток громад, на здатність здобувачів освіти розв'язувати актуальні соціальні проблеми, на їх участь у громадському житті та волонтерській діяльності.

Для забезпечення об'єктивності та повноти оцінки результативності інноваційних освітніх підходів необхідно поєднувати різні методики й інструменти. Наприклад, кейс-стаді успішних випускників можуть демонструвати практичну цінність освіти, тоді як аналіз даних з різних онлайн-платформ може відобразити зміни в галузі та потреби ринку праці.

Зважаючи на особливості українського контексту, де освіта в умовах воєнного стану має бути не тільки якісною, але й гнучкою та стійкою до викликів, проведення оцінки результативності має враховувати адаптацію до стрімких змін, здатність швидко реагувати на нові вимоги та перешкоди, які виникають у процесі навчання.

9.2.1.2 Порівняльний аналіз

У цьому підрозділі проведемо аналіз інноваційних підходів до освіти, що було реалізовано в умовах кризи та воєнного конфлікту в Україні, порівнюючи їх ефективність, адаптивність і можливості масштабування.

Насамперед звернемо увагу на дистанційну освіту, яка стала відповіддю на виклики внутрішнього переміщення та забезпечення безпеки. Програми, як-от «Всеукраїнська школа онлайн», забезпечили доступ до освітніх ресурсів, незалежно від місця перебування учасників освітнього процесу та освітян. Разом з тим, е-навчання розширило цифровий розрив через неоднаковий доступ до інтернету та технічних засобів.

Навчання з використанням мобільних додатків і платформ стало ефективним рішенням для самостійної роботи здобувачів освіти. З одного боку, ці інструменти

сприяють гнучкості та індивідуалізації освітнього процесу, а з іншого – потребують високої самомотивації та самодисципліни.

Враховуючи потребу у підготовці фахівців до швидких змін у сучасному світі, маємо приклади успішного впровадження гнучких освітніх шляхів, таких як модульні курси та мікродипломи. Ці форми навчання забезпечують можливість здобути спеціалізовані знання та навички, що є важливими на ринку праці, та можуть бути легко адаптовані до різних умов.

З іншого боку, кризові умови спричинили поширення блокчейн-технологій у сертифікації освітніх досягнень. Це дало змогу забезпечити надійність і прозорість документації про освіту на міжнародному рівні.

Навчання на основі кейсів допомагає розвинути критичне мислення, навички розв’язання проблем та командної роботи в умовах обмеженого фізичного спілкування, ефективніше засвоювати знання, застосовуючи їх на практиці.

Поряд із цими підходами, варто згадати і про змішане навчання, яке поєднує в собі елементи онлайн і традиційної освіти. Ця модель виявилася особливо доцільною, коли виникала необхідність балансувати між безпекою та потребою особистісної взаємодії.

Під час аналізу ми виявили, що інноваційні підходи до освіти в кризових умовах мають свої сильні та слабкі сторони. Зокрема, технології відкривають двері для більшої гнучкості та доступності, але також потребують значних ресурсів і зусиль для подолання технічних і соціальних бар’єрів. Ідеальний підхід полягає в поєднанні різних методів з урахуванням конкретного освітнього контексту та потреб учасників освітнього процесу.

9.3 Вивчення ефективних стратегій

9.3.1 Детальний аналіз кейсів

Кейс-метод є фундаментальним інструментом у дослідженні ефективних стратегій освіти в кризових умовах. Відповідний аналіз кейсів передбачає ретельне вивчення конкретних прикладів, що демонструють як позитивні, так і негативні аспекти освітніх підходів. Цей підхід допомагає ідентифікувати кращі практики, визначити перешкоди та можливості для освітніх ініціатив, спрямованих на підтримку стійкості та неперервності освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Для проведення детального аналізу кейсів необхідно врахувати такі аспекти:

1. Контекстуальний аналіз. Вивчити умови та дослідити їх вплив на ефективність реалізованих стратегій. Наприклад, проаналізувати освітній контекст у зоні бойових дій або в умовах масового переміщення населення.
2. Стратегічний аналіз. Виділити ключові компоненти ініціатив, що були здійснені. Дослідити питання щодо вибору платформ для дистанційного навчання, механізмів підтримки педагогів і здобувачів освіти, способів забезпечення доступу до освіти.
3. Вивчення інновацій. Оцінити інноваційні підходи до навчання та їх дієвість в екстремальних умовах. Наприклад, використання мобільних додатків для забезпечення доступу до освітніх матеріалів або імплементація модульних освітніх програм.

4. Оцінка впливу та результативності. Визначити критерії успішності кейсів і методи їх оцінки. Наприклад, проаналізувати статистику про досягнення учасників освітнього процесу, їх емоційний стан іа соціалізацію.

5. Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій: На підставі аналізу кейсів сформулювати виклики, з якими можуть зіткнутися освітяни, та пропонувати шляхи їх подолання.

Конкретний приклад детального аналізу кейсу може містити оцінку ініціативи зі створення «освітніх хабів»у безпечних зонах, де діти, що вимушено покинули свої домівки, мають змогу продовжувати навчання. Аналізується ефективність таких хабів з погляду доступу до освітніх ресурсів, психологічної підтримки дітей і взаємодії з місцевими освітніми закладами.

Важливим аспектом детального аналізу є розуміння того, як освітні стратегії відповідають на конкретні потреби учасників освітнього процесу в умовах кризи. Завдяки такому підходу вивчення ефективних стратегій набуває практичного значення, допомагає масштабувати успішні практики й адаптувати їх до нових умов для забезпечення якісної та доступної освіти.

9.3.1.1 Розгляд конкретних прикладів

У цьому підрозділі ми аналізуватимемо конкретні приклади ефективних освітніх стратегій, які були реалізовані в умовах кризи, спричиненої війною в Україні. Ці приклади демонструють різноманітні підходи до збереження та покращення освітнього процесу в екстремальних умовах.

Мобільні освітні платформи. На початку конфлікту були створені мобільні освітні платформи, такі як «EdEra», які дали змогу викладачам і здобувачам освіти продовжувати навчання незалежно від їхнього фізичного місцезнаходження. Ці платформи пропонували доступ до широкого спектру освітніх матеріалів та інтерактивних курсів.

Онлайн-семінари та тренінги. Для підтримки педагогічного персоналу були запроваджені серії вебінарів і тренінгів на теми, пов'язані з дистанційним навчанням, психоемоційною підтримкою та методами адаптації освітнього процесу до кризових умов. Такі заходи сприяли зростанню професійних компетентностей освітян.

Альтернативні освітні центри. У районах, які найбільше постраждали від конфлікту, було відкрито альтернативні освітні центри, які надавали безпечне освітнє середовище [1]. Ці центри стали тимчасовим рішенням для здобувачів освіти, які не мали змоги відвідувати свої школи чи університети.

Навчання через громадське мовлення. В умовах обмеженого Інтернет-доступу було впроваджено освітні програми через телебачення та радіоефір. Наприклад, платформа «Всеукраїнська школа онлайн»запропонувала уроки для середніх класів, які транслювалися на національних телеканалах.

Співпраця з міжнародними організаціями. Багато українських освітніх інституцій налагодили співпрацю з міжнародними університетами та некомерційними організаціями, щоб забезпечити продовження навчання для своїх здобувачів освіти. Ці партнерства часто передбачали доступ до онлайн-курсів та обмін досвідом.

Ці приклади демонструють, що у кризових умовах зростає необхідність оперативного реагування й адаптації освітньої системи, залучення інноваційних технологій, підтримки спільноти та співробітництва на міжнародному рівні. Завдяки названим крокам вдалося не тільки зберегти, але й покращити доступ до якісної освіти.

9.3.1.2 Уроки з історії успіху

Стратегічне бачення освіти в кризових умовах спирається на приклади успішних освітніх практик. Вивчення уроків з історії успіху надає можливість розгледіти та проаналізувати ключові фактори, які сприяли ефективному подоланню труднощів і забезпечили стійкий розвиток освітніх систем у минулому. Огляд цих ситуацій допоможе нам зрозуміти, які стратегії можуть бути застосовані для реалізації освіти майбутнього в умовах воєнного стану в Україні.

Освітній успіх Фінляндії

Фінляндія, яка створила одну з найефективніших освітніх систем світу, розпочала свою реформу в 1970-их роках з наміром забезпечити егалітарний підхід до освіти. Головним завданням було усунення різниці між міськими та сільськими школами, доступ до високоякісної освіти став універсальним правом. Реформи зосередились на оновленні освітніх планів, підготовці висококваліфікованих педагогів і наданні школам більшої автономії. Модель Фінляндії ілюструє важливість децентралізації управління освітою та зміцнення професіоналізму освітян, що є критично важливими для забезпечення адаптивності та якості освіти.

Трансформація освіти в Сінгапурі

Сінгапурська модель є ще одним прикладом ефективного впровадження освітніх реформ. Уряд Сінгапуру зробив ставку на освіту як рушійну силу економічного розвитку країни. Стратегія включала інвестиції у високоякісну підготовку педагогів і розробку передових освітніх програм, орієнтованих на розвиток критичного мислення та навичок розв'язання проблем. Українській освітній системі в умовах воєнного стану варто взяти на замітку успішний досвід Сінгапуру в удосконаленні педагогічної майстерності та розвитку інноваційних методик навчання.

Відновлення освіти в Руанді після геноциду

Приклад Руанди, яка зіткнулася з катастрофічними наслідками геноциду 1994 року, показує, як можна відновлювати освіту та сприяти національному примиренню. Зусилля уряду були спрямовані на розбудову освітньої системи через залучення міжнародної допомоги, підтримку викладачів і створення програм, що сприяють єдності та взаєморозумінню. Для України цей досвід актуалізує важливість освітньої дипломатії та соціальної відповідальності освіти, що може сприяти згуртуванню нації.

Уроки з історії успіху вказують на важливість відповідального управління, інвестицій у педагогічний капітал, а також розробки й імплементації освітніх планів, які відповідають сучасним викликам. Ці стратегії можуть бути адаптовані та застосовані в Україні для підтримки стійкості та розвитку освіти в умовах непевності та змін, зумовлених воєнним конфліктом.

9.3.2 Лекції від експертів

Проведення лекцій від експертів є перевіреним засобом, що спонукає здобувачів освіти до глибинного розуміння предмету чи теми, особливо в контексті кризових умов. Цей підхід залучає до освітнього процесу фахівців, які не тільки володіють актуальною інформацією, але й мають практичний досвід роботи у своїй галузі.

Одним із ключових елементів успіху таких лекцій є підбір правильних експертів. Ідеальні кандидати – це не тільки визнані спеціалісти у своїй сфері, але й ті, хто відрізняється здатністю до ясного, структурованого та зрозумілого викладення матеріалу. Потрібно враховувати досвід експертів не тільки в науковій, але і в освітній діяльності, їх здатність адаптувати свої знання до потреб учасників освітнього процесу з урахуванням ситуації воєнного стану.

Ефективність лекцій від експертів істотно зростає, коли вони інтегровані в педагогічний контекст. Це означає, що вони мають: відповідати загальним освітнім цілям і компетенціям, яким навчаються здобувачі освіти; бути частиною ширшого навчального плану, який передбачає передлекційну підготовку та післялекційний аналіз; бути взаємопов'язаними з іншими темами та дисциплінами, щоб робити навчання міждисциплінарним.

Здобувачам освіти може бути корисним розроблення питань або проблемних ситуацій перед лекцією, щоб стимулювати глибше мислення та занурення в тему. Також після лекції ефективно застосовувати методики активного навчання – наприклад, дебати, проєкти, кейс-стаді – для розвитку отриманих знань і вмінь.

Приклади успішних лекцій від експертів можна знайти в програмах, які стосуються питань гуманітарної допомоги, кібербезпеки, психологічної підтримки ветеранів, економічного відновлення після воєнного конфлікту тощо. У рамках таких програм експерти діляться не тільки академічними знаннями, але й важливими уроками з особистого досвіду, що допомагає учасникам освітнього процесу формувати реалістичне розуміння проблематики та здобувати навички розв'язання складних завдань.

Щоб забезпечити високу якість лекцій від експертів, освітні установи мають створювати міцні партнерські відносини з організаціями та інституціями, які мають відповідних фахівців. Також важливо враховувати зворотній зв'язок від здобувачів освіти та викладачів для постійного удосконалення такого освітнього контенту.

Завдяки інформаційним технологіям доступ до експертних лекцій значно розширився, через можливість проводити їх у віртуальному форматі. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли прямий фізичний доступ до експертів може бути обмеженим. Трансляція лекцій у режимі онлайн дає змогу надати освітні матеріали широкому колу слухачів, які можуть перебувати в різних місцях або навіть на відстані один від одного.

Інкорпорація лекцій від експертів в освітній процес у кризових умовах не тільки збагачує освіту якісним змістом, але й зміцнює стійкість учасників освітнього процесу, надихаючи їх на розв'язання реальних проблем і сприяючи їх професійному зростанню [3].

9.3.2.1 Зустрічі з провідними фахівцями

Зустрічі з провідними фахівцями відіграють важливу роль у формуванні ефективних стратегій освіти в кризових умовах. Цей підхід дає можливість поєднати теоретичні знання з реальним досвідом експертів, які успішно справляються з сучасними викликами.

Переваги зустрічей з експертами очевидні. Наведемо кілька головних.

Насамперед набуття практичних знань. Здобувачі освіти й викладачі отримують можливість дізнатися про реальні стратегії та методи, які використовують провідні фахівці, та застосувати їх у своїх освітніх планах і програмах.

Актуалізація освіти. Експерти можуть поділитися новітніми трендами та інноваціями у своїх галузях, що може зробити освітній процес більш відповідним сучасним вимогам.

Розвиток критичного мислення. Відкритий діалог з експертами стимулює здобувачів освіти самостійно аналізувати інформацію та формувати власні судження.

Підготовка до зустрічей потребує детального планування, елементами якого мають бути:

- визначення цілей сесії (які питання обговорюватимуться? Які результати очікуються від зустрічі?);
- відбір експертів. Необхідно врахувати досвід, репутацію та спеціалізацію фахівця, щоб забезпечити максимальну користь від його виступу;
- розроблення програми сесії (структура виступу, час для питань та обговорення, практичні вправи);
- технічна підготовка (організація місця проведення, забезпечення необхідним обладнанням, трансляція виступів, якщо є потреба у віддаленому доступі).

Наведемо приклади можливих зустрічей з провідними фахівцями у різних форматах.

Вебінари з міжнародними експертами у сфері кризового менеджменту, які поділилися досвідом пристосування освітніх закладів до роботи в умовах надзвичайних ситуацій.

Майстер-класи від визнаних інноваторів у галузі освітніх технологій, які запропонували практичні рішення для впровадження гнучких методів навчання.

Панельні дискусії з представниками міністерства освіти та науки, де обговорювались державні стратегії розвитку освітньої галузі в умовах воєнного стану та шляхи їх реалізації на місцях.

Зустрічі з провідними фахівцями дають змогу освітнім закладам в Україні не лише адаптуватися до викликів часу, а й впроваджувати передові практики, що сприяють якісній трансформації освітнього процесу, зміцненню резиліентності та створенню основи для розвитку освіти майбутнього [2].

9.3.2.2 Інтерактивні дискусії

Інтерактивні дискусії є однією з найбільш ефективних стратегій навчання, які сприяють залученню здобувачів освіти до обговорення, глибокого аналізу та

критичного осмислення навчального матеріалу. У кризових умовах значення інтерактивних дискусій зростає, оскільки вони дають змогу здобувачам освіти не тільки засвоїти академічні знання, а й розвинути навички розв'язання конфліктів, емпатії та психологічної стійкості.

Структура інтерактивної дискусії може бути різноманітною, але ключовими елементами є підготовка, взаємодія та рефлексія.

Ось приклад подібної структури:

1. Попередня підготовка:

- викладач визначає тему дискусії, яка пов'язана з актуальними проблемами сучасності;

- здобувачі освіти отримують завдання підготувати тези, аргументи, пошукати статистику чи факти, що підтримують їхню позицію.

2. Взаємодія:

- викладач організовує дискусію, дотримуючись принципів поваги та конструктивного діалогу;

- під час дискусії учасники застосовують отримані знання, діляться своїми думками та вислуховують інших.

3. Рефлексія:

- після дискусії учасники разом з викладачем аналізують порушені питання, обговорюють можливі стратегії дій;

- здобувачі освіти оцінюють власні виступи, виявляють сильні та слабкі сторони своїх аргументів.

Прикладами успішного застосування інтерактивних дискусій можуть бути форумні сесії про роль громадянського суспільства в підтримці внутрішньо переміщених осіб, етичні дилеми воєнного часу, стратегії виживання культурних інституцій у період конфлікту тощо.

Ефективність дискусій залежить від уміння викладача створювати безпечне середовище, в якому кожен студент відчуває себе частиною спільноти і може вільно висловлювати власні думки. Використання додаткових інтерактивних інструментів, як-от електронне опитування, групові чати чи платформи для спільної роботи, може підвищити залученість здобувачів освіти і покращити якість дискусій, особливо коли фізична присутність неможлива через воєнні дії.

На закінчення зауважимо, що інтерактивні дискусії мають стати невід'ємною частиною освітнього процесу в Україні, підтримуючи здобувачів освіти як у розвитку їх аналітичних здібностей, так і у зміцненні їхньої соціальної відповідальності та стійкості в умовах воєнного стану.

9.4 Глобальні стратегії освітньої адаптації у кризових умовах

9.4.1 Фінляндія

Детальний аналіз освітньої стратегії Фінляндії за схемою кейс-методу:

Контекстуальний аналіз.

Фінляндія має одну з найкращих систем освіти у світі, характеризується високим рівнем цифровізації та доступності технологій. Під час пандемії COVID-19 країна зіткнулася з викликом переходу на дистанційне навчання. Освітній контекст у Фінляндії, заздалегідь орієнтований на індивідуальний підхід та гнучкість, сприяв ефективній адаптації до цих змін.

Стратегічний аналіз.

Основними компонентами стратегії були перехід на дистанційне навчання та використання цифрових платформ. Уряд забезпечив школи необхідним обладнанням, а освітян – додатковим навчанням цифровим навичкам. Це допомогло зберегти високу якість освіти, незважаючи на віддалений формат.

Вивчення інновацій.

Фінляндія впровадила інноваційні підходи, такі як інтеграція мобільних додатків та онлайн-ресурсів для доступу до освітніх матеріалів. Це допомогло здобувачам освіти ефективно адаптуватися до дистанційного навчання і забезпечити безперервність освітнього процесу.

Оцінка впливу та результативності.

Для оцінки ефективності цих заходів можна використовувати такі критерії, як академічні досягнення здобувачів освіти, їх залученість в освітній процес і загальний емоційний стан. Здатність швидко адаптуватися до змін і підтримувати якість освіти в умовах кризи свідчить про високу результативність фінської моделі.

Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій.

Основним викликом для Фінляндії було забезпечення рівного доступу до освіти під час пандемії. Можна рекомендувати продовжувати інвестиції в цифрову інфраструктуру та підготовку освітян для забезпечення ефективної реакції на подібні виклики в майбутньому.

9.4.2 Сінгапур

Детальний аналіз освітньої стратегії Сінгапуру:

Контекстуальний аналіз:

Сінгапур відомий своєю високоякісною та конкурентоспроможною освітньою системою. Пандемія COVID-19 викликала необхідність швидкої адаптації до дистанційного навчання. Цьому сприяли вже наявний високий рівень цифрової грамотності як здобувачів освіти, так і педагогів, а також та добре розвинена технологічна інфраструктура.

Стратегічний аналіз.

Основою сінгапурської стратегії була програма «Home-Based Learning» («Навчання на дому»), яка не лише дала можливість продовжити освітній процес, але й забезпечила гнучкість і самостійність у навчанні. Підхід передбачав використання різноманітних онлайн-платформ та інструментів для забезпечення доступу до навчального матеріалу.

Вивчення інновацій.

Сінгапур активно використовував інноваційні технології, такі як мобільні додатки для доступу до освітніх матеріалів та інтерактивних ресурсів. Це сприяло розвитку критичного мислення та навичок самостійної роботи серед здобувачів освіти.

Оцінка впливу та результативності.

Ефективність сінгапурської моделі може бути оцінена через аналіз успішності учасників освітнього процесу, їхньої здатності до самостійного навчання та загального рівня задоволеності освітнім процесом під час пандемії.

Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій.

Одним із викликів для Сінгапуру було забезпечення рівного доступу до дистанційного навчання для всіх здобувачів освіти, зокрема й тих, хто може мати обмежений доступ до інтернету або технологій. Рекомендації стосуються подальших інвестицій у цифрову інфраструктуру та навчання педагогів для підтримки учасників освітнього процесу в різних освітніх середовищах.

9.4.3 Ліван

Аналіз освітньої стратегії Лівану в контексті впливу війни в Сирії:

Контекстуальний аналіз.

Війна в Сирії призвела до значного напливу біженців у Ліван, що одразу позначилося на освітній системі країни. Ліванські школи зіткнулися з викликами, пов'язаними з інтеграцією великої кількості дітей-біженців, які мали різні освітні та культурні потреби. Для розв'язання цієї проблеми необхідно було адаптувати освітні методи і ресурси до нових умов навчання.

Стратегічний аналіз.

Основними елементами стратегії Лівану були розширення доступу до освіти для дітей-біженців та адаптація освітніх програм. Це передбачало проведення додаткових уроків, вироблення спеціальних програм для дітей, які вимушено пропустили значну кількість навчального часу, та забезпечення психологічної підтримки.

Вивчення інновацій:

Ліван використовував інноваційні підходи для забезпечення інклюзивності та доступності освіти, зокрема впровадження двомовних програм, розробку спеціальних освітніх матеріалів і використання технологій для підтримки дистанційного навчання.

Оцінка впливу та результативності.

Вплив цих заходів може бути оцінений через залученість і успішність дітей-біженців в освітньому процесі, а також їх соціальну інтеграцію та емоційний стан.

Ключовим показником успішності є зростання рівня відвідуваності школи дітьми-біженцями та їхні академічні досягнення.

Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій.

Виклики стосуються забезпечення достатньої кількості педагогів і ресурсів для задоволення все більшого попиту на освіту та врахування культурних і мовних розбіжностей. Серед рекомендацій – подальше залучення міжнародної підтримки, розвиток програм двомовної освіти та підвищення психологічної підтримки для дітей, які зазнали травм унаслідок збройних конфліктів.

9.4.4 Йорданія

Аналіз освітньої стратегії Йорданії в контексті війни в Сирії.

Контекстуальний аналіз.

Йорданія як країна, що прийняла велику кількість біженців із Сирії, зіткнулася із серйозними викликами у сфері освіти. Велика кількість дітей-біженців були інтегровані в місцеву освітню систему, що потребувало значних ресурсів та адаптації педагогічних підходів.

Стратегічний аналіз.

Основними напрямками стратегії Йорданії були розширення доступу до освіти для біженців та адаптація освітніх планів. Це передбачало введення додаткових змін у школах, збільшення штату педагогів, а також створення спеціальних освітніх програм для задоволення потреб дітей-біженців.

Вивчення інновацій.

Йорданія впровадила низку інноваційних рішень, зокрема використання цифрових технологій для підтримки дистанційного навчання, розвиток освітніх програм, спрямованих на психологічну підтримку та соціальну інтеграцію дітей-біженців.

Оцінка впливу та результативності.

Ефективність цих ініціатив може бути оцінена за допомогою аналізу академічних досягнень біженців, їх соціальної адаптації та загального рівня задоволеності освітнім процесом. Важливо також оцінювати рівень психологічного благополуччя здобувачів освіти.

Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій.

Однією з основних проблем є забезпечення достатнього фінансування та ресурсів для підтримки все більшого числа учасників освітнього процесу. Рекомендації стосуються залучення додаткової підтримки від міжнародних організацій, розвиток багатомовних та інклюзивних освітніх програм, а також посилення психосоціальної підтримки для дітей, які пережили воєнні конфлікти.

9.4.5 Канада

Аналіз освітньої стратегії Канади:

Контекстуальний аналіз.

Канада як країна з розвиненою освітньою системою акцентує увагу на психологічному благополуччі здобувачів освіти і педагогів, особливо у кризових ситуаціях, таких як пандемія COVID-19, що вимагає зосередженості на забезпеченні емоційної підтримки та психологічної допомоги.

Стратегічний аналіз.

Ключовим елементом стратегії Канади є забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Уряд Канади виділив додаткові кошти для програм, спрямованих на зниження рівня стресу та анксйозності серед учасників освітнього процесу, зокрема через впровадження курсів з психічного здоров'я та запровадження гарячих ліній підтримки.

Вивчення інновацій.

Однією з інноваційних ініціатив було впровадження інтерактивних онлайн-платформ і мобільних додатків, спрямованих на підтримку психічного здоров'я здобувачів освіти, що допомагає їм справлятися з емоційним навантаженням у кризові періоди.

Оцінка впливу та результативності.

Ефективність таких заходів може бути оцінена через аналіз задоволеності освітнім процесом, емоційного стану здобувачів освіти та загального рівня благополуччя. Важливими показниками також є зменшення випадків шкільної тривожності та покращення академічних показників.

Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій.

Основними викликами для Канади є забезпечення доступності й ефективності психологічної підтримки у широкому масштабі. Рекомендувати можна посилення ресурсів та тренінгів для освітян у галузі психічного здоров'я, а також розширення мережі підтримки для здобувачів освіти, особливо в сільських і віддалених районах.

9.4.6 Німеччина

Аналіз освітньої стратегії Німеччини:

Контекстуальний аналіз.

Німеччина, країна з високорозвиненою освітньою системою, зіткнулася з необхідністю швидкої адаптації до обмежень, спричинених пандемією COVID-19. Основною вимогою було забезпечити неперервність навчання, водночас зберігаючи високу якість освіти та рівний доступ для всіх учасників освітнього процесу.

Стратегічний аналіз.

Відповідь Німеччини на карантин полягала у значних інвестиціях в інфраструктуру шкіл і цифрову грамотність. Програма «DigitalPakt Schule» передбачала виділення коштів на оновлення технічного оснащення шкіл і розроблення

інтерактивних методів навчання, що дало змогу забезпечити ефективне дистанційне навчання.

Вивчення інновацій.

Німеччина активно впроваджувала інноваційні освітні технології, зокрема розвиток онлайн-курсів і платформ, що забезпечують інтерактивність і гнучкість навчання. Також було приділено увагу підготовці освітян для роботи в цифровому середовищі.

Оцінка впливу та результативності.

Для оцінки успішності заходів можна використовувати критерії, такі як залученість здобувачів освіти в освітній процес, якість та доступність онлайн-навчання.

Ідентифікація викликів і вироблення рекомендацій.

Однією з основних проблем є забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів для всіх учасників освітнього процесу, особливо в регіонах з обмеженими технологічними можливостями. Рекомендації можуть стосуватися підтримки подальших інвестицій у розвиток цифрової інфраструктури, а також у тренінги та підтримку освітян для забезпечення ефективної взаємодії зі здобувачами освіти в онлайн-середовищі.

Наведені приклади відображають різноманітність підходів до освітнього процесу в кризових умовах. Кожна країна адаптувала свої стратегії, виходячи з потреб населення та наявних ресурсів. Українська освітня система може використовувати ці приклади як основу для розробки власних стратегій навчання в умовах воєнного стану.

9.5 Підсумки

9.5.1 Висновки з кейсів

В умовах війни, що триває на території України, система освіти опинилася перед необхідністю негайної трансформації для забезпечення безперервності освітнього процесу. Аналіз кейсів успішної освіти в кризових умовах дозволяє зробити низку висновків, які можуть послужити основою для формування стратегій навчання та розвитку освітньої інфраструктури в подібних умовах у майбутньому.

Перший висновок стосується гнучкості освітніх моделей. Висока адаптивність освітніх програм і здатність до швидкого переключення між різними форматами навчання (очне, дистанційне, змішане) є ключовим чинником успіху. Цей підхід дає змогу оперативно реагувати на змінні умови та забезпечувати стабільність освітнього середовища.

Другий висновок пов'язаний із важливістю впровадження новітніх технологій. Розвиток ІТ-інфраструктури та впровадження електронних освітніх ресурсів сприяли ефективності навчання, допомогли підтримувати зв'язок між учасниками освітнього процесу на відстані та гарантували доступ до якісних освітніх матеріалів.

Третій важливий аспект – психологічна підтримка учасників освітнього процесу й адаптація курсів для задоволення потреб людей, які переживають стрес і травми через

війну. Створення безпечного і підтримувального навчального середовища стало одним із пріоритетів для збереження ментального здоров'я здобувачів освіти та викладачів.

Четвертий висновок акцентує на важливості академічної солідарності та міжнародної підтримки. Співпраця з іноземними освітніми інституціями, прямий культурний обмін досвідом, залучення міжнародних експертів і доступ до світових освітніх ресурсів підтримали високий рівень освіти та сприяли інтеграції української освіти у світовий освітній простір.

На основі аналізу кейсів можна зробити загальний висновок, що комплексний підхід, який враховує технологічну готовність, психологічну підтримку, академічну мобільність і гнучкість у навчанні, лежить в основі створення ефективної та стійкої системи освіти в кризових умовах. Забезпечення безперервності навчання в умовах воєнного стану в Україні стало не лише викликом, а й показником мужності, рішучості та інноваційного духу українського народу, його прагнення до знань і професійного розвитку навіть у найскладніші часи.

9.5.2 Перспективи використання кейс-методу

Кейс-метод набуває особливої актуальності в умовах непередбачуваних суспільних викликів, зокрема під час воєнних конфліктів, коли стрімкі зміни потребують адаптивності, критичного мислення та оперативної реакції на нові обставини. Використання кейсів у освітньому процесі сприяє формуванню цих важливих компетентностей у здобувачів освіти та педагогів. Розгляд перспектив застосування кейс-методу уможливорює виокремити кілька важливих напрямів:

1. Розвиток навичок розв'язання складних завдань. Кейс-метод дає змогу учасникам освітнього процесу опрацьовувати сценарії реальних кризових ситуацій, що зі свого боку сприяє розвитку навичок системного аналізу, стратегічного планування та прийняття обґрунтованих рішень.
2. Підготовка до непередбачуваних обставин. Кейси, які включають елементи кризового управління, готують учасників освітнього процесу до швидкої адаптації і здатності діяти ефективно в нових і стрімко змінюваних умовах.
3. Формування лідерських якостей. Виконання кейсів потребує командної роботи, лідерства та відповідальності за прийняття рішень, що є важливими якостями як для особистісного розвитку, так і для професійної ефективності.
4. Інтеграція теорії та практики. Кейси балансують між академічними знаннями та практичним досвідом, надаючи можливість застосовувати теоретичні моделі до реальних випробувань і ситуацій.
5. Використання сучасних технологій. За допомогою цифрових інструментів та онлайн-платформ можна розширити можливості кейс-методу, надаючи можливість здобувачам освіти з різних географічних регіонів спільно працювати над вирішенням кейсів, а також здійснювати віртуальні екскурсії до місць подій, що обговорюються.
6. Міждисциплінарність. Кейси можуть охоплювати різні галузі знань, від економіки й управління до права, психології та соціології, забезпечуючи комплексний підхід до навчання.

Насамкінець важливо відзначити, що якість кейс-методу залежить від ретельної підготовки і розробки окремих кейсів, здатних відтворювати складність реальних ситуацій, та від готовності викладачів і здобувачів освіти до активної та критичної участі в процесі навчання. За умов сильної мотивації та наявності необхідних ресурсів, кейс-метод може стати однією з ключових стратегій в освіті майбутнього, що забезпечить якісну підготовку спеціалістів до ефективної роботи в різних, часто непередбачуваних, умовах.

9.6 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Яка стратегія була ключовою у Фінляндії для забезпечення ефективної освіти під час пандемії COVID-19?

- а) збільшення кількості викладачів
- б) повний перехід на очне навчання
- в) перехід на дистанційне навчання
- г) зменшення кількості учасників освітнього процесу в класах

2. Для чого Сінгапур залучив міжнародні освітні установи?

- а) для розвитку спорту
- б) для фінансової підтримки шкіл
- в) для доступу до онлайн-курсів
- г) для обміну досвідом

3. В які освітні програми для шкіл інвестувала Німеччина?

- а) «SportPakt Schule»
- б) «DigitalPakt Schule»
- в) «KulturPakt Schule»
- г) «GesundheitPakt Schule»

4. Який елемент не є частиною структури інтерактивної дискусії?

- а) рефлексія
- б) взаємодія
- в) попередня підготовка
- г) фінальний екзамен

5. Яка мета програми «Home-Based Learning» у Сінгапурі?

- а) професійна підготовка освітян
- б) навчання на дому
- в) розвиток спортивних навичок
- г) зниження рівня стресу та анксіозності серед здобувачів освіти

6. Яка основна проблема, з якою зіткнулася Йорданія, приймаючи дітей-біженців?

- а) забезпечення їжі для учасників освітнього процесу
- б) забезпечення рівного доступу до освіти
- в) недолік спортивних заходів
- г) відсутність інформаційних технологій

7. Яку стратегію впровадила Канада для підтримки учасників освітнього процесу під час пандемії?

- а) підвищення кількості традиційних уроків
- б) психологічна підтримка здобувачів освіти і освітян
- в) заборона на дистанційне навчання
- г) введення обов'язкової шкільної форми

8. Який з перелічених способів не використовувався у стратегіях освітньої адаптації в кризових умовах?

- а) майстер-класи від визнаних інноваторів
- б) розвиток двомовних програм
- в) впровадження шкільних стипендій
- г) використання цифрових технологій для дистанційної освіти

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які інструменти інтерактивного навчання були використані країнами в процесі освітньої адаптації?

- а) Онлайн-платформи для спільної роботи
- б) Традиційні письмові екзамени
- в) Електронне опитування
- г) Мобільні додатки
- д) Групові чати

2. Які заходи було вжито для підтримки психічного здоров'я учасників освітнього процесу?

- а) культурні заходи
- б) встановлення гарячих ліній підтримки
- в) впровадження курсів з психічного здоров'я
- г) повне скасування домашніх завдань
- д) розвиток спортивних секцій

3. У чому полягають напрями освітньої стратегії Йорданії?

- а) зниження кількості учасників освітнього процесу в класах
- б) розширення доступу до освіти для біженців
- в) адаптація освітніх планів
- г) введення додаткових змін у школах
- д) скорочення часу на домашні завдання

4. Які рішення були застосовані в Німеччині для підтримки дистанційного навчання?

- а) фізичний перерозподіл кількості здобувачів освіти між школами
- б) інвестиції у шкільну інфраструктуру та цифрову грамотність
- в) організація масових спортивних заходів
- г) розвиток інтерактивних методів навчання
- д) тренінги для освітян з цифрових навичок

Завдання з розгорнутими відповідями:

1. Опишіть, як відбувається підготовка до зустрічей з провідними фахівцями та які кроки необхідно виконати перед проведенням сесії?

2. Що необхідно врахувати при інтеграції лекцій від експертів в освітній процес?

3. Проаналізуйте ефективність зустрічей з провідними фахівцями та їх вплив на освітній процес в Україні.

4. Які глобальні стратегії освітньої адаптації були застосовані в різних країнах у відповідь на пандемію COVID-19?

5. Які стратегії рекомендуються для забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання в кризових умовах, згідно з досвідом Канади?

6. Опишіть процес оцінки впливу і результативності освітньої стратегії за прикладом Фінляндії.

-
7. Які виклики та вироблені рекомендації можуть бути ідентифіковані на прикладі освітньої стратегії Лівану під час війни в Сирії?
 8. Обговоріть роль інноваційних педагогічних практик при впровадженні стратегії дистанційного навчання в Німеччині.
 9. Проаналізуйте основні складові інтерактивної дискусії та її значення в контексті кризових умов у воєнний час в Україні.
 10. Опишіть фактори, які сприяли успіху обраних інноваційних методик навчання, на прикладах з різних країн.
 11. На прикладі досвіду Йорданії розкажіть, як можна інтегрувати освіту дітей-біженців у національну освітню систему?
 12. Як з погляду кейс-методу можна оцінити ефективність освіти в кризових умовах на прикладі конкретного освітнього хабу для дітей, що переміщуються в безпечні зони?

РОЗДІЛ 10

Перспективи розвитку освіти в Україні

10.1 Вступ

10.1.1 Освіта як чинник розвитку

Освіта відіграє ключову роль у соціокультурному, економічному та політичному розвитку кожної держави і є однією з головних передумов сталого розвитку та конкурентоспроможності нації. Вона виховує громадян, спроможних до критичного мислення, самостійного навчання та адаптації до швидкозмінних умов сучасного світу.

Нині для України освіта як чинник розвитку має особливо важливе значення, враховуючи виклики, які постали перед країною через воєнні дії. Екстрене переосмислення традиційних підходів до навчання, впровадження інновацій та оновлення освітніх програм стає необхідним для забезпечення не лише актуальності освітніх курсів, але й для підвищення ефективності освітньої системи загалом.

Якісне фінансування освіти – це інвестиції в майбутнє країни. Наприклад, забезпечення доступу до вищої освіти для значної кількості молоді веде до збільшення числа кваліфікованих фахівців, застосування інноваційних технологій і методів у сферах економіки, медицини, освіти тощо. Освічене населення здатне більш ефективно реагувати на соціальні виклики, генерувати нові ідеї та впроваджувати їх у життя, що є основою прогресивного розвитку суспільства.

Значною мірою успішність освітнього процесу залежить від того, наскільки він відповідає потребам ринку праці. Розвиток STEM-освіти (наука, технології, інженерія, математика), а також гуманітарних наук має стати пріоритетом, що дасть змогу підготувати фахівців з актуальними навичками та компетенціями.

Щоб освіта виступала локомотивом розвитку, необхідно забезпечити неперервну освіту (life-long learning), що допоможе громадянам бути конкурентоспроможними на ринку праці протягом усього життя. Це передбачає створення системи перепідготовки, підвищення кваліфікації, а також залучення до освітнього процесу людей старшого віку.

Ефективність освітньої системи може бути підвищена через інтеграцію цифрових технологій. Використання онлайн-платформ для навчання, інтерактивних середовищ для моделювання й аналізу даних, штучного інтелекту для персоналізації освітнього процесу має великий потенціал для підвищення якості освіти.

Освіта в Україні має бути багатогранною, гнучкою та відкритою для новацій. Розвиток освітньої системи забезпечить стійку економіку, сприяння демократичним процесам, підвищення життєвого рівня громадян та становлення здорової нації.

10.1.2 Вплив глобальних трендів на освіту

Сучасний світ характеризується стрімкими змінами та новими викликами, які не можуть не позначатися на освіті. Глобалізація, технологічний прогрес, демографічні зрушення та інші макротренди суттєво впливають як на сам перебіг освітнього процесу, так і на вимоги до змісту освіти, а також методи та форми навчання.

Глобалізація привносить не лише економічну та культурну інтеграцію, а й спричиняє необхідність уніфікації освітніх стандартів. Україна все більше інтегрується в європейський та світовий освітні простори, приймаючи загальновизнані принципи й форми навчання, що дає змогу нашим випускникам бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці.

Технологічний розвиток впливає на освіту двояко. З одного боку, він забезпечує новітні засоби й інструменти для навчання – це можуть бути електронні підручники, онлайн-курси, інтерактивні платформи, штучний інтелект тощо. З іншого – створює нову економіку, засновану на знаннях, де високо цінується здатність швидко навчатися, адаптуватися до нововведень і творчо мислити. Отже, освітні програми мають бути гнучкими й орієнтованими на розвиток критичного мислення, інноваційності та вміння працювати в команді.

Демографічні зміни, такі як зменшення народжуваності, старіння населення, міграційні процеси, також мають значний вплив на освіту. Ці процеси викликають необхідність переорієнтації освітньої політики і акцентування на навчання дорослих, їх перекваліфікацію та навчання протягом життя. Освітні установи мають бути готові до змін у структурі студентської аудиторії і розробляти програми, які відповідають потребам різних вікових груп і соціальних прошарків.

Крім того, екологічні виклики, такі як зміни клімату та вичерпаність природних ресурсів, потребують уведення нових дисциплін і курсів, націлених на формування екологічної свідомості та розуміння принципів сталого розвитку.

Українська освіта має враховувати ці тренди та впроваджувати інноваційні підходи для підготовки молоді до життя і праці в умовах сучасного динамічного світу. Адаптація освітніх програм до глобальних викликів, підвищення гнучкості та мобільності освітніх планів, активізація науково-практичної діяльності, розвиток цифрової компетентності та міжкультурної взаємодії – ось неповний перелік завдань, які вже стоять перед освітніми інституціями України.

10.2 Майбутнє освіти в контексті викликів

10.2.1 Прогнозування майбутніх тенденцій

Для визначення перспектив розвитку освіти в Україні вкрай важливим є розуміння поточних тенденцій та антиципація майбутніх змін. Прогнозування освітніх напрямів потребує аналізу глобальних викликів, інноваційних педагогічних практик і технологій, а також суспільних і політичних процесів.

Перше і, мабуть, найсуттєвіше, що має бути враховано, — це вплив тривалого воєнного конфлікту на освітній ландшафт. Це актуалізує необхідність підвищення стресостійкості системи освіти, формування у здобувачів освіти навичок критичного мислення та здатності адаптуватися до змінних умов. Отже, одним з головних напрямів розвитку освіти буде надання психологічної підтримки та викладання основ психологічної самодопомоги.

Наступним аспектом є інтеграція цифрових технологій в освітній процес. Пандемія COVID-19 вже продемонструвала ключову роль онлайн-освіти, і в умовах воєнного стану віддалене навчання стало ще більш актуальним. Прогнозується, що

навчальні платформи й надалі вдосконалюватимуться, забезпечуючи більшу інтерактивність і адаптивність до індивідуальних освітніх потреб учасників освітнього процесу. Автоматизація та штучний інтелект все більше інтегруватимуться у процес оцінювання та персоналізацію навчання.

Важливим фактором є також розвиток професійної освіти як відповіді на динамічні зміни на ринку праці. Професійне навчання стане більш гнучким і модульним, щоб задовольнити потребу в постійному підвищенні кваліфікації. Освітні програми зосередяться на стимулюванні інноваційного мислення і розвитку підприємницьких навичок, які будуть необхідні у повоєнному відновленні економіки країни.

Формальна освіта зазнає змін у бік більшої інтеграції з неформальною, що сприятиме формуванню більш еластичних освітніх траєкторій. Протягом життя людина зможе повертатися до системи освіти для підвищення кваліфікації чи перенавчання, виходячи з особистісних інтересів і потреб ринку.

Важливою буде також роль освіти в підтримці демократичних цінностей і вихованні активної громадянської позиції. Це потребуватиме від освітніх установ не тільки передачі знань, а й формування у своїх випускників усвідомленого підходу до громадянської взаємодії та здатності відстоювати права та свободи.

Отже, майбутнє освіти в Україні буде формуватися під впливом багатьох факторів, проте ключовими серед них будуть цифровізація, гнучкість освітніх програм, розвиток критичного мислення, громадянська відповідальність і постійна адаптація до змін. Завдання освітніх установ полягатиме у створенні умов для розвитку таких якостей та навичок, які допоможуть випускникам успішно інтегруватися в майбутнє суспільство.

10.2.2 Аналіз поточних потреб

Подолання нинішніх труднощів і вироблення ефективних рішень потребує чіткого усвідомлення й аналізу поточних потреб як у контексті забезпечення безперервності освітнього процесу, так і з погляду довгострокового розвитку освітньої галузі.

Передусім важливо врахувати потребу у створенні безпечних умов для здобуття освіти. Це означає не лише фізичний захист освітніх закладів, але і психологічну підтримку здобувачів освіти та викладачів, які переживають стрес і травматичні події. Також украй важливим є перегляд освітніх програм з метою включення в них питань розвитку критичного мислення, медіаграмотності та громадянської освіти, які сприяють формуванню стійкості до інформаційних викликів і пропаганди.

Досвід роботи освітніх закладів у воєнний час актуалізував потребу в сучасних і мобільних технологіях навчання, що дають можливість оперативно перемикатися між онлайн- та онлайн-форматами. Електронні ресурси, віртуальні лабораторії, дистанційні курси – все це має стати звичною частиною освітнього середовища, щоб забезпечити здобувачам освіти доступ до знань незалежно від обставин.

Крім того, важливо звернути увагу на розвиток фахових компетентностей, які відповідають сучасним вимогам ринку праці. Це передбачає аналіз секторів економіки, які будуть найбільш затребуваними після завершення воєнного конфлікту, та пристосування освітніх програм до потреб цих секторів. Наприклад, великий попит передбачається у сфері ІТ, інженерії, сільськогосподарських технологій, будівництва та відновлення інфраструктури.

Не менш важливими є питання міжнародної освітньої інтеграції. Розвиток міжнародних партнерств, програм обміну, спільних наукових проєктів дасть змогу не тільки інтегрувати українську освіту у світовий простір, але й посилити професійний потенціал як здобувачів освіти, так і викладачів.

Нарешті, необхідним є забезпечення належного фінансування освітніх закладів та інноваційних освітніх проєктів, що потребує розробки як внутрішніх, так і зовнішніх програм підтримки.

Для всебічного розв'язання цих завдань потрібне об'єднання зусиль уряду, освітніх інституцій, міжнародних організацій та громадянського суспільства, а також глибоке розуміння того, що освіта – це ключ до відновлення та розбудови майбутнього України.

10.2.3 Вплив соціально-економічних змін

Соціально-економічні трансформації здатні як посилювати, так і переформатовувати стратегії навчання. Вплив соціально-економічних змін на освіту має кілька визначальних аспектів.

Глобалізаційні процеси. Глобалізація спонукає до інтеграції української освіти у світовий простір і прийняття глобальних освітніх стандартів. У зв'язку з цим виникає необхідність у перегляді освітніх програм, включення в них сучасних дисциплін, які відображають потреби міжнародного ринку праці та глобальні виклики.

Економічна нестабільність. Економічні кризи чи нестабільність впливають на фінансування освіти. Заклади вищої освіти змушені шукати альтернативні джерела фінансування, зокрема приватні інвестиції, гранти, партнерства з бізнесом і громадськістю. Водночас економічні труднощі можуть стимулювати інновації в освіті, адже в пошуках оптимізації витрат, освітні інституції впроваджують ефективніші та гнучкіші методики.

Технологічний прогрес. Інформаційні технології трансформують спосіб надання освітніх послуг. Розвиток E-learning, використання онлайн платформ для навчання, імплементація штучного інтелекту та великих даних (Big Data) в освітній процес наближають можливості персоналізованого й адаптивного навчання до кожного здобувача освіти.

Демографічні зміни. Зміни в демографічній структурі населення впливають на освіту, зокрема через зміну кількісного попиту на послуги. Старіння населення, міграція, зміни сімейних структур – усе це вимагає переосмислення форматів навчання й орієнтації на інклюзивну освіту та навчання протягом життя.

Соціальні зміни. Соціальні ініціативи та зміни у суспільстві впливають на пріоритети освітньої політики. Усе більша роль громадськості в управлінні освітніми процесами та децентралізації освіти сприяє адаптації навчання до реальних потреб громади.

Існує потреба в постійному аналізі соціально-економічних змін і гнучкої реакції освітньої сфери, щоб забезпечувати актуальність знань і навичок, які випускники отримують. Українська освіта має бути орієнтована на розвиток критичного мислення, адаптивності, творчих та інноваційних здібностей здобувачів освіти, щоб підготувати їх до ефективної роботи у мінливих соціально-економічних умовах.

10.2.4 Роль міжнародної співпраці

Відносини з іншими країнами та міжнародними організаціями допомагають інтегрувати українську освітню систему у світовий освітній простір, використовуючи передові практики, інноваційні методики навчання й управління освітніми процесами.

Ефективна міжнародна співпраця передбачає взаємодію на різних рівнях:

1. Законодавчий і нормативно-правовий – адаптація українського освітнього законодавства до стандартів Європейського Союзу й інших міжнародних конвенцій, що сприятиме забезпеченню якості освіти та її визнанню за кордоном.

2. Академічний обмін – програми обміну студентами, викладачами та науковцями, які сприяють обміну досвідом, вивченню передових освітніх практик і реалізації спільних дослідницьких проєктів.

3. Культурна дипломатія – розвиток культурних зв'язків і підтримка культурного діалогу між країнами, що дає змогу представити освітні та наукові досягнення України на міжнародній арені.

4. Фінансова та технічна підтримка – залучення іноземного фінансування для реалізації освітніх проєктів, модернізації навчальної інфраструктури та впровадження новітніх технологій.

5. Наукова й інноваційна діяльність – участь у міжнародних наукових програмах і проєктах, співпраця зі світовими науковими центрами, що відкриває можливості для розвитку прикладних наукових досліджень з високим потенціалом комерціалізації та впливу на соціально-економічний розвиток.

Важливо зазначити, що успішна міжнародна співпраця передбачає не лише отримання досвіду та ресурсів із-за кордону, а й активне просування української освіти та науки на світовій арені, виховання представників освітньої сфери в дусі глобальної конкурентоспроможності й інтернаціоналізації.

10.3 Розвиток освітніх ініціатив

10.3.1 Інноваційні програми

Сучасний розвиток освіти в Україні тісно пов'язаний з упровадженням інноваційних програм, які відповідають потребам суспільства та зумовлені сучасними викликами. У контексті глобальних вимог, що постійно зростають, та воєнних подій на території країни, важливою є адаптація освітньої сфери до нових реалій, включно з використанням цифрових технологій, формуванням критичного мислення та застосуванням компетентнісного підходу.

Розглянемо інноваційні програми в освіті України і їхнє спрямування.

Цифровізація освітнього процесу. Вона передбачає запровадження електронних освітніх ресурсів, розвиток віртуальних лабораторій, онлайн-курсів і платформ для дистанційного навчання. Прикладом є розвиток національної платформи для відкритих онлайн-курсів «Prometheus», яка пропонує якісні освітні матеріали від провідних викладачів та університетів.

Акцент на STEM-освіті (Science, Technology, Engineering and Mathematics), яка спрямована на формування сучасного науково-технічного світогляду шляхом

підтримання ініціатив щодо впровадження робототехніки, програмування, інженерії у шкільну та університетські програми. Наприклад, проєкт «Генії України» передбачає навчання дітей і молоді науково-технічним дисциплінам через залучення до практичних проєктів і досліджень.

Розвиток м'яких навичок, таких як критичне мислення, креативність, комунікація, лідерство. Ці навички допомагають здобувачам освіти успішно адаптуватися в динамічному світі, бути ефективними в командній роботі та вирішенні складних завдань. Освітні програми, як-от «Лідери змін» або «Українська школа лідерства», пропонують курси та тренінги для розвитку цих важливих умінь.

Підтримка міжнародних освітніх проєктів і партнерств. Міжнародний обмін здобувачами освіти та викладачами, спільні дослідницькі ініціативи, участь у міжнародних грантах і програмах, таких як «Горизонт 2020» чи «Erasmus+», збагачують освітній досвід і відкривають нові перспективи для розвитку якісної освіти.

Екологічна освіта та сталий розвиток. Програми, які пропагують розуміння взаємозв'язку людини з природним середовищем, розвивають усвідомлення важливості екологічної безпеки, енергозбереження та сталих методів господарювання. Ініціативи на кшталт «Екошкола» виховують відповідальне ставлення до природних ресурсів і довкілля.

Зважаючи на змінні умови та виклики, освітній процес в Україні має бути гнучким та інноваційним, здатним швидко адаптуватися до нових обставин і потреб. Інноваційні програми є ключовими для подолання перешкод і використання потенціалу освіти як інструменту для соціального й економічного розвитку країни.

10.3.2 Стратегічне планування в освітніх ініціативах

Стратегічне планування є ключовим компонентом успішного розвитку будь-якої системи, й освіта не є винятком. В умовах воєнного стану та постійних змін, ефективне стратегічне планування в освітній сфері України набуває особливого значення. Це означає не лише реагування на поточні виклики, але й прогнозування майбутніх тенденцій і адаптацію до них освітньої стратегії.

Стратегічне планування має базуватися на чіткому баченні майбутнього освіти в Україні. Для цього необхідно визначити основні цілі, які мають бути досягнуті в довгостроковій перспективі. Важливою передумовою є глибокий аналіз теперішнього стану освітнього середовища, включно з оцінкою його сильних і слабких сторін, можливостей і загроз.

Далі слід перейти до формування стратегічних напрямів розвитку.

Ось кілька прикладів таких напрямів:

1. Цифровізація освіти – запровадження інтерактивних технологій навчання, розвиток дистанційної освіти, оцифрування освітніх матеріалів.

2. Професійний розвиток викладачів – створення системи постійної кваліфікаційної підготовки викладачів, включно з програмами пов'язаними з технологіями навчання, психологією ведення занять в умовах криз та воєнного конфлікту.

3. Інтеграція освітніх програм – забезпечення відповідності освітніх планів міжнародним стандартам, підвищення рівня міждисциплінарних знань.

Кожна стратегія потребує детального плану дій, який містить пріоритетні завдання, відповідальних виконавців, терміни реалізації і механізми моніторингу та контролю їх виконання.

Значну роль у стратегічному плануванні відіграє розроблення внутрішніх і зовнішніх програм оцінювання ефективності освітніх ініціатив. Це можуть бути міжнародні порівняльні дослідження, такі як PISA (Programme for International Student Assessment) або TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), а також національні системи оцінки досягнень і рівня професіоналізму педагогічних кадрів.

Освіта в Україні зіштовхнулася з безпрецедентними викликами, адже воєнний конфлікт накладає свої обмеження та створює нові потреби. Так, стратегічне планування має передбачати створення механізмів реагування на кризові ситуації, зокрема, розробку моделей навчання, адаптованих для освітніх закладів, що перебувають в евакуації чи на лінії зіткнення.

Важливим аспектом стратегічного планування є також урахування психологічного стану учасників освітнього процесу. В умовах війни потрібно особливу увагу приділити емоційній підтримці та психологічній стійкості здобувачів освіти й викладачів.

На завершення зазначимо, що стратегічне планування має бути гнучким і здатним адаптуватися до швидких змін у соціально-політичному житті країни та світовому освітньому контексті. Для цього необхідна готовність інституцій до розробки нових програм, реформування чинних і швидкого впровадження інновацій.

10.3.3 Залучення громадськості та партнерство з бізнесом

Одним зі способів посилення потенціалу освіти є ефективне залучення громадськості та розвиток партнерства з бізнесом. Такі взаємовідносини можуть відіграти стратегічну роль у модернізації освітнього середовища, розробці інноваційних програм і підвищенні якості освіти.

Співпраця з громадськістю передбачає використання потенціалу громадських організацій, неприбуткових інституцій, фондів та ініціативних груп. Вони можуть виступати ініціаторами та носіями інновацій, аналітичними центрами для вивчення освітніх потреб, а також фасилітаторами залучення широких верств населення до обговорення та вирішення освітніх питань.

Громадські організації можуть ініціювати проекти, спрямовані на інтеграцію вихованців з особливими освітніми потребами, створення інклюзивних ресурсних центрів, розробку освітніх програм для внутрішньо переміщених осіб, а також підтримку та реабілітацію дітей і молоді, які пережили воєнні дії.

На бізнес-сектор покладається інше вагоме завдання з розвитку освіти. Компанії можуть долучатися до освітнього процесу через грантові програми, спонсорство наукових досліджень, забезпечення стажування та практики для учасників освітнього процесу. Важливо також співпрацювати з бізнесом у сфері розвитку STEM-освіти

(Science, Technology, Engineering, Mathematics), адже це відповідає інтересам ринку праці та вимогам сучасної економіки [34].

Корпорації можуть відігравати вирішальну роль у підтримці та розширенні наукової інфраструктури, включно з лабораторіями, дослідницькими центрами та бібліотеками, що сприятиме покращенню матеріальної і технічної бази вищих освітніх закладів і дослідницьких інституцій. Взаємодія з приватним сектором передбачає також інтеграцію представників бізнесу в процес формування освітніх програм, що не лише дасть змогу враховувати актуальні потреби ринку праці, але й гарантуватиме підготовку кваліфікованих спеціалістів, спроможних ефективно реагувати на динамічні зміни у світі.

Ще одне важливе питання – це створення умов для розвитку життєвих навичок (soft skills) здобувачів освіти, що вкрай необхідно в часи кризи. Бізнес може робити свій внесок в організацію тренінгів, майстер-класів, менторських програм, що розвивають лідерські якості, комунікаційні навички, здатність до критичного мислення та розв’язання проблем.

Розвиток освітніх ініціатив через залучення громадськості та партнерство з бізнесом може стати запорукою створення гнучкої, інноваційної, відкритої освітньої системи, яка відповідатиме викликам сучасності та забезпечуватиме сталий розвиток країни.

10.4 Підсумки

10.4.1 Можливості для розвитку

Освіта в Україні, незважаючи на всі виклики, спричинені воєнним конфліктом, нині має перед собою нові можливості для розвитку. Ці можливості проникають у різні сфери освітньої діяльності та потребують від нас систематичного підходу, творчого мислення та адаптивності до змін. Розглянемо деякі з них більш детально.

Упровадження технологій. Дистанційне навчання стало необхідністю в умовах воєнного стану, але також і можливістю для швидкого розвитку цифрових компетентностей серед викладачів та учасників освітнього процесу. Використання інтерактивних платформ, онлайн-курсів, віртуальних лабораторій може підвищити доступність і якість освіти, а також забезпечити гнучкість і персоналізацію освітнього процесу.

Розвиток дослідницької діяльності. Мобілізація ресурсів для дослідження актуальних проблем, які виникають внаслідок тривалої збройної агресії, є важливим завданням для академічної спільноти. Вона має зосередити зусилля на створенні нових знань, які сприятимуть відбудові та розвитку країни.

Міжнародна інтеграція. Важливим є також щільне співробітництво з зарубіжними університетами та науковими інститутами. Обмін досвідом, здобувачами освіти та викладачами, спільні наукові проекти та програми подвійних дипломів відкривають нові горизонти для розвитку галузі.

Формування ключових компетентностей. В умовах воєнного стану особливого значення набувають стресостійкість, адаптивність, навички критичного мислення, розв’язання проблем, комунікаційні вміння. Освітні програми мають бути спрямовані

на розвиток цих індивідуальних якостей, що сприятиме підготовці ефективних фахівців і вихованню активних громадян.

Гуманітаризація освіти. Збереження та поглиблення гуманітарних цінностей в освітніх дисциплінах допоможе формувати свідому та відповідальну особистість, здатну діяти у складних соціальних умовах.

Використання досвіду. Накопичений педагогічний досвід в умовах воєнного стану є безцінним. Його систематизація й аналіз допоможуть створити нові методики навчання, які будуть придатними для використання у кризових ситуаціях і до того ж спроможними забезпечувати високу якість освіти.

Розвиток інклюзивної освіти. Надання рівного доступу до освітніх ресурсів для всіх категорій громадян, зокрема й тих, хто постраждав від воєнного конфлікту, стане важливим кроком на шляху до соціальної єдності та згуртованості суспільства.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що освітня система України має всі шанси не тільки відновити свої позиції після завершення війни, але й вийти на новий рівень якості й ефективності. Умови воєнного конфлікту гостро підсилюють потребу в інноваціях, співпраці та взаємопідтримці в освітньому середовищі, закладаючи фундамент для освіти майбутнього – освіти, яка буде здатна відповідати на сучасні виклики та сприяти сталому розвитку суспільства.

10.4.2 Перспективи інтеграції України у світовий освітній простір

Інтеграція України у світовий освітній простір є одним з пріоритетних завдань сучасної освітньої політики. Оскільки глобалізація неупинно просувається, зростає потреба в участі України в міжнародних освітніх проєктах і програмах, для чого необхідна активна адаптація галузі до світових освітніх стандартів і практик.

Перспективи інтеграції охоплюють ряд напрямів. Насамперед це стосується узгодження освітніх програм і стандартів з міжнародними вимогами, а також визнання дипломів і кваліфікацій за кордоном, що сприятиме студентській та академічній мобільності. Ключовим елементом є впровадження інноваційних освітніх технологій, забезпечення доступу до сучасних методик навчання і наукових досліджень, які відкривають широкі можливості для розвитку фахівців і розширення професійних горизонтів [62].

Особлива увага приділяється участі в міжнародних освітніх програмах, таких як «Горизонт Європа³», «Erasmus+⁴» та інші. Ці програми не тільки забезпечують здобувачам освіти та науковцям можливості для обміну досвідом і навчання за кордоном, але й відкривають дорогу для залучення інвестицій в освіту України та створення міцних наукових партнерств.

Ще одним напрямом інтеграції є участь у міжнародних наукових і дослідницьких проєктах. Наприклад, участь українських університетів у програмах двостороннього наукового обміну, співпраці в рамках міжнародних наукових консорціумів, участь у

³ Horizon Europe. Research and innovation. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en

⁴ National Erasmus+ Office in Ukraine. URL: <https://erasmusplus.org.ua/>

міжнародних публікаціях і конференціях дає можливість для обміну знаннями, розвитку наукової думки та вдосконалення наукового потенціалу країни [51-54].

Для реалізації цих перспектив необхідно забезпечити високу якість освіти на всіх рівнях, підвищити професійні компетенції викладачів, налагодити ефективну координацію між освітніми інститутами та міжнародними освітніми організаціями. Це також передбачає активну участь держави у формуванні благодійної підтримки освіти, залученні зовнішнього фінансування для розвитку інфраструктури та покращення технічного оснащення.

Як висновок наголосимо на необхідності гармонійної інтеграції України у світовий освітній простір, що ґрунтується на поєднанні національних освітніх цінностей з міжнародними стандартами та практиками і забезпечує сталий розвиток освіти в Україні відповідно до сучасних світових вимог.

10.4.3 Стратегії адаптації до майбутніх викликів

Освітня сфера зіштовхнулася з безпрецедентними викликами, які вимагають від освітян, науковців і політиків ретельного аналізу й розробки відповідних стратегій адаптації. Актуальність цього підходу підкреслюється потребою у гнучкому й оперативному реагуванні на можливі сценарії майбутнього.

Осучаснення освітніх програм. Першочерговим завданням є перегляд та оновлення освітніх програм, щоб вони були актуальними і прогностично важливими. Це означає впровадження курсів критичного мислення, цифрової грамотності, вивчення сучасних ІТ-технологій і методик ефективної комунікації.

Розвиток системи неперервної освіти. Життєво важливою є побудова системи неперервної освіти, що дасть змогу освітянам й усім зацікавленим особам постійно оновлювати свої знання та навички, враховуючи зміни у професійних сферах і суспільстві.

Гнучкість у навчанні. Важливою складовою є забезпечення гнучкості освітніх заходів. Це передбачає гнучкий навчальний календар, можливість дистанційного навчання, використання електронних освітніх ресурсів і персоналізованих освітніх траєкторій.

Психологічна адаптація. Особлива увага має бути приділена психологічній стійкості здобувачів освіти та викладачів. Програми з психологічної підтримки, тренінги зі стресостійкості та навчання методам емоційного саморегулювання повинні стати невід'ємною частиною освітнього процесу.

Міжнародна інтеграція. Розвиток міжнародних академічних зв'язків і партнерств зможе підтримати освітній сектор України, відкривши доступ до міжнародних досліджень, ресурсів і досвіду.

Опора на інновації. Стратегія адаптації до майбутніх викликів потребує впровадження інноваційних підходів у всіх сферах освіти – від методик навчання до управлінських практик.

Залучення громадськості. Залучення широкої громадськості до обговорення освітньої політики може стимулювати розвиток і впровадження нових освітніх рішень, заснованих на реальних потребах суспільства.

Співпраця з державними інституціями. Взаємодія з державними органами влади має забезпечити необхідну підтримку та ресурси для ефективної реалізації інноваційних освітніх проєктів.

Отже, стратегії адаптації до майбутніх викликів мають бути комплексними, передбачати можливі ризики та бути спроможними до швидких змін. Це забезпечить стійкість і прогресивний розвиток освітньої сфери в Україні, незалежно від зовнішніх обставин.

10.5 Тестові завдання

Однозначні відповіді:

1. Що означає абревіатура STEM?

- а) Science, Technology, Engineering, Mathematics
- б) Science, Technology, Experiment, Medicine
- в) Strategic, Technology, Education, Methodology
- г) None of the above

2. Яка онлайн-платформа пропонує якісні освітні матеріали в Україні?

- а) Coursera
- б) Udacity
- в) Prometheus
- г) Khan Academy

3. Яка мета проєкту «Генії України»?

- а) вивчення історії України
- б) розвиток науково-технічних дисциплін
- в) виховання футбольних талантів
- г) розробка IT-стартапів

4. Яку програму можна використовувати для міжнародної співпраці?

- а) «Горизонт 2020»
- б) «Global Watch»
- в) «Swift Change»
- г) «Future Step»

5. Яке твердження неправильно описує роль міжнародної співпраці в освіті?

- а) сприяє участі в академічних програмах обміну
- б) обмежує доступ до іноземного фінансування
- в) відкриває можливості для розвитку наукових досліджень
- г) підтримує культурний діалог між країнами

6. Яка діяльність не стосується стратегічного планування в освіті?

- а) прогнозування майбутніх тенденцій та адаптація до них
- б) визначення основних цілей і завдань для освітньої сфери
- в) ігнорування демографічних змін в суспільстві
- г) аналіз ефективності освітніх ініціатив

7. Що є необхідним для забезпечення постійної конкурентоспроможності на ринку праці?

- а) постійне зниження кваліфікації
- б) неперервна освіта (life-long learning)
- в) одноразове навчання в університеті
- г) уникнення професійного розвитку

8. Який компонент НЕ є обов'язковим для ефективного стратегічного планування освіти?

- а) чітке бачення майбутнього освіти в Україні
- б) формування стратегічних напрямів розвитку
- в) належне фінансування освітніх закладів
- г) виключення міжнародної співпраці зі стратегії

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. Які фактори впливають на перспективи розвитку освіти?

- а) глобалізація
- б) технологічний прогрес
- в) соціокультурні зміни
- г) міграційні процеси
- д) кліматичні умови

2. Які стратегічні напрями розвитку важливі для освіти в контексті глобальних викликів?

- а) цифровізація освіти
- б) підтримка міжнародних освітніх проєктів
- в) розроблення програм для зменшення народжуваності
- г) формування громадянської освіти
- д) розвиток м'яких навичок

3. Які аспекти психологічної підтримки мають бути інтегровані в освітню систему в умовах воєнних дій?

- а) навчання методам психологічної самодопомоги
- б) викладання основ психології роботи
- в) формування навичок критичного мислення
- г) емоційна підтримка та реабілітація
- д) розвиток технічних навичок

4. Які ініціативи в освіті важливі для розвитку STEM-освіти?

- а) розробка електронних підручників
- б) розвиток робототехніки та програмування в школах
- в) ігнорування важливості гуманітарних наук
- г) фінансування проєктів, пов'язаних з науково-технічними дослідженнями
- д) впровадження інтенсивних курсів іноземних мов

Завдання з розгорнутими відповідями:

1. Опишіть, які освітні стратегії можуть допомогти здобувачам освіти адаптуватися до швидкозмінних умов сучасного світу?

2. Обговоріть важливість цифрових технологій у сучасній освітній системі України.

3. Поясніть, у чому полягає значення life-long learning для ринку праці і як воно може бути інтегроване в освітню систему?

4. Опишіть, як стратегічне планування допомагає управлінню освітніми інституціями в кризових умовах, зокрема під час воєнних конфліктів?

5. Обґрунтуйте необхідність залучення громадськості та партнерства з бізнесом у розвиток освіти.

6. Роз'ясніть, яким чином можуть бути інтегровані інноваційні педагогічні практики в систему освіти для вдосконалення якості навчання в Україні.

7. Опишіть потенціал і виклики міжнародного освітнього обміну для України з акцентом на академічну та культурну дипломатію.

8. Поясніть, як освіта може сприяти підтримці демократичних цінностей і формуванню активної громадянської позиції в контексті викликів, з якими стикається Україна.

9. Обговоріть вплив глобалізації на освітню політику й інтеграцію української освіти в європейський та світовий освітні простори.

10. Опишіть роль екологічної освіти у формуванні відповідального ставлення до навколишнього середовища серед молоді.

11. Розкрийте, як виховання майбутніх лідерів через м'які навички може вплинути на майбутнє України в післявоєнний період.

12. Розгляньте еволюцію освітньої галузі в Україні з акцентом на роль інноваційних проєктів і стратегічного планування в реформуванні системи освіти.

Відповіді на тестові завдання

Розділ 2

Однозначні відповіді

1. в
2. а
3. а
4. г
5. в
6. б
7. б
8. в

Завдання з декількома правильними відповідями

1. б, в, г
2. а, в, г
3. а, в, г
4. б, в

Розгорнуті відповіді

1. Відповідь має містити обговорення змін у цілях освіти, таких як зосередження на воєнних дисциплінах, психологічна підготовка, адаптація до змінених соціальних умов і потреба в розвитку навичок критичного мислення для розуміння й аналізу конфліктних ситуацій.

2. Відповідь має містити аналіз проблем, таких як обмежений доступ до інтернету, проблеми з електропостачанням, відсутність ІКТ-навичок у викладачів і здобувачів освіти, а також проблеми зі створенням безпечного освітнього середовища.

3. Очікується обговорення способів, за допомогою яких аналіз історичних подій та різних точок зору на них може стимулювати критичне мислення, допомагаючи здобувачам освіти розвивати здатність аналізувати інформацію та формувати обґрунтовані висновки.

4. Відповідь має розглядати значення історичної пам'яті для формування культурної і національної ідентичності, розуміння сучасного контексту через призму історії та виховання поваги до минулого.

5. Відповідь має описувати різні педагогічні підходи й інновації, такі як інтерактивні уроки, проєктне навчання, використання мультимедійних матеріалів і роль екскурсій для глибшого розуміння історії.

6. Відповідь передбачає обговорення таких аспектів, як зміна освітніх програм, впровадження гнучких графіків навчання, розвиток дистанційного навчання, а також психологічна підтримка здобувачів освіти і викладачів.

7. У відповіді треба навести приклади історичних подій або персоналій, які можуть надихати та мотивувати здобувачів освіти, а також способи, за допомогою яких ці приклади можуть бути інтегровані в освітній процес.

8. Розгорнутий розгляд методів проведення історичних уроків для виховання таких цінностей, як толерантність, співчуття, справедливість, і аналіз їх впливу на формування моральної позиції здобувачів освіти.

9. Відповідь має описувати, як аналіз історичних подій може допомогти в розумінні причин і наслідків сучасних соціальних, політичних та економічних викликів.

10. Відповідь передбачає наведення конкретні історичні прикладів успішних підходів до освіти під час воєнних конфліктів, зокрема йдеться про використання альтернативних методів навчання або адаптацію освітніх програм в умовах конфлікту.

11. Обговорення того, як дослідження історичних подій і засвоєння важливих уроків минулого можуть допомогти освітнім закладам і викладачам адаптуватися до майбутніх викликів.

12. Відповідь має описувати процес аналізу історичних подій та їх впливу на освіту, ідентифікацію ключових уроків і принципів, які можуть бути використані для формування ефективних освітніх стратегій в сучасних умовах.

Розділ 3

Однозначні відповіді :

1. в
2. а
3. г
5. а
6. а
7. в
8. б
9. г

Завдання з декількома правильними відповідями :

1. а, в
2. а, в
3. а, в
4. а, в

Розгорнуті відповіді :

1. Мистецтво може служити засобом для здобувачів освіти виразити емоційні переживання під час воєнного конфлікту. Через художні техніки малювання, скульптури й іншу діяльність здобувачі освіти зможуть пережити свої почуття, знизити стрес і психологічно адаптуватися до ситуації.

2. Для впровадження гібридної моделі освіти необхідні такі кроки: розроблення гнучкого навчального плану, який комбінує очне й онлайн-навчання; створення адекватної інфраструктури для онлайн-навчання; тренінг викладачів для праці у синхронних і асинхронних форматах.

3. Адаптація традиційних методів оцінювання може передбачати розвиток онлайн-лабораторій, використання онлайн-квізів і тестів, а також створення віртуальних портфоліо для представлення робіт учасників освітнього процесу.

4. Мобільне навчання в умовах воєнного стану має такі переваги, як доступність у будь-якому місці та в будь-який час і можливість швидкого оновлення навчального матеріалу. Недоліками можуть бути проблеми з інтернет-з'єднанням або нестача мобільних пристроїв у здобувачів освіти.

5. Проектні роботи спонукають учасників освітнього процесу до активного застосування знань у практичних сценаріях, розвивають навички командної роботи та розв'язання проблем і дають можливість реального впливу на проблеми, спричинені воєнними діями.

6. Критичне мислення важливе в умовах воєнного стану для аналізу інформації, критичного оцінювання джерел і здатності думати стратегічно. Освіта має підтримувати розвиток таких навичок через обговорення, розв'язання кейс-стаді й аналіз реальних подій.

7. Постійне навчання педагогічних працівників є критично важливим для впровадження нових технологій і методів викладання. Освітняни мають освоювати ІТ інструменти, онлайн-платформи та методи дистанційного навчання для ефективної роботи в нових умовах.

8. У разі впровадження змішаного навчання можуть виникнути технічні, педагогічні й організаційні виклики. Їх можна подолати шляхом упровадження адекватної ІТ-інфраструктури, професійної підготовки викладачів і забезпечення підтримки здобувачів освіти.

9. Інтерактивні вправи й ігри стимулюють активне навчання, допомагають розвивати соціальні та комунікативні навички, а також підтримують мотивацію учасників освітнього процесу, забезпечуючи практичне розуміння матеріалу.

10. Мікронавчання має значення в умовах обмежених можливостей, оскільки ця методика подачі матеріалу дає змогу ефективно сприймати та засвоювати інформацію маленькими частинами, що важливо в умовах стресу та невизначеності.

11. Мистецтво як інструмент для формування майбутнього та миру може використовувати історії й образи, що об'єднують людей. Передача досвіду через мистецтво може сприяти кращому розумінню воєнного конфлікту, повоєнній відбудові та міжкультурному діалогу.

12. Підтримка здобувачів освіти і педагогів в умовах воєнного стану може охоплювати впровадження програм психологічної підтримки, тренінги зі стресостійкості, а також залучення кваліфікованих психотерапевтів до освітнього процесу.

Розділ 4

Однозначні відповіді:

1. а
2. г
3. б
5. г
6. в
7. в
8. б
9. б

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. а, в, г
2. а, г
3. а, б, г
4. а, в, г

Розгорнуті відповіді :

1. Викладач може інтегрувати принципи травма-інформованого навчання, створюючи безпечне навчальне середовище, уважно слухаючи учасників освітнього процесу та забезпечуючи їх підтримку, дотримуючись принципів конфіденційності та використовуючи ресурси для допомоги здобувачам освіти, що борються із травмами.

2. Викладачі можуть стимулювати самостійне навчання, підкреслюючи важливість особистісного зростання та незалежності, використовуючи дистанційні технології і платформи, де здобувачі освіти можуть обмінюватись досвідом і ресурсами.

3. Під час дистанційного навчання викладач може встановлювати зворотний зв'язок зі здобувачами освіти через регулярні віртуальні зустрічі, використання інструментів онлайн-оцінювання в реальному часі та створення форумів для обговорення завдань.

4. Під час кризи методику проведення практичних занять можна адаптувати за допомогою відеоінструкцій, віртуальних лабораторій і через реальні випадки, які здобувачі освіти можуть розглядати, співпрацюючи в онлайн-групах.

5. Емоційний інтелект є важливим для розуміння власних емоцій та емоцій здобувачів освіти, що дає змогу педагогу бути більш ефективним у підтримці учасників освітнього процесу й адаптації своєї методики викладання до їхніх потреб.

6. Критичне мислення допомагає учасникам освітнього процесу аналізувати інформацію, розвивати незалежне судження та ставити питання. У сучасних умовах це особливо важливо для оцінки інформації, що надходить з різних джерел, та формування власної аргументованої думки.

7. Роль педагога в організації навчання під час воєнного стану полягає в забезпеченні неперервності навчання, врахуванні психологічного стану здобувачів освіти, адаптації методів викладання і створенні підтримувального навчального середовища.

8. Освітняни можуть застосувати різноманітні методи для підтримки мотивації: від пов'язаних з реальним світом проєктів до заохочення студентської автономії та незалежного навчання. Актуальні й цікаві завдання та індивідуальний зворотний зв'язок також можуть стимулювати мотивацію до навчання.

9. Освітняни можуть адаптувати навчальні матеріали до гнучкого плану, розробляючи модульні уроки, що надають можливість здобувачам освіти вибирати свої шляхи навчання, і застосовуючи інтерактивні технології, які підходять для різних форм навчання.

10. Технологічні ресурси можуть бути використані для поліпшення індивідуалізованого навчання через персоналізовані навчальні платформи, електронні ресурси, які відповідають індивідуальним потребам учасників освітнього процесу, та через систематизацію зворотного зв'язку для кожного здобувача освіти.

11. Залучення до спільноти практик спонукає учасників освітнього процесу ділитися досвідом, знаннями та надавати підтримку, що є особливо корисним для адаптації та виживання у кризових ситуаціях.

12. Освітняни можуть використати ігрові елементи в навчанні для підвищення зацікавленості здобувачів освіти, створення динамічних і взаємопов'язаних уроків і для підтримки залучення та мотивації учасників освітнього процесу під час навчання.

Розділ 5

Однозначні відповіді:

1. а
2. в
3. б
4. б
5. б
6. г
7. в
9. б

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. а, б, в, г
2. а, б, г
3. б, г
4. а, б, г

Розгорнуті відповіді:

1. Інтерактивні дошки можуть бути використані для динамічного представлення матеріалу, включення здобувачів освіти у спільну роботу та поліпшення їх взаємодії з контентом.

2. Поєднуючи синхронні сесії для прямого спілкування з асинхронним доступом до матеріалів, викладачі можуть забезпечити гнучкий освітній процес.

3. Під час проведення онлайн-екзаменів можуть виникати проблеми з технічним забезпеченням і академічною чесністю, які можуть бути вирішені за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та суворих протоколів.

4. Ефективний мікс може включати позакласне вивчення онлайн-матеріалів і їх застосування через класні дискусії та проєкти.

5. Штучний інтелект допомагає персоналізувати досвід навчання, пропонуючи матеріали на основі переваг здобувача освіти, а аналітика допомагає відслідковувати прогрес і налаштовувати програму.

6. Соціальні мережі можуть бути використані для створення дискусійних груп, публікації матеріалів курсу та зворотного зв'язку.

7. Завдяки участі в дискусіях здобувачі освіти можуть розвивати критичне мислення та аналітичні здібності, обмінюючись поглядами й аргументами.

8. Викладачі можуть інтегрувати реальні кейси у навчальну програму, щоб здобувачі освіти могли застосувати свої знання на практиці.

9. Інтерактивні опитування дають можливість отримувати швидкий зворотній зв'язок і реагувати на питання учасників освітнього процесу, покращуючи взаємодію.

10. Викладачі мають забезпечити здобувачам освіти доступ до якісних технічних засобів і підтримувати їх у використанні освітніх платформ.

11. Заохочуючи самостійну підготовку до занять і виконання домашніх завдань, викладачі можуть допомогти учасникам освітнього процесу розвинути почуття відповідальності за своє навчання.

12. Використання різноформатних матеріалів може збільшити інтерес і мотивацію здобувачів освіти, забезпечувати інклюзивність і відповідність різним стилям навчання.

Розділ 6

Однозначні відповіді:

1. в
2. в
3. а
5. б
6. г
7. в
8. а
9. а

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. а, г
2. а, в, г
3. а, в, г
4. а, в, г

Розгорнуті відповіді:

1. Психологічне здоров'я в освітньому середовищі допомагає підтримувати здатність до навчання та стійкість, попри емоційні впливи воєнного конфлікту.
2. Психологічна стійкість означає здатність ефективно справлятися зі стресом, вона важлива для підтримання психічного здоров'я та продуктивності під час воєнного конфлікту.
3. Психологічний супровід може вплинути на успіх освітнього процесу, зміцнюючи резильєнтність здобувачів освіти та покращуючи загальний психологічний клімат.
4. Педагог може проводити терапевтичні сесії, організовувати дискусійні групи та включати елементи психологічної грамотності у навчальний план.
5. Необхідність психологічної підтримки ґрунтується на стресорах, пов'язаних з війною, така підтримка має бути скоординована з різними аспектами студентського життя.
6. Індивідуальні підходи охоплюють особистісно орієнтовані техніки, чутливість до потреб учасників освітнього процесу й адаптацію методів допомоги з урахуванням кожної унікальної ситуації.
7. Інклюзивність в освіті забезпечує рівний доступ та респективне ставлення до кожного здобувача освіти, що є особливо важливим в умовах суспільної кризи та воєнного конфлікту.
8. Ефективними стратегіями втручання є групова підтримка, тренінги з розвитку навичок, індивідуальні консультації, онлайн-сесії та ін.
9. Шкільний психолог сприяє балансу між навчальними потребами й емоційним благополуччям здобувачів освіти через розробку програм втручання та підтримання конструктивної атмосфери.
10. Доступність психологічної підтримки повинна гарантуватися через забезпечення цілодобових служб підтримки, розвитку онлайн-платформ та інформування про можливості отримання допомоги.
11. Основні принципи групових сесій передбачають чітку структуру сесій, створення безпечного простору, інтерактивність і залученість, а також регулярний зворотний зв'язок.
12. Розробляючи програми допомоги для учасників освітнього процесу під час воєнного конфлікту, слід урахувати тривалість та інтенсивність стресу, потребу в стабільності та ресурси для підтримки стійкості та відновлення.

Розділ 7

Однозначні відповіді:

1. а
2. а
3. в
4. а

- 5. а
- 6. а
- 7. б
- 8. а

Завдання з декількома правильними відповідями:

- 1. а, в, г
- 2. а, в, г
- 4. а, б, г
- 5. а, б, г

Розгорнуті відповіді:

1. Освіта як соціальний інструмент в умовах воєнного стану виконує такі функції: формує критичне мислення для протистояння пропаганді та дезінформації, зберігає культурну спадщину і національну ідентичність, підтримує соціальну згуртованість, забезпечує професійну підготовку відповідно до потреб ринку праці.

2. Психоемоційний стан здобувачів освіти та викладачів важливий, бо може істотно впливати на їхню здатність сприймати й засвоювати інформацію, а також на співпрацю і взаємодію під час освітнього процесу.

3. Розвивати критичне мислення можна через дискусії, аналіз кейсів, критичний огляд наукових статей, дебати, фасилітовані відкриті бесіди, розв'язання проблем і виконання вправ на логіку.

4. Освіта допомагає передавати з покоління в покоління культурні цінності, традиції, мову, історію, що сприяє збереженню національної ідентичності та підтримує культурну самосвідомість, що особливо важливо в умовах зовнішніх агресивних впливів.

5. Залучення учасників освітнього процесу до громадської участі важливе, бо підвищує їхню обізнаність про суспільні проблеми, розвиває відчуття відповідальності та включеності, а також сприяє розвитку навичок, необхідних для активної громадянської позиції.

6. Ефективні онлайн-ресурси та платформи для навчання мають забезпечувати легкий доступ до освітніх матеріалів, інтерактивність, зворотний зв'язок, адаптивність до різних умов навчання та підтримку для внутрішньо переміщених осіб.

7. Важливість технологічних і наукових досліджень зростає, бо вони можуть забезпечувати переваги на полі бою, стимулювати інноваційний розвиток і сприяти відновленню країни після завершення воєнного конфлікту.

8. Реальні громадські ініціативи можуть охоплювати волонтерські програми допомоги людям на лінії фронту, організацію благодійних заходів для підтримки децентралізованих закладів, розвиток комунікативних платформ для координації громадської діяльності тощо.

9. Освітній процес сприяє розвитку емоційного інтелекту через тренінги, рольові ігри та воркшопи, які вчать здобувачів освіти розпізнавати, розуміти та контролювати власні емоції та емоції інших людей.

10. Роль освіти у формуванні громадянської позиції здобувачів освіти полягає в розширенні їхніх знань і формуванні навичок для активної участі в громадянському суспільстві, здатності аналізувати політичні процеси й ефективно взаємодіяти з державними установами.

11. Для підготовки молоді до відбудови країни необхідно забезпечити актуальну освіту в галузях, які будуть важливими в повоєнний період, зокрема йдеться про інженерію, медицину, управління та психологію.

12. Заклади вищої освіти можуть забезпечити неперервну участь здобувачів освіти в процесі відновлення післявоєнного суспільства шляхом організації спеціалізованих семінарів, робочих груп, дослідницьких проєктів, що вивчають урбаністичні, соціальні та економічні аспекти відновлення.

Розділ 8

Однозначні відповіді:

1. в
2. б
3. в
4. а
6. в
7. б
8. а
9. б

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. а, б, в, д
2. а, б, д
3. а, б, в, г, д
4. б, в, г, д

Розгорнуті відповіді:

1. Студентоцентризований підхід у Фінляндії ефективний, оскільки зосереджений на індивідуальних потребах і здібностях кожного здобувача освіти, що допомагає їм досягати кращих результатів у навчанні.

2. Міжнародні практики можуть бути адаптовані до українського контексту, з урахуванням місцевих культурних, соціальних та політичних особливостей, а також потреб здобувачів освіти в умовах воєнного стану.

3. У сфері освіти України ШІ може бути використаний для персоналізації освітнього процесу, ефективного управління даними його учасників та надання підтримки викладачам.

4. Крос-культурні підходи розвивають міжкультурну компетентність здобувачів освіти, але можуть потребувати додаткових ресурсів і часу для впровадження.

5. Гуманітарні стандарти ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО можуть бути застосовані в Україні для забезпечення права на якісну освіту навіть у кризових ситуаціях.

6. Психосоціальна підтримка важлива для емоційного благополуччя учасників освітнього процесу, зменшення стресу та травм, пов'язаних з війною.

7. Співпраця з міжнародними університетами дає змогу обмінюватися досвідом, впроваджувати інноваційні методики та розвивати наукові дослідження. Такий обмін сприяє підвищенню якості навчання, збільшенню мобільності здобувачів освіти і викладачів і збагаченню освітнього процесу новими ідеями.

8. Міжнародні програми та гранти забезпечують фінансування, необхідне для проведення наукових досліджень, сприяють міжнародному обміну знаннями та практиками, а також підтримують інноваційні проекти і співпрацю між науковцями з різних країн.

9. Участь в Erasmus+ дає змогу здобувачам освіти навчатися за кордоном, отримувати міжнародний досвід, розвивати мовні навички та культурну обізнаність, а також забезпечує можливості для професійного розвитку та налагодження міжнародних контактів.

10. У разі подання заявки на грант важливо чітко визначити цілі та завдання проекту, вибрати відповідну програму, ретельно розробити заявку, зібрати компетентну команду та продемонструвати здатність до моніторингу та звітності.

11. Міжнародна співпраця сприяє обміну досвідом, доступу до інновацій і ресурсів, розвитку професійних зв'язків і покращенню якості освіти в Україні, особливо у відповідь на сучасні виклики та потреби.

12. Horizon Europe пропонує фінансування для дослідницьких та інноваційних проектів, підтримку розвитку науки та технологій, можливості для міжнародного співробітництва й обміну знаннями у різних сферах, від зеленої економіки до цифрових технологій.

Розділ 9

Однозначні відповіді:

1. в
2. г
3. б
5. г)
6. б
7. б
8. б
9. в

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. а, в, г, д
2. б, в
3. б, в, г
4. б, г, д

Розгорнуті відповіді:

1. Підготовка до зустрічі з провідними фахівцями передбачає планування теми, вибір спікера, підготовку програми сесії та технічну підготовку місця проведення лекції.
2. У разі інтеграції лекцій від експертів необхідно враховувати їх відповідність освітнім цілям, включення в ширший навчальний план та міждисциплінарність.
3. Зустрічі з провідними фахівцями важливі для залучення здобувачів освіти до практичних знань, актуалізації освіти та розвитку критичного мислення.
4. У різних країнах застосовували такі стратегії, як масштабні інвестиції в онлайн-інфраструктуру, розвиток інтерактивних методів навчання та адаптація освітніх програм.
5. Канада рекомендує залучення додаткових коштів для програм психологічної підтримки, тренінгів та інших ресурсів для ментального здоров'я.
6. Оцінка впливу і результативності освітньої стратегії може містити аналіз академічних успіхів, задоволеності й емоційного стану учасників освітнього процесу.
7. Основні виклики системі освіти в Лівані стосувалися забезпечення доступу до навчання для біженців, а рекомендації спрямовані на залучення міжнародної підтримки та вдосконалення інклюзивних програм.
8. Німеччина впровадила різноманітні онлайн-курси та платформи, а також забезпечила тренінги для освітян для ефективної взаємодії в цифровому середовищі.
9. Методика інтерактивних дискусій охоплює підготовку, взаємодію та рефлексію. Вона важлива для розвитку критичного мислення й адаптації до викликів у кризових умовах.
10. Інноваційні методики, такі як використання технологій і двомовних програм, покращують доступність та ефективність освіти в контексті глобальних викликів.
11. Йорданія забезпечила освітній доступ для біженців шляхом уведення додаткових освітніх змін, найму освітян і впровадження спеціальних освітніх програм.
12. Ефективність освіти в кризових умовах за кейс-методом може бути оцінена через спостереження за залученістю, успішністю та соціальною адаптацією здобувачів освіти в «освітніх хабах».

Розділ 10

Однозначні відповіді:

1. а
2. в
3. б
4. а
6. б
7. в
8. б
9. г

Завдання з декількома правильними відповідями:

1. а, б, в, г
2. а, б, г, д
3. а, в, г
4. а, б, г

Розгорнуті відповіді:

1. Освітні стратегії, які допоможуть здобувачам освіти адаптуватися до швидкозмінних умов сучасного світу, передбачають впровадження компетентнісного підходу до навчання, акцент на розвиток критичного мислення та навичок розв'язання проблем, а також інтеграцію цифрових технологій в освітній процес.

2. Цифрові технології допомагають забезпечити гнучкість і доступність навчання, можливість індивідуального та дистанційного навчання, а також використання інтерактивного контенту та методів оцінювання.

3. Life-long learning забезпечує постійне оновлення знань і навичок відповідно до потреб ринку праці й особистісного росту та може бути інтегрована через впровадження флексибільних освітніх траєкторій, різноманітності курсів і програм перепідготовки.

4. Стратегічне планування дає змогу освітнім інституціям ефективно реагувати на кризи, розробляючи плани дій для забезпечення безперервності навчання та психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

5. Залучення громадськості та бізнесу в освіту сприяє модернізації освітніх закладів, розвитку професійних навичок і розширенню ресурсної бази для імплементації новітніх освітніх проєктів та ініціатив.

6. Інноваційні педагогічні практики, які можуть бути інтегровані в систему освіти, передбачають використання активних та інтерактивних методів навчання, застосування гейміфікації, використання штучного інтелекту для персоналізації навчання і онлайн платформ для співпраці.

7. Міжнародний освітній обмін поглиблює культурний діалог, збагачує досвід та сприяє визнанню українських кваліфікацій на світовому рівні, проте вимагає адаптації до міжнародних стандартів і може мати мовні та культурні бар'єри.

8. Освіта сприяє підтримці демократичних цінностей, виховуючи освічених, відповідальних громадян, здатних критично мислити й активно брати участь у громадському житті та прийнятті рішень.

9. В умовах глобалізації освітня політика має орієнтуватися на міжнародну інтеграцію та впровадження стандартів, які забезпечують конкурентоспроможність випускників і визнання українських освітніх документів у світі.

10. Екологічна освіта виховує усвідомлення важливості збереження природи й забезпечення екологічної безпеки, сприяючи розвитку зелених навичок молодого покоління.

11. Розвиток м'яких навичок, таких як лідерство, емпатія, комунікація, стане основою для підготовки молодих лідерів, які покращуватимуть підприємницький мікроклімат України та будуть готові до участі у відновленні країни.

12. Еволюція освітньої галузі в Україні характеризується переходом до цифрових технологій, оновленням підходів до навчання відповідно до міжнародних стандартів та активізацією науково-дослідної та інноваційної роботи, що є запорукою якісної трансформації освітньої системи.

Підсумки

Завершуючи цей підручник, ми підбиваємо підсумки шляху, пройденого разом із читачем у пошуках стратегій і рішень для освіти в Україні в умовах воєнного стану. Виклики, які стоять перед українською освітою, є водночас і викликами для всього світу, адже вони стосуються питань стійкості, адаптації та інновацій у вирішальні моменти історії.

На сторінках цього підручника ми розглянули ключові аспекти освіти в кризових умовах, зокрема роль педагогіки, важливість емоційної резильєнтності, використання технологій, психологічний супровід у навчанні, соціальні аспекти освіти, міжнародний досвід і партнерства, а також вивчили кейси успішної освіти в кризових умовах. Кожен розділ став важливим внеском у розуміння того, як освіта може адаптуватися та процвітати, незважаючи на найскладніші випробування.

Ми підкреслюємо, що освіта – це не просто набір знань і навичок, а могутній інструмент соціального та культурного розвитку, який формує майбутнє країни та її громадян. Українська освіта, перебуваючи в умовах воєнного стану, показала свою здатність до неймовірної стійкості, інновацій та гнучкості.

Насамкінець, ми закликаємо до подальшого діалогу, дослідження та співпраці між освітянами, науковцями, політиками та громадськістю. Перед Україною відкриваються шляхи до нових можливостей у сфері освіти, які не тільки допоможуть подолати наслідки кризи, але й виведуть країну на новий рівень розвитку.

Ми впевнені, що українська освіта зможе використати ці виклики як каталізатор для позитивних змін, ставши прикладом мужності, витривалості та інноваційного духу. Україна має всі шанси стати лідером у сфері освіти, що базується на принципах гуманізму, демократії та інтеграції з європейським і світовим освітнім простором.

Отже, ми не ставимо крапку, а відкриваємо нову сторінку в історії української освіти, яка повна надії, сміливості та готовності до змін. Нехай цей підручник стане світлом на шляху до освіти майбутнього, освіти, яка об'єднує, надихає та трансформує.

Список використаних та рекомендованих джерел

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки - Державна служба якості освіти України. *Державна служба якості освіти України*. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/?fbclid=IwARozGEgT6vdTRfyfZ7VCLPhKBvxNSMnyJ5yrnjIEyFoIFqE8fjRohN8W5-o> (дата звернення: 02.03.2024).
2. Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П.. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. *Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*: наук. журнал / голов. ред. Г.І. Сотська. Київ : ТОВ «Талком», 2020. №1. С. 27-36. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(1\).2020.27-36](https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36) (дата звернення: 02.03.2024).
3. Биков В. Ю., Пінчук О. П., Лупаренко Л. А. Представленість наукового контенту енциклопедичної тематики у наукометричних і реферативних базах даних. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 85, № 5. С. 360-383. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4750> (дата звернення: 02.03.2024).
4. Буров О. Ю. Українська освіта у фокусі когнітивної війни: сучасний стан. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. Т. 3, № 1. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2021-3-1-13-13> (дата звернення: 02.03.2024).
5. Верховна Рада скасувала цього року ЗНО та ДПА. *Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/science/verhovna-rada-skasovala-cogorich-zno-ta-dpa-novini-11758099.html> (дата звернення: 02.03.2024).
6. Візія майбутнього освіти і науки України. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf>. (дата звернення: 02.03.2024).
7. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти/ В. Л. Андрєєнкова, В. В., Байдик, Т. В. Войцях та ін. Київ: ТОВ «Агентство «Україна»», 2023. 186 с. ISBN 978-966-137-160-5
8. Головна - Інститут педагогіки НАПН України. *Інститут педагогіки НАПН України*. URL: <https://undip.org.ua> (дата звернення: 02.03.2024).
9. Гуржій А. М., Бахмат Н. В., Зайчук В. О., Карташова Л. А., Розман І. І., Сорочан Т. М. Організаційні засади розвитку цифрової інфраструктури освіти та педагогічної науки в Україні (кінець 80-х років XX століття - початок XXI століття). *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2021. Т. 83, № 3. С. 26-48. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4219> (дата звернення: 02.03.2024).
10. Де і як навчаються українські діти в часи війни: проблеми, пропозиції, рекомендації. *Офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України*. URL: <https://eo.gov.ua/de-i-iaak-navchaiutsia-ukrainski-dity-v-chasy-viyny-problemy-propozytsii-rekomendatsii/2022/11/16> (дата звернення: 02.03.2024).

11. Дослідження. *Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/>. (дата звернення: 02.03.2024).
12. Електронні щоденники та журнали. *Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»*. URL: <https://e-journal.iea.gov.ua/> (дата звернення: 02.03.2024).
13. Енциклопедичні дослідження у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: реферативний огляд. Ч. 1. Напрацювання українських дослідників / В. Ю. Биков та ін.; за заг. ред. Л. А. Лупаренко. Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. 38 с.
14. Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО). URL: <https://info.edbo.gov.ua/> (дата звернення: 02.03.2024).
15. Запорожченко Ю. Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. *Інформаційні технології в освіті*. Херсон : ХДУ, 2013. № 15. С. 138–145.
16. Звітна наукова конференція Інституту цифровізації освіти НАПН України «Цифрова трансформація освіти України в умовах воєнного стану»: збірник матеріалів, 24 лютого 2023 р., м. Київ / упоряд.: О. П. Пінчук, Н. В. Яськова. Київ : ІЦО НАПН України, 2023. 157 с.
17. Концептуальні засади створення «Української електронної енциклопедії освіти» / В. Биков та ін. *Physical and Mathematical Education*. 2022. Т. 36, № 4. С. 7–15. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2022-036-4-001> (дата звернення: 02.03.2024).
18. Концепція «Української електронної енциклопедії освіти». Укл. Биков В. Ю., Буров О. Ю., Лупаренко Л. А., Пінчук О. П., Яцишин А. В. К.: ІЦО НАПН України, 2022. 12 с.
19. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Пінчук О. П., Топузов О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. Науково-аналітична доповідь. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. 4(2), С. 1-49. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>
20. Лавров В., Денисова Л., Шинкарук О. Кіберспорт як засіб реабілітації ветеранів бойових дій: перспективи та можливості. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. 2023. № 2. URL: <https://doi.org/10.32652/spmed.2023.2.164-168> (дата звернення: 02.03.2024).
21. Лист ДСНС від 14.06.2022 р. № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття» працівник. *Нормативні документи від VOB*. URL: <https://document.vobu.ua/doc/13513> (дата звернення: 02.03.2024).
22. Литвинова С., Лупаренко Л. Оцінювання 3D-моделей доповненої реальності у навчальній друкованій продукції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. Т. 30, № 3. С. 333–355. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1139> (дата звернення: 02.03.2024).
23. Мигаль М. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/> (дата звернення: 02.03.2024).

24. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>. (дата звернення: 02.03.2024).

25. Навчання під час війни | Освіторія & ЮНІСЕФ – Платформа для батьків та вчителів на якій ви знайдете відповіді на питання стосовно навчання під час воєнного стану, інформацію про можливості та допомогу, а також експертні матеріали від О.медіа. *OsvitaNow | Освіторія & ЮНІСЕФ - Платформа для батьків та вчителів на якій ви знайдете відповіді на питання стосовно навчання під час воєнного стану, інформацію про можливості та допомогу, а також експертні матеріали від О.медіа.* URL: <https://osvitanow.org/> (дата звернення: 02.03.2024).

26. Освіта в умовах війни: як діти можуть навчатися в Україні та за кордоном - LDN. *LDN - Мережа правового розвитку.* URL: <https://ldn.org.ua/useful-material/osvita-v-umovakh-viyny-iak-dity-mozhut-navchatysia-v-ukraini-ta-za-kordonom/> (дата звернення: 02.03.2024).

27. Освіта під час війни: розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення, цифрова трансформація, євроінтеграція : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 26 жовт. 2023 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2023. 216 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/book-of-abstracts_ssi-iea_2023.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

28. Особистість в екстремальних умовах : матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 травня 2019 р., м. Львів). Львів, 2019. 140 с. URL: https://conf.ldubgd.edu.ua/documents/Zbirnyk_osobystist.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

29. Підтримка українських вчителів та учнів. *Центр професійного навчання та стипендіатів Проекту якісного та цілісного процесу навчання.* 2024. URL: https://ceinternational1892.org/wp-content/uploads/2022/05/Ukrainian_Introduction-to-Social-and-Emotional-Learning-_Psychosocial-Support-for-Quality-Holistic-Learning.docx-1.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

30. Положення про переривання навчання здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти та надання їм академічної відпустки в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливий період): наказ МОН від 05.04.2023 № 394. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-pererivannya-navchannya-zdobuvachami-profesijnoyi-profesijno-tehnicnoyi-osviti-ta-nadannya-yim-akademichnoyi-vidpustki-v-umovah-voyennogo-stanu-nadzvichajnoyi-situaciyi-abo-nadzvichajного-stanu-osobliviy-period> (дата звернення: 02.03.2024).

31. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: Наказ міністерства освіти і науки України від 28 березня 2022 р. № 274. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 02.03.2024).

32. Про затвердження Положення про переривання навчання здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти та надання їм академічної відпустки в умовах воєнного [...]: Положення від 05.04.2023 № 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0865-23#Text> (дата звернення: 02.03.2024).

33. Розвиток STEM та освітніх інновацій в умовах повномасштабної російсько-української війни. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/stories/rozvytok-stem-ta-osvitnikh-innovatsiy-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny> (дата звернення: 02.03.2024).

34. Складівська Г. Школа в евакуації. Як можуть (або мають?) навчатись українські діти за кордоном. *ms.detector.media*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29539/2022-05-23-shkola-v-evakuatsii-yak-mozhut-abo-mayut-navchatys-ukrainski-dity-za-kordonom/> (дата звернення: 02.03.2024).

35. STEM Освіта. URL: <https://stemosvita.com.ua/> (дата звернення: 02.03.2024).

36. STEM-ДЕНЬ: професійна розмова про майбутнє STEM-освіти. Збірка текстів / автори та інші; за заг. ред. Ю.Г. Демедюка, І.Є. Левіної, Л.О. Пасхалової, В.Д. Подольської - УДЦПО, 2023. 78 с.

37. STEM-освіта. *Інститут модернізації змісту освіти*. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/> (дата звернення: 02.03.2024).

38. Українська правда. Життя. Що таке STEAM-освіта і чому вона така популярна. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/03/26/236224/> (дата звернення: 02.03.2024).

39. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпучіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.

40. Хмароорієнтовані технології навчання як інструмент системи цифрової підготовки менеджерів / Д. М. Бодненко та ін. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Т. 89, № 3. С. 131–161. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.3895> (дата звернення: 02.03.2024).

41. Хмарні технології. *calameo.com*. URL: <https://www.calameo.com/books/0061897070027c2ba9fb8> (дата звернення: 03.03.2024).

42. Цифрова трансформація у сфері освіти і науки. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki>.

43. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> (дата звернення: 02.03.2024).

44. ЮНІСЕФ в Україні. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення: 02.03.2024).

45. #CVIDOMI: відбудовувати країну. *UNFPA Україна*. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/cvidomi-відбудовувати-країну> (дата звернення: 02.03.2024).

46. «Освіта України в умовах воєнного стану»: інформаційно-аналітичний збірник. Київ: Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

47. A preliminary study investigating time perception in adolescents with posttraumatic stress disorder and major depressive disorder / M. Ahmadi et al. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2019. Vol. 11, no. 6. P. 671–676. URL: <https://doi.org/10.1037/tra0000471> (date of access: 02.03.2024).
48. Almpanis T., & Joseph-Richard P. Lecturing from home: Exploring academics' experiences of remote teaching during a pandemic. *International Journal of Educational Research Open*. No. 20223(100133). P. 100133. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2022.100133> (дата звернення: 02.03.2024).
49. Christensen Institute - Improving the world through disruptive innovation. *Christensen Institute*. URL: <https://www.christenseninstitute.org/> (date of access: 02.03.2024).
50. Crompton H., Sykora C. Developing instructional technology standards for educators: A design-based research study. *Computers and Education Open*. 2021. Vol. 2. P. 100044. URL: <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2021.100044> (date of access: 26.02.2024).
51. Crompton. Practical notes of a plan to combine education with instruction. 3rd ed. Birmingham: printed by Josiah Allen. 16 p.
52. Effectiveness of virtual reality exposure therapy for active duty soldiers in a military mental health clinic / G. M. Reger et al. *Journal of Traumatic Stress*. 2011. Vol. 24, no. 1. P. 93–96. URL: <https://doi.org/10.1002/jts.20574> (date of access: 02.03.2024).
53. Hale J. A Comparative Analysis of Education in Ghana and Cuba: Identifying Relevant Education Reforms for Developing Countries. *Journal of Information Technologies and Lifelong Learning*. 2018. Vol. 1, no. 1. P. 1–10. URL: <https://doi.org/10.20533/jitll.2633.7681.2018.0001> (date of access: 03.03.2024).
54. Hale V. M., Lockard L. Building a bridge to the future: teacher perspectives on indigenous language education. *International Journal of Educational Research Open*. 2022. Vol. 3. P. 100157. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2022.100157> (date of access: 02.03.2024).
55. Homepage - Childhood Education International. *Childhood Education International*. URL: <https://ceinternational1892.org/> (date of access: 02.03.2024).
56. MediaSapiens. В Україні запустили портал про навчання під час війни. *ms.detector.media*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29565/2022-05-25-v-ukraini-zapustyly-portal-pro-navchannya-pid-chas-viyny/> (дата звернення: 02.03.2024).
57. MediaSapiens. Міносвіти запустило бот, який допоможе знайти школу, коледж та садок за кордоном. *ms.detector.media*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29354/2022-04-18-minosvity-zapustilo-bot-yakyy-dopomozhe-znayty-shkolu-koledzh-ta-sadok-za-kordonom/> (дата звернення: 02.03.2024).
58. Obsidian - Sharpen your thinking. URL: <https://obsidian.md/> (date of access: 02.03.2024).
59. Pinchuk O. P., Luparenko L. A. Web-oriented encyclopedic edition as a tool for dissemination of verified knowledge in the field of education. *Educational Technology Quarterly*. 2023. URL: <https://doi.org/10.55056/etq.582> (date of access: 02.03.2024).

60. Results - Christensen Institute. *Christensen Institute*. URL: https://www.christenseninstitute.org/results/?_sft_topics=k-12-education (date of access: 02.03.2024).

61. Rizk J., Hillier C. Digital technology and increasing engagement among students with disabilities: Interaction rituals and digital capital. *Computers and Education Open*. 2022. Vol. 3. P. 100099. URL: <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2022.100099> (date of access: 02.03.2024).

62. Tsekhmister Y. Education of the Future: From Post-war Reconstruction to EU Membership (Ukrainian Case Study). *Futurity Education*. 2022. No.2(2), 46–57. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.28>

Освіта майбутнього: стратегії навчання в умовах воєнного стану в Україні

Селіванов Сергій Володимирович, **Барабанчик** Олена Володимирівна,
Савчук Аліна Олександрівна, **Єрмакова** Світлана Станіславівна, **Куліченко**
Алла Костянтинівна

Підручник

Рекомендовано до друку вчено радою Ізмаїльського державного гуманітарного
університету *Протокол №1-4/248 від 18.06.2024*

Підручник. Зам. №1/01-20.

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 8489
від 02.08.2012.

Ідентифікатор видавця в системі ISBN 8139
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00
E-mail: 7980400@gmail.com

